

Скандинавски или македонски избори?

Познато ни е дека на 5-ти јули, петти пат по осамостојувањето, ќе се одржат парламентарните избори. Исто така, знаеме дека овие избори се испит за процесот на демократизација во Македонија. А, дека истите избори се важни за понатамошниот процес на интеграција на Македонија во ЕУ, знаеме навистина добро. На различните трибини и панел-дискусии, политичарите и интелектуалците изјавуваат дека знаат колку се значајни слободните и демократски избори во Македонија. Меѓународната заедница во Македонија постојано се залага за фер, слободни и демократски избори. Но, до кога и колку пати повторно? Всушност, сите веќе знаеме сè, или не? Никој веќе не мора да го објаснува поимот „скандинавски избори“ и „европски стандарди“. Зошто, всушност, скандинавски избори? Зарем македонски парламентарни избори звучи толку лошо? Македонија е горда на толку многу работи, како на нејзината култура и историја, на земјата и виното, но кога станува збор за избори најчесто се премолчува името. А, дека во Македонија имаше речиси фер, слободни и демократски избо-

ри мора да биде доволна причина за да се продолжи со тоа и повторно да се направи обид. И навистина, веќе никој не верува во тоа дека во Македонија никој не знае како функционира тоа. Македонија може само „да треба и да сака“.

Всушност, предговорот би можел тука да заврши затоа што сè е веќе кажано и познато. За жал меѓу „знаеме“ и „правиме“ постои голема разлика. Сигурно секому му има паднато в очи дека тонот од Брисел е станат потврд. Дури и Оли Рен, кој всушност е познат како смирен дипломат, беше прилично јасен, речиси да сакаме да поверуваме дека по 17.12.2005 г. измина рокот на поштедување и оттогаш сите зборуваат многу јасно. На почетокот на годината сè уште повлечено, но сепак јасно, од Брисел дојде пораката дека изборите ќе бидат одлучувачки за брзината на процесот на интеграција на Македонија во ЕУ. Во понатамошните изјави стануваа сè помали надежите за почетокот на преговорите и Оли Рен за „Виенскиот весник“ изјави сосема јасно дека по Романија и Бугарија треба најпрвин да се изгласа Уставот на ЕУ. Тоа можеби звучи драматично, но не е толку лошо затоа што и самата интеграција на Македонија во ЕУ не оди толку бргу. Сепак, ма-

кедонската влада пропушти да им објасни на сопствените граѓани дека не постои посакуваниот трискок 2004 - 2005 - 2011. Секој како да верува дека сè е само работа на форма и дека, каде и да е, до 2011/2013 год., Македонија ќе стане полноправна членка на ЕУ. Но, за жал, помеѓу се најдоа локалните избори. Тие на Македонија и нанесоа големи штети, но и тоа ни е познато. Локалните избори им ги понудија потребните аргументи на сите противници на проширувањето на ЕУ. Извештајот на ОБСЕ беше поразителен, особено затоа што од страна на државата не беше сторено речиси ништо против неправилностите. Меѓународната заедница не е слепа и глува, иако тоа можеби некои го посакуваат. Сигурно не дознава сè, но порано или подоцна, сепак, речиси сè. Доколку сега, долго пред изборите, веќе дискутираме за тоа како изборите би можеле да бидат манипулирани, а политичарите се обвинуваат меѓусебно за манипулација, тогаш тоа е веќе алармантно! Каде е демократската култура којашто Македонија, 16 години по независноста, веќе долго требаше да ја поседува? Каде се партиите коишто се раководат од идеологии, а не од лични интереси? Каде се политичарите кои во центарот на своето внимание го имаат угледот и доброто на сопствената земја?

Иако многумина зборуваат за скандинавски избори, никој до сега не го објаснил потполно овој поим. Дали тоа значи дека ќе биде мирно и студено на денот на изборите? Или, дали тоа значи дека без разлика кој ќе победи ќе биде продолжен континуитетот во политиката (со други зборови нема веднаш секој да биде отпуштен и на неговото место да биде вработен друг)? Или можеби, дека изборите ќе бидат толку фер, слободни и демократски што тоа нема да биде ни забележано? Оној кој на интернет ќе го побара поимот скандинавски избори на англиски или на друг јазик нема да најде ништо. Малку е чудно иако сите зборуваат за тоа. И кај ОБСЕ и кај ОДХИР не може да се најде ништо во архивот под овој поим. Сепак, нешто може да се најде. Така во Финска, Исланд и Шведска оваа година се одржаа избори и нема негативни наслови по весниците. Дури и ОДХИР не испраќа свои набљудувачи затоа што нема (наистина нема?) што да се набљудува. Последниот извештај е од 1986 год., кога беше убиен шведскиот премиер Олоф Палме. На што се должи тоа?

Знаеме само дека скандинавските избори се слободни, фер и демократски избори и тоа нема потреба повеќе да се објаснува. Тоа треба да го знаат сите на 5-ти јули!

Abstract

Everybody knows that the 5th parliamentary elections in independent Macedonia on July 5th will be a touch-stone for the achieved democratization process and crucial for the country's future European integration. It is clear that the coming elections have to be fair, free and democratic – so-called Scandinavian elections. A Google-search for this term in English or German does not point to what it is used for in Macedonian. Nevertheless, everybody seems to *know* what is meant by it. The point is that it has to be done.

СОДРЖИНА / CONTENTS

Вовед

Улрих Клепман

Introduction

Ulrich Klepman

Избори 2006 / ELECTIONS 2006

Збирката изборни закони наречена Изборен законик на Република Македонија _____ 9

Тања Каракамишева

The Collection of Election Legislation Called Election Law of the Republic of Macedonia

Tanja Karakamiseva

Парламентарните избори во 2006 година како услов за почеток на преговорите за членство во Европската унија _____ 17

Васко Наумовски

The Parliamentary Elections 2006 as a Precondition for Starting EU Accession Negotiations

Vasko Naumovski

Односите помеѓу цивилното и политичкото општество во време на избори – некои дилеми и македонските искуства ____ 21

Ненад Марковиќ

The Relations Between the Civil and Political Society During Elections - Some Dilemmas and Macedonian Experiences

Nenad Markovic

Парламентарни избори 2006-та:

Испит за зрелоста на македонската демократија _____ 29

Дејан Мицковиќ

Parliamentary Elections 2006: A Test for the Maturity of the Macedonian Democracy

Dejan Mickovic

Избори 2006: Истражувањата на јавното мислење – компас за политичкиот курс на Република Македонија _____ 35

Гордана Јанкулоска

Elections 2006: Public Opinion Research - the Compas of the Political Course of the Republic of Macedonia

Gordana Jankuloska

Актуелно / CURRENT

Последиците од референдумот за независност на Црна Гора ___ 39

Александар Спасеновски

**The Consequences From the Referendum
for Independence of Montenegro**

Aleksandar Spasenovski

Уставот на Република Ирак од 2005 г. _____ 47

Илина Ценевска

The 2005 Constitution of the Republic of Iraq

Ilina Cenevska

**Меѓународни организации /
INTERNATIONAL ORGANIZATIONS**

**Канцеларија за демократски институции и
човекови права - ОДИХР** _____ 57

Владимир Мисев

The Office for Democratic Institutions and Human Rights - ODIHR

Vladimir Misev

**Предизвици и перспективи /
CHALLENGES AND PERSPECTIVES**

Политичка култура на доблесни избори _____ 63

Љупчо Ѓорѓински

The Macedonian Political Culture and Economic Growth

Ljupco Gjorgjinski

**Финансирањето на изборните кампањи според
новиот Изборен законик на Република Македонија** _____ 69

Иван Бимбилевски

**Financing of the Election Campaigns Under the New
Election Law in the Republic of Macedonia**

Ivan Bimbilovski

Теорија / THEORY

Етички размисли за изборниот фер плеј и НВО-концептот како гласот на народот _____ 75

Дејан Донеv

Ethic Considerations about Fair Play at Elections and the NGO Concept as the People`s Voice

Dejan Donev

Избори и изборни системи _____ 81

Анета Јовевска

Elections and Electoral Systems

Aneta Jovevska

Портрети / PORTRAITS

„Принцот на Астурија“ - портрет на Џовани Сартори _____ 89

Наташа Хронеска

The Prince from Asturija - a Portrait of Giovanni Sartori

Natasa Hroneska

Рецензии / RECENSIONS

Балканот на распетие _____ 95

Анета Стојановска

The Balkans at a Crossroads

Aneta Stojanovska

Изборите како дел од современата македонска политичка историја _____ 101

Дане Талески

Elections as a Part of the Contemporary Macedonian History

Dane Taleski

Документи / DOCUMENTS

Одлука за правилата за рамноправен пристап во медиумското претставување за изборите за пратеници во Собранието на Република Македонија во 2006 година _____ 105

Desicion of the Parliament of the Republic of Macedonia about the Rules for Equal Media Represenatation for the Parliamentary Elections 2006

За авторите / ABOUT THE AUTHORS _____ 113

Списание за политичко-општествени теми

Magazine for Political-Societal Subjects

Издавачи :
д-р Ѓорге Иванов
Улрих Клепман
Уредници :
м-р Дане Талески
м-р Сандра Кољачкова
м-р Ненад Марковиќ
м-р Иван Дамјановски
м-р Владимир Божиновски
Гоце Дртковски
д-р Жидас Даскаловски

PUBLISHERS:
Dr. Gjorge Ivanov
Ulrich Kleppmann
EDITORS:
Dane Taleski M.A.
Sandra Koljackova M.A.
Nenad Markovic M.A.
Ivan Damjanovski M.A.
Vladimir Bozinovski M.A.
Goce Drtkovski
Dr. Zidas Daskalovski

Адреса :
Фондација „Конрад Аденауер“
ул. Максим Горки 16 кат 3
МК-1000 Скопје
Тел.: 02 32 31 122
Факс: 02 31 35 290
E-mail: kas@kas.com.mk
Internet: www.kas.de

ADDRESS:
Konrad-Adenauer-Stiftung
ul. Maksim Gorki 16/3
MK-1000 Skopje
Phone: 02 32 31 122
Fax: 02 31 35 290
E-mail: kas@kas.com.mk
Internet: www.kas.de

Институт за демократија,
солидарност и цивилно општество
ул. Метрополит Теодосиј Голганов 59/1/6-13
МК - 1000 Скопје
Тел. / Факс: 02 32 17 080
E-mail: contact@idsco.org.mk
Интернет: www.idsco.org.mk

Institute for Democracy, Solidarity
and Civil Society
ul. Metropolit Teodosij Gologanov 59/1/6-13
MK-1000 Skopje
Phone/fax: 02 32 17 080
E-mail: contact@idsco.org.mk
Internet: www.idsco.org.mk

Печат:
Винсент графика
Дизајн:
Натали Николовска
Организација:
Даниела Трајковик
Техничка подготовка:
Пеџи Дамјановски
Лектура:
Бисера Павлеска

PRINTING:
Vinsent grafika
DESIGN:
Natali Nikolovska
ORGANIZATION:
Daniela Trajkovic
TECHNICAL PREPARATION:
Pepi Damjanovski
PROOF READING:
Bisera Pavleska

Ставовите изнесени во списанието не се ставови на Фондацијата „Конрад Аденауер“ и Институтот за демократија, солидарност и цивилно општество, туку се лични гледања на авторите. Издавачите не одговараат за грешки направени при преводот.

The viewpoints expressed in the magazine are not the viewpoints of the Foundation „Konrad Adenauer“ and the Institute for Democracy, Solidarity and Civil Society. They are personal views of the authors. The publishers are not liable for the translation errors.

Списанието се издава 4 пати годишно и им се доставува на политичките субјекти, државните институции, универзитетите, странските претставништва во Република Македонија.

The magazine is published 4 times a year and it is distributed to political subjects, state institutions, universities and foreign representatives in the Republic of Macedonia.

Збирката изборни закони наречена Изборен законик на Република Македонија

Тања Каракамишева

*Неколку причини зошто
Изборниот законик¹ е збирка
изборни закони*

Прва причина

Законикот не е подготвен според европската номотехника, бидејќи не е внимавано на основната разлика меѓу закон и законик, од една, и меѓу кодификација и инкорпорација на законската материја од областа на изборите, од друга страна.

Се чувствува недостаток на правничко познавање на поимот „законик“. Кога се чита целината на Законикот се добива впечаток дека подготвувачот направил просто, механичко поврзување на претходно важечките изборни закони во еден т.н. кодификуван текст. Првенствената идеја при изработката на законик не треба да поаѓа од обично поместување на изборните закони во една целина, туку од потполно нова разработка на изборната област. Претходните изборни закони можат да послужат само како материјал (граѓа) што би можел да се употреби при изработка на Законикот.

Механичкото пресликување на постојните изборни закони во новиот кодификуван акт не ја испол-

нува целта и смислата на постојното на Законикот. Всушност, токму по ова прашање во правната литература се прави разлика меѓу кодификација и инкорпорација. Со кодификацијата имаме потполно нова обработка на конкретната област (во случајов - изборна област), додека кај инкорпорацијата имаме просто соединување на постојните помали закони и други извори на правото во еден голем законик, без потемелна и посуштинска преработка, доработка на нивната содржина.

Втора причина

Се чувствува непознавање на основните категоријални правни поими што се одразува и врз структурата на Законикот. На Законикот му недостасува: а) јасно дефинирана структура според конкретна методологија и б) логичен редослед на изборните дејствија. Немањето логика во редоследот на изборните дејствија создава фалична законска содржина.

На Законикот му е потребна нова структура што ќе содејствува со општоприфатените стандарди за изборите и редоследот на изборните активности. Еве зошто:

Основно непознавање на изборната проблематика е доколку Законикот не се започне со општите принципи на избирачкото право

¹ Изборниот законик е објавен во Службен весник на Република Македонија, бр. 40, од 31 март 2006 г..

коишто се фундамент на „европското изборно богатство“. Бесмислено е избирачкиот список да се спомене само со еден член на почетокот од Законикот, а простиот прелист на постојниот Закон за избирачки список да се содржи во членовите по 41-от. Избирачкиот список заедно со прашањата за изборните единици и избирачките места (коишто, патем, се наоѓаат на крајот од Законикот???) треба да бидат прво прашање разработено во Законикот веднаш по избирачкото право на граѓаните, затоа што тоа е прво дејствие во предизборната активност на избирачите. Доколку се следи логиката на изборните дејствија ќе се видат и други законски недоследности. Приоритетно прашање треба да биде избирачкото право на граѓаните и неговото остварување.

Трета причина

Имајќи ги предвид упатствата и насоките на добрата практика на изборните прашања усвоени во форма на Кодекс од страна на Парламентарното собрание на Советот на Европа, што имаат важно значење и за Република Македонија како членка на Советот на Европа, избирачкото право мора да биде детално разработено од аспект на петте фундаментални принципи предвидени во Кодексот, и тоа следејќи ја неговата логика којашто е направена согласно со тежината на принципите.

Во основните одредби најнапред треба да се разработи општото избирачко право во двете свои значења, активното и пасивното, како и условите под кои ова право се стекнува и се одзема. Во вториот

член треба да се разработи избирачкиот список како јавна исправа преку која граѓаните го остваруваат избирачкото право, додека во следните членови треба да следат сите сега предвидени одредби за избирачкиот список. Во овој дел треба да се поместат и одредбите за поднесувањето на кандидатурите.

Втор важен принцип е принципот на еднакво избирачко право. Особено значење треба да се посвети на принципот на еднакви можности гарантиран за сите партии и независни кандидати, учесници во изборниот процес. Во посебни членови треба да се гарантира неутралниот однос на државните органи во: изборната кампања, покриеноста на изборните настапи од страна на медиумите, особено кај јавните служби и буџетското финансирање на партиите и кампањите.

Принципот на еднакви можности треба да се однесува и на ограничувањето на трошењето на партиите, особено во делот на рекламирањето. Последен сегмент на еднаквото избирачко право е еднаквоста и националните малцинства и еднаквата и паритетна застапеност на половите на партиските листи и во изборните органи. Потоа, треба да следат одредбите за регулирање на слободното избирачко право, принципот на тајност и непосредност на избирачкото право, како и периодичноста на изборите.

Второто поглавје од основните одредби треба да ги разработи условите за примена на принципите на избирачкото право, со посебна гаранција на слободата на изразување, слободата на печатот, слободата на движење и слободата на здружување и организирање за политички цели во текот на избор-

ниот процес. Во ова поглавје треба да се најдат и одредбите што се однесуваат на основните елементи на изборниот систем: прашањата за изборните единици и избирачките места и органите за спроведување на изборите (изборна администрација).

Следат одредбите со кои започнува изборната фаза. Прво, одредбите за распишување и одржување на изборите, потоа одредбите за изборната кампања и за финансирањето на изборната кампања, спроведувањето на гласањето, набљудувањето на изборите, сумирањето и утврдувањето на резултатите од гласањето на избирачките места, заштитата на избирачкото право, како и одредбите за поништување и повторување на гласањето. Потоа треба да следат одредбите за неспојливост, професионалност и неотповикливост на функцијата, казнените одредби и преодните и завршните одредби.

Четврта причина

Организацијата на изборите треба да ја врши независна, професионална и непристрасна изборна администрација. Ова прашање е особено интересно доколку го разгледаме преку зборовите на Сталин: „Што се однесува до изборите, единствена работа којашто е вредна е кој ги објавува резултатите!“.

Во изборната литература постојат три модели на организирање на изборната администрација: а) бирократски или индивидуалистички, б) професионализиран и в) модел во кој постои комбинација меѓу претходните два модела со вклучување на членови на политичките партии.

Во држави каде што не постои долга традиција на делување на

независни административни службеници потребно е да се оди кон изградба на целосно независна и непристрасна изборна администрација.

За разлика од нив, во државите каде што административните службеници имаат долга традиција на независност од политичките власти (како што е во Шведска, Белгија, Данска), пожелно е јавната администрација да се вклучи во организирањето на изборниот процес. Оттука, во овие држави е нормално да постои ваков начин на организирање на изборната администрација, иако согласно извештаите на Бирото на Парламентарното собрание на Советот на Европа за набљудување на изборите, и во овие држави постојат бројни недостатоци што се однесуваат на изборната администрација.²

Во некои држави, изборната администрација е комбинација на лица вработени во јавната администрација, судии и изборни експерти. Овој модел е најчесто применуван кога ООН или други меѓународни организации се инволвирани во процесот на изградба на изборната администрација. Но, сосема е јасно дека онаму каде што довербата во јавната администрација е на ниско ниво или каде судството не е доволно независно, овој модел може да внесе недоверба кај електоратот во изборите. Во вакви случаи, многу подобро е да се оди на индивидуален избор на лица, експерти кои се професионално докажани во избор-

² Како основни недостатоци се набројани: малата транспарентност во активност на Централната изборна комисија, различните варијанти на толкување на начините на кои се бројат гласовите, политички поларизираната изборна администрација, контраверзите при именувањето на членовите на ДИК, членовите на изборните комисији номинирани од државни институции и слично.

ната проблематика, а именувани од законодавната или од извршната власт. Повторно, овој модел на индивидуален избор функционира добро доколку избирачите и партиите имаат доверба во независноста и интегритетот на именуваните лица.

Изборната администрација може да ги вклучи, но и да ги исклучи претставниците на учесниците во изборниот процес (политичките партии) во, односно, од својот состав. Исклучувањето на партиските претставници се оправдува со моментот на деполитизирање на изборната администрација, но и со потребата од зголемување на степенот на доверба во државата, особено доколку постои сомнеж во чесноста и интегритетот на изборниот систем.

Во држави во кои постои историја на партиска доминација и манипулации во изборниот процес, потребно е да се воспостави независна изборна администрација со што таа се одделува од доминацијата на владејачката партија. Ова е особено потребно во земјите од транзиција, бидејќи во нив некои политички партии сè уште веруваат дека единствениот начин да ги добијат изборите е да ја контролираат изборната машинерија што е опасно за кредибилитетот на изборите и за легитимитетот на изборните резултати. Во Изборниот кодекс мораше да се предвидат прецизни правила за начинот на организирањето на ждрепката при изборот на лицата вработени во јавната администрација, како и за соработката меѓу ДИК и органите од јавната администрација, во секоја општина поединечно коишто претходно требаше да достават пре-

цизни списоци за лица кои немаат ништо спорно во своето работно досие. Законодавецот со „неподнослива леснотија“, без прецизна ориентација како би изгледало оформувањето на изборните органи на терен, усвои правила што носат конкретни проблеми. Изборот по пат на ждрепка подразбира многу попрецизни правила, јасни критериуми и принципи на нејзиното реализирање. Исто така, спорно е несоодветното образование за голем дел од лицата кои се избираат во изборните органи. Не може да се очекува од лица кои немаат соодветно образование, или лица кои само за неколку недели ќе добијат некои основни познавања од изборното право, да бидат клучните организатори на изборниот процес.

Република Македонија и овојпат ја испушти шансата да го започне процесот на изградба на вистинска независна изборна администрација. Постојните органи за спроведување на изборите не се изборна администрација.

Петта причина

Во Законикот недостасува одредба за имунитетот на членовите на изборните органи. Во оваа смисла потребно е да се одреди имунитет на членовите на ДИК, на членовите на општинските изборни комисии и на избирачките одбори кои не можат да бидат лишени од слобода за време на одржување на изборите, освен ако бидат затечени во вршење на кривично дело за кое е пропишана казна затвор од најмалку 5 години. Потребно е да се предвиди и дека одобрение за лишување од слобода на член на ДИК можат да дадат само членовите на ДИК со

двотретинско мнозинство, како и за членовите на општинските изборни комисии. За членовите на избирачките одбори одобрение би требало да даде ИК. Исто така, во Законикот недостасуваат и одредби во однос на дисциплинската одговорност на членовите на изборните органи, односно да се определат основите на дисциплинската одговорност. ДИК треба да донесе посебен Правилник за дисциплинска одговорност што се носи со мнозинство гласови на членовите на ДИК, при што треба да се предвиди дека за дисциплинска одговорност на членовите на ДИК одлука во прв степен донесува ДИК со двотретинско мнозинство од членовите. Против решението за изречена дисциплинска мерка, лицето има право на жалба до надлежниот суд. Во Законикот треба да се вметне и основ за престанок на функцијата во ДИК, во општинските изборни комисии и во избирачките одбори, поради разрешување.

Член на ДИК може да биде разрешен поради нестручно и несовесно вршење на функцијата или поради потешок дисциплински престап, што го утврдува ДИК со двотретинско мнозинство. Против одлуката лицето има право на жалба до Врховниот суд на РМ. Исто така, да се внесе можноста за престан на функцијата поради исполнување услови за старосна пензија.

Шеста причина

Во однос на финансирањето на изборната кампања, Законикот повторно не предвиде, контролата на финансиските извештаи од работењето на учесниците во изборниот процес да ја врши независен реви-

зионен орган (може и странска ревизорска куќа). Исто така, не е предвиден европски прифатениот инструмент - јавен повик на донаторите за финансирање на изборните кампањи со јавно откривање на идентитетот на донаторите-финансиери во кампањата. Не се внесе ниту одредба дека при предлагањето на кандидатите или листите, партиите треба задолжително да поднесат финансиски план до ДИК и до независниот орган за ревизија со предвидените средства за изборната кампања во кој ќе се наведат и банкарските сметки преку кои ќе се одвиваат финансиските трансакции. Потребно е да се вметне одредба со која ќе се предвиди дека по започнувањето на изборната кампања, ревизиониот орган мора да води континуирана контрола на средствата, со следнава динамика: првата контрола да ја изврши со поднесувањето на кандидатурите, втората, 10 дена пред одржувањето на изборите и последната, 30 дена по завршувањето на изборите.

По завршување на изборната кампања независниот ревизионен орган треба да подготви Извештај за потрошените средства што ќе го достави до ДИК и до Собранието на РМ заради утврдување на неправилности или на злоупотреби. Ако не се поднесе финансиски план со предвидените средства за изборната кампања и наведување на банкарските сметки или ако на предлог на ревизиониот орган се утврди дека се предвидени повеќе средства од прикажаните, ДИК ќе треба со решение да може да ја отфрли поднесената листа или предложениот кандидат. Против ова решение на ДИК би требало да се предвиди можноста за вложу-

вање на жалба до Врховниот суд во рок од три дена од денот на донесување на решението. Врховниот суд би требало да одлучува по жалбата, во рок од три дена од нејзиниот прием.

Потребно е да се внесе и одредба за поништување на гласањето на ниво на целата држава и на ниво на изборна единица, поради нерегуларности во гласањето, но и поради финансиски злоупотреби од страна на партиите.

Во врска со гласачкото ливче, потребно е на посебен перфориран дел, од надворешната страна, да биде регистриран истиот сериски број што стои на кочанот од блокот. Пред ставање на избирачкото ливче во кутијата, избирачкиот одбор би требало да утврди дали бројот на избирачкото ливче одговора на бројот од кочанот на блокот. Откако ќе утврди дека се тие идентични, избирачот го кине перфорираниот дел со серискиот број и истото го задржува кај себе, а во избирачката кутија го спушта гласачкото ливче без сериски број за да се зачува анонимноста во гласањето. Во Законикот не постојат одредби за чување и располагање со изборниот материјал и колку долго истиот ќе се чува по изборите. Исто така, треба да се внесе и одредба за пребројување на гласовите (recounting) и увид во изборниот материјал по барање на повеќе од половината учесници во изборниот процес.

Решение со кое би се дозволило пребројување и увид во изборниот материјал, донесува ДИК. На ваквото решение треба да биде дозволена жалба до Врховниот суд во рок од три дена од неговото донесување, а Врховниот суд по жалбата да одлучи во рок од три дена од

нејзиното поднесување. Ако се дозволи пребројување или увид, ДИК би требало да го задолжи соодветниот изборен одбор да го спроведе пребројувањето или увидот во присуство на претставници на подносителите на предлогот за пребројување, односно увид.

Седма причина

Изборниот законик не ги почитува европските изборни стандарди. Изборен стандард е правило на однесување на изборните субјекти во изборниот процес, или правило за проценување на однесувањето на изборните субјекти во изборниот процес.

И првата и втората димензија на стандардот е исклучително важна, затоа што ако првата го дефинира прифатеното и вообичаеното однесување на субјектот, втората најчесто дава позитивна или негативна проценка за тоа како се однесува субјектот.

Иако стандардите во една држава ги прифаќаат и официјализираат авторитетните власти, сепак, нивното создавање е дел од влијанието и на традицијата, општите канони на однесување и на одлуките донесени по пат на консензус со кој се надминале некои спорни прашања во минатото.

Факт е дека сите стандарди имаат корен во демократскиот уставен развој на националните држави. Изгледа парадоксално, но основите на меѓународните стандарди имаат свое извориште токму во уставните вредности и принципи на демократските национални држави.

Во изборното право се прави разлика меѓу европски и меѓународни изборни стандарди. Европ-

ските стандарди се содржани во европските документи, додека меѓународните, најчесто во договорите и документите на ООН.

Стандардите се содржани во два вида правни инструменти: инструменти што немаат и инструменти што имаат правна задолжителност.

Првата група на правни инструменти во кои се содржани европските изборни стандарди, коишто немаат правнообврзувачки ефект за државите, припаѓаат на т.н. „мекото“ право (soft law)³. Иако се работи за незадолжителни стандарди по својата правна сила и примена, сепак авторитетот на организацијата што ги утврдува значи нивна морална и експертска тежина на кои Европа особено инсистира⁴.

Европските правни инструменти што влегуваат во групата „hard core“ содржат задолжителни изборни стандарди.⁵

Меѓународните изборни стандарди кои имаат правнообврзувачки ефект се содржани во: членот 21 од Универзалната декларација за

човековите права, членот 25 (б) од Меѓународната конвенција за граѓански и политички права, членот 1 од Конвенцијата за политичките права на жената, членот 5 од Меѓународната конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација и членот 7 од Конвенцијата за елиминирање на сите форми на дискриминација на жените и слично.

Зголемувањето на бројот на меѓународните и европските стандарди е несомнен показател за напредокот на соработката, демократизацијата и владеенето на правото во Меѓународната заедница. Станува збор за инструменти што во процесот на хармонизирањето, унификацијата и примената на најдобрите вредности, принципи, практики и техники на демократските избори, ги легитимираат политичките власти во државите.

Меѓународните и европските стандарди треба да се почитуваат во услови кога недостасуваат меѓународни и европски правнообврзувачки документи посветени на изборните прашања. На пример, под претпоставка дека една држава е членка на неколку меѓународни организации што имаат усвоено различни инструменти во областа на изборите, се поставува прашањето: Кој инструмент ќе биде доминантен при примената?

Оттука, се смета дека постоенето на јасна хиерархија на изворите во рамките на националната држава е неопходност. Неопходна е и хиерархија на стандардите предложени од самите меѓународни организации.

Во потрага по систем во кој ќе се појават супранационални стандарди во сферата на изборите, меѓуна-

³ Интересни размислувања за „мекото“ право како производ на глобализациските промени што ја променија улогата на државата и ја насочија насоката на движење на поредокот кон промовирање и заштита на регулаторни стандарди што се градат според универзалните, а не според националните интереси. Види во трудот на: D. Shelton, Commitment and Compliance: What Role for International Soft Law?, <http://www.ceip.org/programs/global/semshelton.htm>.

⁴ Како изборни стандарди со незадолжителен карактер се набројуваат оние содржани во: а) Изборните препораки од 2002 година на Венецијанската комисија усвоени во форма на Кодекс на добра практика во изборните прашања од страна на Парламентарното собрание на Советот на Европа на 28 јануари 2003 година, а прифатена и од Комитетот на министри при Советот на Европа; б) Препораките за демократски избори на ОБСЕ и државите-учеснички од 2003 година и в) Декларацијата за критериумот-слободни и фер избори усвоена од Интерпарламентарниот совет на неговата 154. сесија во Париз, 1994.

⁵ Тоа се: Првиот протокол (член 3) од Европската конвенција за човековите права, членот 6 од Конвенцијата за учество на странците во јавниот живот на локално ниво, јуриспруденцијата на Европскиот суд за човекови права во врска со примената на членот 3 од првиот протокол на ЕКЧП, основниот закон - чл. 8 б(1) од Договорот на ЕУ, директивите на Советот 93/109 и 94/80 од ЕЗ и слично.

родните организации, Советот на Европа и Европската комисија се концентрираа на промовирање на т.н. макроуслови како вредности и принципи коишто ќе се јават како заштитници на демократската содржина на слободните и фер избори. Организацијата на изборите и изборните системи се прашања оставени во традиционалната надлежност на националните држави.

Заклучок

Факт е дека од Изборниот законик, на планот на организирањето фер и демократски избори во Република Македонија, се очекува многу повеќе од тоа што е неговиот реален капацитет. Исто така, факт е дека само со подобрување на формалната димензија на изборниот процес не можат да се случат чуда на теренот, иако од приложеното, не се очигледни никакви подобрувања што би можеле значително да ја подобрат квалитативната страна на

изборниот процес во Република Македонија.

Недостасуваат европските изборни стандарди, а без нив и без европска политичка култура на учесниците во изборниот процес невозможно е да се очекуваат европски резултати. Желбата да се создаде кодификуван изборен акт е прв чекор во духот на европското изборно однесување. Но, желбата требаше да конкретизира бројни други европски содржини што ќе ја заокружат целината на европскиот изборен концепт. Вака, Изборниот законик остана речен-недоречен, законик во форма на збирка закони, стари одредби во нова „изборна обланда“.

Република Македонија не успеа во остварувањето на крајната цел на предизвикот. Остана на самиот почеток. Дали ќе остане на самиот почеток и во организирањето на фер и демократски парламентарни избори останува да видиме.

Abstract

The expectations from the new election legislation are beyond its capacities. Improvements in the formal side of elections can not change the situation on the ground, and bring qualitative improvements to the election process. Without European standards and European political culture it is not plausible to expect European elections. The wish to create common election legislation for all cycles of elections is the first step. But the wish should be made more precise with other European content. In this form the new law is a collection of old rules in a new format. Republic of Macedonia did not meet the challenge to create European election legislation. It remains to be seen if it will organize European elections.

Парламентарните избори во 2006 година како услов за почеток на преговорите за членство во Европската унија

Васко Наумовски

Доделувањето на статусот на држава-кандидат за членство во Европската унија на Република Македонија претставува еден од клучните моменти на нејзиниот пат кон целосна интеграција во Унијата. Сепак, следниот потребен чекор во таа насока е одлуката за почеток на преговорите за членство, чиешто успешно завршување ќе ја донесе Македонија пред самиот праг на ЕУ, и ќе ги направи многу поверојатни шансите за прием во најнапредната економска и политичка заедница на европскиот континент.

За донесувањето на оваа одлука, од исклучително значење е одржувањето на фер и демократски избори, коишто би требало да бидат спроведени според највисоките европски стандарди. Покрај во насока на евроинтеграцијата, овие избори се од вонредно значење и за поканата за членство во НАТО. Оттаму, од посебна важност ќе биде способноста на државната администрација за спроведување на постапката, степенот на успешност на реализација на обидот за деполитизација на изборните органи, како и волјата на политичките субјекти.

Обидот за деполитизација на државните органи, принцип којшто беше усвоен од сите политички

субјекти, за чиешто прифаќање беше извршен силен притисок од Меѓународната заедница, сепак остана неуспешен. Единствениот политички момент, прифатен во Законот за избор на пратеници е предлогот за претседател на Државната изборна комисија од страна на опозицијата. По изборот на членовите на ДИК се создаде ситуација во којашто токму партијата што го предложи претседателот нема свој претставник во ова тело, а преку изборот на членовите во Комисијата, сите останати партии имаат свои претставници. Заклучокот е дека ДИК само формално, но не и материјално, е независна од партиските влијанија.

Членовите на општинските изборни комисии, како и на избирачките одбори се избираат од редот на државните службеници, што секако не гарантира дека тие ќе бидат избрани само од редот на службениците кои не се членови на политички партии. Оттаму, може да се заклучи дека ставот на европретставниците за целосна деполитизација, со што изборниот процес ќе се ослободи од партиските влијанија, не е докрај вграден во правилата за избор на органите што ќе ги спроведуваат изборите.

Покрај формално пропишаните правила, т.н. „скандинавски“ избори претпоставуваат и „скандинавско“ однесување на партиите и нивните активисти во текот на предизборната кампања и на самиот ден на изборите. Искуствата од изминатите изборни циклуси покажуваат дека тоа е веројатно најтешката задача при обидот за одржување на изборите. Имено, политичките субјекти, дури и да се целосно одредени да се воздржат од несоодветни постапки, не се во состојба докрај да ги контролираат активностите на своите членови на целата територија на државата. Од овој аспект, партиите на власт се, условно кажано, во потешка положба од оние во опозицијата, бидејќи локалните полициски раководители, а делумно и оние во судството и обвинителствата, се токму нивни партиски членови или блиски до нив.

(Зло)употребата на именките и придавките произлезени од „Европа“ во изборните програми и слогани, секако не значи дека партиите ќе се согласат доброволно да се откажат од проверените методи за локални нерегуларности. Демократските избори, значат регуларност на секое избирачко место, т.е. при гласањето, при пребројувањето на гласовите, па сè до прифаќањето на резултатите од сите учесници.

Прекинот на традицијата на „валкани“ предизборни камапањи, исто така ќе придонесе кон подобрување на вкупниот впечаток за изборите, но овој процес веројатно ќе биде потешко остварлив од останатите аспекти на изборниот процес. Периодот пред почетокот на

кампањата покажува дека учесниците се подготвени да ги употребат сите дозволени и недозволени средства во дискредитирање на противниците; првите симптоми за тоа се вандализмот врз изборните штабови на неколку партии, како и острите полемики со „ниски удари“ од страна на некои политички лидери. Оваа појава кај политичките партии би можела да се измени на среден рок, со промената на вкупната политичка култура во државата.

Условите за членство во Европската унија се пропишани во Копенхагенските критериуми, при што, за Република Македонија, нивниот политички аспект, во најголем дел се однесува на целосно спроведување на Рамковниот договор, реформите во судството и полицијата и борбата против корупцијата. По добивањето на кандидатскиот статус, почетокот на преговорите за членство е во директна зависност од спроведувањето на парламентарните избори во јули 2006 година. Одлуката за почеток на преговорите веројатно би се донесла кон крајот на 2006 година, поради што и самите избори ќе се одржат два месеци пред редовниот термин. Имено, од страна на политичките субјекти, како и од страна на ЕУ, беше прифатен ставот дека доколку изборите се одржат пред редовниот термин, на новата влада ќе ѝ се остави доволно временски простор да го манифестира нејзиниот реформски курс, период по кој Унијата би одлучила да ги започне преговорите за членство.

Интеграцијата на Македонија во НАТО е, исто така, условена од

спроведувањето на парламентарните избори. Јавно искажаните очекувања на генералниот секретар на НАТО дека изборите треба да бидат „110% фер и слободни“, јасно покажува дека за поканата за членство во НАТО во 2008 година, изборите ќе бидат од клучно значење. По отсуството на очекуваната покана за членство во 2006 година, на којашто се надеваше македонската влада, новиот термин, поместен за две години, не би требало да биде испуштен.

Оценката за степенот на регуларноста на изборите ќе биде донесена врз основа на извештаите подготвени од набљудувачите на ЕУ, ОБСЕ, како и на домашните организации што го следат текот на изборите. Дури и најмал инцидент, направен со намера или случајно, ќе биде забележан во нив, и истиот ќе предизвика сомневања за способноста на Македонија да ги започне преговорите за членство.

Парламентарните избори се претворени во најзначајниот услов за евроатлантската интеграција на државата, но постојат и други, не помалку важни задачи. Во таа насока важни се и донесувањето на Законот за полицијата, како и имплементација на реформските закони во областа на правосудството. Контрoверзите околу Законот за полицијата ја отсликуваат неможноста партиите во власта да ги надминат сопствените политички интереси и да ги стават државните како приоритет. Донесувањето на овој закон ќе биде една од првите задачи на новата влада. Во областа

на правосудството пак, измените на Уставот и донесувањето на реформските закони наидоа на одобрување од ЕУ и од останатите меѓународни претставници, но вистинскиот предизвик ќе биде нивното практично спроведување, со што независноста и ефикасноста на правосудните органи ќе се покачи на повисоко ниво, што значи дека државата ќе направи значителен чекор во исполнување на политичките критериуми за членство во Унијата.

Како и во сите други одлуки на Унијата, и овојпат, покрај фактичката состојба, пресудна ќе биде нејзината политичка димензија, односно способноста на новата власт да издејствува почеток на преговорите, дури и доколку не се исполнети сите пропишани услови за тоа. Дури и при последното проширување на ЕУ во 2004 година, Копенхагенските критериуми во некои случаи не беа докрај исполнети (на пр. Кипар), но начинот на функционирање на Унијата претпоставува и омекнување на одредени правила и нивно различно толкување, во зависност од околностите и од преговарачките способности на инволвираните страни. Оваа состојба би требало да биде земена предвид од идната македонска влада, но секако, дадените препораки не би требало да бидат игнорирани, бидејќи тие се даваат пред сè за придобивка на самата држава. Ова важи особено за претстојните парламентарни избори. Тука не би смело да се дозволи никаков компромис, ниту од домашните, ниту од европските фактори.

Abstract

The granting of the candidate status for EU membership to the Republic of Macedonia represents one of the key steps on its way to full integration into the Union. However, the next step in that direction is the decision for beginning of the negotiations for membership, which will bring the country closer to the EU doorstep. This decision is determined by the forthcoming parliamentary elections, which have to be realized according to the highest European standards. The ability of the state administration to take part in the election process, the degree of success to exclude the political influence in the electoral bodies, as well as the will of the political elites will be of great importance.

Односите помеѓу цивилното и политичкото општество во време на избори – некои дилеми и македонските искуства

Ненад Марковиќ

„Како и сите канали на политичка комуникација, изборите се „дво-насочна улица“ којашто на владата и на народот, на елитите и на масите, им ја нуди можноста да влијаат едни на други.“

- извадок од книгата
„Политика“ од Ендрју Хејвуд

Односите помеѓу цивилното и политичкото општество се тема којашто претставува една од клучните дебати, веројатно, од самото настанување на политичката наука. Суверенитетот, општествениот договор, популизмот или политичкото претставување се само неколкуте области во кои овие два општествени актера се среќаваат, комуницираат и воспоставуваат односи што во најголема мера ја вообличуваат политичката заднина на една држава, квалитетот на една демократија и границите на практикувањето на власта, којашто во една идеално-типска ситуација (и во секоја либерална демократија) секогаш се легитимира од страна на цивилното општество.

Иако оваа интеракција помеѓу цивилното и политичкото општество е константна и подразбира голем број на различни модуси, основниот дијалог што се води помеѓу овие две

категории се случува токму за време на изборите. Поточно, изборите се оној клучен период кога цивилното општество му го предава суверенитетот за владеење на политичкиот чинител, кога го одредува квалитетот на неговиот мандат и кога го обликува не само политичкиот, туку и државниот живот во рамките на дадениот мандат. Осетливоста произлегува токму од фактот што изборите го претставуваат основниот начин преку кој се доаѓа до „општествен договор“ помеѓу народот и политичките претставници, елитите и популусот, избирачите и избраните. Поради ова, но и поради политичката аксиома на денешницата според која народниот суверенитет е неприкосновен, потребно е да се одредат границите на однесување на двата клучни актера за време на изборите, дозволените и недозволените постапки, но и осетливите правила на игра коишто најчесто се дефинираат како „сива зона“ на односите помеѓу цивилното и политичкото општество.

Теоретски модели

За да се испита односот помеѓу цивилното и политичкото општество потребно е да се земат предвид неколку теоретски модели коишто

имплицираат различни решенија, апропо изборите и изборното однесување. Од понудените модели што ја објаснуваат оваа проблематика, најсеопфатни решенија нудат класичната либерална теорија и критичката теорија на цивилното општество коишто јасно ги оцртуваат границите на „политичкото“ и „цивилното“ во рамките на еден политички систем.

Од едната страна на политолошкиот спектар е либералната теорија на цивилното општество. Земајќи ја предвид класичната дефиниција на либерализмот како „теорија на минималната држава“¹ многу од аспектите на односот помеѓу цивилното и политичкото општество веќе можат да се предвидат. Во оваа смисла, односот помеѓу цивилното и политичкото општество е јасно дефиниран. Агентот на сувереноста е прецизно востановен уште од времето на Жан Жак Русо, кој и самиот напиша дека „актот на асоцијација (општествениот договор м.з.) се состои од меѓусебни обврски помеѓу јавноста и поединците и дека секоја индивидуа во правењето на договорот (...) е двојно обврзана: како член на Суверенот обврзана е кон другите индивидуи, а како член на Државата обврзана е кон Суверенот“². Вака дефинираниот однос директно ја имплицира одговорноста на државата (како кулминација на институционализацијата на политичкото општество) и суверенот којшто денес, едноставно го нарекуваме ци-

вилно општество. Иако оваа дефиниција ништо помалку не го амнестира граѓанинот од одговорноста пред заедницата, јасна слика за односот држава-граѓани даваат Стивен Скалет (Steven Scalet) и Давид Шмиц (David Schmitz) кога велат:

„Класичните либерали гледаат на државата како на агент на заедницата, назначен од заедницата со цел да управува со неа. Цивилното општество е заедницата којашто делегира авторитет на власта, и цивилното општество е телото во коешто почива крајниот авторитет. Цивилното општество го задржува правото да ги отпушти оние кои ги најмува да владеат со него. Во оваа смисла класичните либерали го употребуваат терминот цивилно општество за сè, освен за власта...“³

Консеквентно на ваквиот поглед на цивилното општество и неговиот однос со државата следи и дефиницијата за обврските на цивилното општество што тоа ги презема и што според либералите се дефинираат како „обврска да се почитува законот, (...) бидејќи граѓаните доброволно се обврзале да го направат тоа“⁴, но и обврска на државата да ја почитува „автономијата на личноста“⁵. Во оваа смисла граѓаните се обврзани да ги почитуваат законите коишто политичкото општество ги донесува и имплементира, дури и кога се работи за закони од сферата на изборите и изборните правила што го вообликуваат – самото поли-

¹ Lomasky, Loren E. "Classical Liberalism and Civil Society", во Chambers, Simone & Kymlicka, Will (ed.). "Alternative Conceptions of Civil Society". Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2002 г., стр. 50.

² Rousseau, Jean Jacques. "The Social Contract (Or Principles of Political Right)". Достапно на <http://www.constitution.org/jjr/socon.txt>. 20.3.2002, стр.12.

³ Scalet, Steven & Schmitz, David. "State, Civil Society and Classical Liberalism" во Rosenblum, Nancy & Post, Robert C. (ed.). "Civil Society and Government". Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2002 г., стр. 26.

⁴ Wellman, Christopher Heat. "Toward a Liberal Theory of Political Obligation" во Ethics, Vol. 11 1, No. 4 (Jul., 2001), стр. 735-756.

⁵ Ибид.

тичко општество. А повеќе од јасно е дека зборовите држава, обврска, суверен, назначување, отповик можат да асоцираат на само еден политички феномен – избори!

Како алтернатива на класичната либерална теорија се јавува критичката теорија на цивилното општество. Инспирирана од левите теоретичари како Грамши и Маркс, а философски вдахновена и од пионерите на Франкфуртската школа (Хорхајмер и Адорно пред сè, но и нивниот жив наследник – Јирген Хабермас), кај критичката теорија се јавува еднаква премиса како и кај либералите бидејќи „цивилното општество е дефинирано во контраст на државата“⁶, но со виталната дистинкција што укажува на тоа дека „цивилното општество се разликува од државата, но и од економијата“⁷ и дека „...не се смета само државата за потенцијална опасност кон цивилното општество. Капиталистичките економски односи се сметаат исто така за штетни.“⁸ Овој специфичен поглед на цивилното општество и неговата организација произлегува од различниот медиум за комуникација што е појдовен поим во теоријата на Хабермас. Па така „комуникациската автономија“⁹ е основната одлика на цивилното општество. И додека „моќта е медиум преку кој државата функционира, парите ја движат економијата“¹⁰. Токму затоа, и крајната цел на секој од трите основни сегмента на секое општество (паза-

рот, цивилното општество и државата) е различна: државата управува, пазарот прави профит, цивилното општество комуницира и ја легитимира државата, но и ја обезбедува личната автономија на индивидуата.

Од друга страна, и покрај големите сличности помеѓу либералната и критичката теорија, линијата на раздвојување оди и во правец на понагласената улога на државата кај критичката школа. Иако повторно легитимитетот на поредокот лежи во рацете на граѓаните, дистинкцијата помеѓу „слабата јавност“ и „силната јавност“ фрла малку поинакво светло на односите помеѓу власта и цивилното општество:

„Моделот сугерира двонасочен процес на поделба во кој постои поделба на трудот помеѓу „слабата јавност“ – неформално организираната јавна сфера којашто се протега од приватните здруженија до масовните медиуми лоцирани во рамките на цивилното општество - и „силната јавност“ – парламентарните тела и другите формално организирани институции на политичкиот систем.“¹¹

Што се однесува, пак, до индивидуалната улога на секој од социјалните актери, таа е јасно дефинирана:

„Во ова поделба на трудот „слабата јавност“ ја зазема централната одговорност за идентификување, интерпретација и адресирање на социјалните проблеми (...). Но, како и да е, политичкото одлучување, како и понатамошното филтрирање

⁶ Chambers, Simone. "A Critical Theory of Civil Society" во Chambers, Simone & Kymlicka, Will (ed.). "Alternative Conceptions of Civil Society". Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2002 г., стр. 90.

⁷ Ибид.

⁸ Ибид.

⁹ Ибид., стр. 93.

¹⁰ Ибид.

¹¹ Baynes, Kenneth. "A Critical Theory Perspective on Civil Society and the State". во Rosenblum, Nancy & Post, Robert C. (ed.). "Civil Society and Government". Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2002 г., стр. 127.

на разумното преку формални со-
браниски процедури, останува зада-
ча на „силната јавност“.¹²

Оваа теорија подразбира дека
цивилното општество има силна и
развиена демократска свест, на-
предни механизми за контрола на
власта како и извесна доза на либе-
рална култура (ова е секако пробле-
матична премиса кога се работи за
посттоталитарни општества). Иако
прерогативите на власта и моќта да
биде примарен актер во одреду-
вањето на правилата на игра во
општеството остануваат, јасно е
дека цивилното општество „посе-
дува извесен степен на независност
од државата, иако не е целосно
имуно на државната интервенција и
регулатива“¹³. Очигледно, а за раз-
лика од чистата либерална теорија,
критичката теорија (и покрај сите
сличности) е во поголема мера „ета-
тоцентрична“ и овозможува пого-
лема флексибилност и маневарски
простор на политичките, апропо,
цивилните сили во општеството.

Она што е можеби слабост на
ваквиот пристап е што кај критич-
ката теорија се подразбира заинте-
ресираноста на државата да ја пот-
помогне својата легитимациска
основа, а тоа е – цивилното опшtes-
тво. Консеквентно, во ваква ситуа-
ција тешко е да се разграничи помеѓу
една здрава и критична врска помеѓу
државата и цивилното општество
и атмосферата на целосен „граѓан-
ски клиентелизам“ којшто во транзи-
циските држави го претставува
фундаменталниот проблем на одно-
сот помеѓу двете сфери, а посебно
за време на изборите. Ова тврдење

добива сосема нови димензии кога
проблемот ќе се разгледа од два
дневнополитички аспекта во однос
на скорешната забрана за објаву-
вање на излезни анкети на денот на
изборите, но и од аспект на веќе
очигледната застапеност на фено-
менот на сервилност на цивилното
општество кон политичките елити,
што само по себе претставува либе-
рално-демократски „нонсенс“.

Македонски дилеми – цивилно општество, јавно мислење

Повеќе од јасно е дека изборите
го претставуваат фундаменталниот
однос помеѓу цивилното и поли-
тичкото општество, што секако го
повлекува прашањето на дефи-
нирањето на правилата за водење
на предизборната (и изборната)
битка. И, ако по инерција помис-
луваме на антагонизмите што се
јавуваат на релација помеѓу полити-
чките партии, скорешните законски
решенија од Изборниот законик
којшто неодамна беше усвоен од
Собранието на Република Македо-
нија, откриваат една сосема нова
перспектива. Имено, се работи за
неколку законски одредби што се
однесуваат на демократската кон-
трола на изборниот процес, а пред
сè за испитувањата на јавното
мислење што предизвикаа загри-
женост кај дел од демократската
јавност, а можат да имаат значи-
телно влијание врз изборниот про-
цес. Овие законски решенија повле-
куваат политичка фриксија, многу
повеќе на релацијата електорат¹⁴
политички елити, отколку помеѓу
самите политички опоненти.

¹² Ибид., стр. 128.

¹³ Ибид., стр. 131.

¹⁴ Читај цивилно општество.

Дека цивилната контрола врз процесот на гласање е поставена во една специфична констелација со новите решенија од Изборниот законик, говори и делот што се однесува на објавувањето на испитувањата на јавното мислење:

„(1) Испитувањето на јавното мислење се објавува најдоцна пет дена пред денот определен за одржување на изборите.

(2) Кога се објавува испитување на јавното мислење (...) се наведува името на институцијата или раководителот на институцијата што го извршила истражувањето, датумот, методологијата, големината и структурата на примерокот и името на начувачот кој го побарал испитувањето.“¹⁵

Иако може да се разбере (и е сосем коректна) потребата за транспарентност што се жртвува во однос на дискрецијата којашто истражувачките куќи би требало да им ја гарантираат на нивните клиенти, логично е да се заклучи дека рокот од пет дена пред денот на изборите не се вклопува во рокот за предизборен молк и очигледно е „stand-alone“ решение со кое се предимензионира влијанието на испитувањата на јавното мислење. Сепак, коректно е да се напомене дека ваков законски рок постои и во други држави, а во Словачка е дури 14 дена пред изборниот ден¹⁶. А, дека решението во нашиот случај е крајно сериозно укажува и тоа што „со парична казна од 200.000 до

300.000 денари ќе се казни јавното гласило (...) коешто ќе го објави истражувањето на јавното мислење во период од пет дена пред денот на гласањето“¹⁷, а „со парична казна од 20.000 до 50.000 денари ќе се казни за прекршок (...) одговорниот уредник на јавното гласило, кој ќе го објави истражувањето на јавното мислење за кандидатите без да ги наведе податоците од член 77 став (2) на овој законик“¹⁸. Сепак, ова решение (каде и да е донесено) ја претставува „сивата зона“ во односите на цивилното општество и политичките елити, не само во Република Македонија, туку и пошироко.

Ситуацијата би била далеку поедноставна доколку повторно не се работи за двојни стандарди. Имено со новиот Изборен законик предвидени се и одредби со коишто се дефинира изборната кампања и роковите за нејзиното отпочнување, а со тоа и однесувањето на политичките партии. Иако Изборниот законик јасно ја дефинира изборната кампања и актерите во неа (член 2, став 13 и 14), „во поимникот не се дефинирани инструментите на кампањата и модусите на нивното доставување при презентирањето на гласачите“¹⁹. Ситуацијата е уште поотворена за дебата земајќи предвид дека:

„Ако се направи анализа на елементите на изборната кампања и активностите на политичките партии во Република Македонија,

¹⁵ Република Македонија, „Изборен законик“, Сл. весник на Република Македонија бр. 40, од 31.03.2006 година – член 77, став 1 и 2.

¹⁶ Од друга страна во неколку држави, како на пример во Полска, Унгарија, Романија и Естонија, ваков рок не е законски предвиден.

¹⁷ Република Македонија, „Изборен законик“, Сл. весник на Република Македонија бр.40, од 31.03.2006 година – член 182, став 1, алинеа 3.

¹⁸ Ибид., член 183, алинеа 1.

¹⁹ Талески, Дане, „Дали се веќе прекршени новите изборни правила во Република Македонија“ (policy brief), Скопје: ИДСЦС, мај 2006 г., стр. 2.

лесно може да се заклучи дека изборната кампања веќе е започната (...). Ниту една од наведените политички партии ги нема дефинирано своите кандидати, или пак поднесено предлог-листи до ДИК. Немајќи право да отворат жиро - сметка за финансирање на кампањата, којашто, инаку, треба да започне на 15 јуни, нејасно е како ги финансираат тие нивни активности. А и да не повторуваме дека сето тоа го прават еден месец пред законски предвидениот рок.²⁰

Иако прекршувањето на предизборниот фер плеј е повеќе од очигледен, она што можеби најмногу ги саботира елементарните политички концепти (сувереност, легитимитет, фер избори) е фактот што во Изборниот законик за прекршителите на горенаведените норми, законски санкции – не постојат²¹. Ова фрла сериозна сенка на сите можни теоретски и демократски модели на односите помеѓу цивилното и политичкото општество и претставува сериозен тест за зрелоста на демократијата во Република Македонија.

Границите на фер плејот

Објективноста на една анализа, апропо, еден сериозен проблем како што е проблемот на дефинирањето на предизборниот фер плеј, не би

била целосна доколку не се земат предвид и аспектите на однесувањето на цивилното општество во минатите изборни циклуси. Во скорешната македонска политичка историја веќе е евидентно дека односите помеѓу цивилното и политичкото општество се сложени и од аспект на непрецизно маркираните граници на обата актера за време на изборите, а посебно во ситуација каде еден голем дел од невладините организации се однесуваат на начин што имплицира поголема потреба од јавна дебата и законска регулатива од страна на „силната јавност“ (би рекол Хабермас).

Парламентарните избори во 2002 година, можеби, на најдиректен начин ја загатнаа темата за границите во кои цивилното општество би требало да се движи. Сериозноста на ситуацијата во постконфликтната 2002 година, секако, не е предмет на оспорување, но однесувањето на голем дел од невладините организации во 2002 година е секако предмет на расправа. Ако се потсетиме на парламентарните избори од 2002 г., ќе се сетиме на една мошне активна и пикторескна кампања на една мрежа на невладини организации коишто беа насочени кон уривањето на тогаш актуелната десничарска влада во Република Македонија. Ова предизвика лавина од реакции²² и го постави сериозното прашање за објективноста и елементарната дистанца на цивилното од политичкото општество, но и за принципиелноста на одредени цивилни центри на моќ

²⁰ Ибид., стр.4.

²¹ Попрецизно – во член 180 од Изборниот законик се дефинираат парични казни коишто многу нејасно референцираат на член 72 од Законикот. Се вели дека е казниво прекршувањето на „законитоста на спроведувањето на изборната кампања“ за која е одговорен организаторот на кампањата – без притоа попрецизно да се дефинира на што се мисли. Ова имплицира ситуација каде партиите (доколку воопшто бидат санкционирани за предвремено започнување на кампањските активности) во најлош случај за „надомест“ од 200.000 до 300.000 денари би можеле да ги прошират кампањските активности надвор од законскиот рок.

²² За една од најострите преписки околу овие настани види го текстот на Умберто Паскали во Утрински весник достапен на <http://217.16.70.245/?pBroj=961&stID=2803>.

во однос на политичката сфера во Македонија. Би било коректно да се каже дека аргументите за слободата на говорот и совеста, како и антивоената порака во критичната 2002 г., беа валидна платформа но, пред сè платформа којашто беше адресирана не од партиите, ами од самото цивилно општество и тоа на начин зад кој остануваат безброј прашалници. Не се работи за содржината на испратените пораки, колку што се работи за примарниот агенс којшто требаше да ги испрати. Тоа, секако, не требаше да биде цивилното општество. Критичката теорија и Хабермас би имале сериозна забелешка за преземањето на ингеренциите на „политичкото“ од страна на „цивилното“.

Дека ова не беше изолиран пример, покажа уште една гранична ситуација којашто се случи за време на претседателските избори во 2004 година. Во ситуација каде што испитувањата на јавното мислење јасно индицираа дека излезноста ќе го одлучи победникот, а не политичката конкуренција, дел од цивилното општество се ангажираше во кампања што требаше да ги мотивира граѓаните да излезат на избори. За да биде ситуацијата уште поконтроверзна, тоа се случи на самиот ден на изборите со што сериозно се постави прашањето за прекршувањето на изборниот молк²³. И покрај сета јавна дебата, изборите поминаа во најдобар ред, но дебатата остана без краен епилог. Остана прашањето за прекршувањето на изборниот молк, за пов-

торната недоволна дистанца на невладината сфера од политичките елити, но и за елементарното демократско право на граѓаните да не учествуваат во политичкиот живот, доколку политичката понуда не ги задоволува²⁴.

Но, можеби, најпроблематичниот пример и примерот што најдлабоко влегува во зоната на граничното е референдумот што беше спроведен во 2004 година во однос на територијалната поделба на Република Македонија. Без намера да се дава опширна анализа за „pro“ и „contra“ референдумските аргументи, ангажманот на цивилното општество, за време на предизборниот молк, на ден пред одржување на референдумот, повторно се поставува како дилема²⁵. Крупните и осетливи прашања, како што е прашањето за спорот со името на Република Македонија и Грција, секако, имаат одредена политичка тежина, но факт е дека имаат многу малку врска со референдумската тематика. Од друга страна, заедничкото делување на цивилното општество и политиката треба да е одраз на нормален демократски дискурс, но во овој случај и под овие специфични околности, може повторно да имплицира проблематични врски помеѓу невладината сфера и политичките елити. Повторно, цивилното општество учествуваше во прос-

²³ Види на пример Чадиковски, Младен, „НВО со СМС-пораки повикуваше на гласање“, А1 телевизија, 28.04.2004 г., достапно на <http://www.a1.com.mk/vesti/default.asp?VestID=31627>.

²⁴ А тоа да не се претстави како политичка апатија и краен неуспех. Политичката апстиненција е, подеднакво, индикатор за консолидиран демократски режим исто колку и политичката партиципација. Затоа либералите цивилното општество го перципираат како составено од два дела: политички активно и политички неактивно.

²⁵ Во овој поглед интересна е реакцијата на Светскиот македонски конгрес којшто беше иницијатор на референдумот, достапно на <http://smk-wmc.org/index.asp?content=vest&id=654&vlang=mk>.

лавата на една политичка победа во која реално немаше никаков резултат и тоа во крајно ризичен период. Признавањето на уставното име на Република Македонија од страна на САД, беше пред сè политички, а не граѓански триумф, и покрај популистичката демагогија што беше широко присутна во тој период.

Имајќи го предвид политолошкото клише, дека една политичка кампања почнува на денот кога претходната завршила, може да се каже дека адресирањето на крупните и осетливи политички прашања е, самото по себе, предизборен маркетинг. Во атмосфера на, напати, нејасни врски меѓу политичкото и цивилното општество, ова може да добие и сосема нови димензии. Дали, можеби, семето на овој инцестуозен однос на граѓанското и политичкото не беше зачат со масовните студентски демонстрации во 1997 година коишто останаа во флотантната меѓузона на политичката оркестрација и спонтаноста на јавното незадоволство? Или, можеби, допрва ќе се зборува за истата меѓузона во однос на протес-

тот кон приватизацијата на малкуте преостанати јавни добра во Република Македонија? „Превезот на незнаење“²⁶ допрва треба да се тргне...

* * *

Земајќи ги предвид теоретските модели, реалните односи, но и големиот број на дилеми помеѓу цивилното и политичкото општество, може да се заклучи дека дебатата околу ова прашање кај нас е далеку од затворена. Изборите и изборниот фер плеј треба да бидат заеднички креирани од политичките елити и граѓаните, без притоа да бидат повредени принципите на народен суверенитет и јасната демаркација на сферите на делување. Ова повлекува една поширока дебата којашто допрва треба да биде поведена, со цел јасно да се разграничи помеѓу артикулацијата и апологетиката на „политичкото“ во едно здраво демократско општество. Дотогаш, маргината на грешка во однесувањето на двете сфери коишто во најголем дел го креираат амбиентот на една здрава демократија, останува ризично висока.

²⁶ Се користи алегоричката на концептот на Џон Ролс изнесен во „Теорија на праведноста“.

Abstract

The author challenges the relations between the political and the civil society in Macedonia during the electoral periods. Through the prism of two theoretical frameworks, the analysis offers a brief history of the “gray zones” in the relations between the political elites and the civil society in Macedonia in the past decade. By analyzing the border zones of this relation as well as the legal framework that was recently offered by the Assembly of the Republic of Macedonia in regards to the elections, a brief overview and commentary is offered in determining the essence of the debate concerning the demarcation of the field of conduct of the civil and political society in a consolidated democracy.

Парламентарни избори 2006-та: Испит за зрелоста на македонската демократија

Дејан Мицковиќ

Парламентарните избори закажани за 5-ти јули, ќе имаат особено значење за Република Македонија. Тие мора да бидат фер и демократски, затоа што само на овој начин Република Македонија ќе се потврди како демократска земја, способна за брзо интегрирање во евроатлантските структури. Кампањата за овие избори се совпаѓа со одржувањето на светското фудбалско првенство во Германија. Покрај за фудбалот, насекаде ќе се говори и за политиката, и за тоа кој е подобар и кој треба да победи на претстојните избори. Дали може да се предвиди што ќе се случува во наредниве триесетина дена, односно дали, по што и заради што овие избори ќе се разликуваат од досегашните, кои беа полни со ветувања и со поголеми или помали нерегуларности? Дали Македонија ќе има сила и зрелост да ги организира најрегуларните избори во својата самостојна историја? Кои ќе бидат темите на кои ќе се кршат копјата? Дали ќе победи позицијата или опозицијата? Што ќе биде пресудно за исходот? Дали исходот од изборите ќе биде коректно прифатен од поразените? Дали...? Има многу отворени прашања и би се обидел да дадам свое, колку што е можно

пообјективно мислење за претстојните избори.

Овие избори ќе бидат досега најсериозниот тест за зрелоста на земјата, на власта и на опозицијата, за демократскиот капацитет и одговорноста што ја имаме за нејзината иднина. Затоа, најстрогото почитување на Изборниот законик е единствениот пат до спроведувањето на фер и демократски избори. Опозицијата постојано и безуспешно се труди да наметне став дека СДСМ божем се подготвува за фалсификување на изборите, со што очекува да предизвика револт кај граѓаните и казнување на владеејќата коалиција. Сепак, со исклучок на неколкуте обвинувања околу составот на избирачките тела, засега опозицијата не успеа своите тврдења да ги поткрепи со факти. Напротив, СДСМ покрај јавно декларираната волја, покажа и на дело, дека ќе стори сè за спроведување фер избори, со прифаќањето на најголемиот дел од забелешките на опозицијата за Изборниот законик. Со тоа, СДСМ демонстрираше зрелост и самодоверба дека со право може да очекува следен мандат од граѓаните, на регуларни избори.

Темите околу кои ќе се води политичката борба се повеќе од

извесни, и тие ќе ги отсликуваат најважните прашања што ги засегаат граѓаните и коишто не се особено променети во последните изборни циклуси - економската состојба, зголемување на вработувањето, социјалните прашања, корупцијата и нејзиното спречување.

Сосема е сигурно дека економско-социјалните прашања се тема што најмногу ги засега граѓаните, чија политичка свест е далеку посозреана во споредба со претходните изборни процеси. Партијата која ќе ги убеди граѓаните во остварливоста на сопствената економска програма, најверојатно ќе ја добие нивната поддршка. Во наредниот период, може да се очекува вистинска „офанзива“ на изнесување на различни економски параметри и најава на крупни економски постигнувања во наредните четири години. Опозицијата се обидува незадоволството од економската состојба целосно да го стави на товар на актуелната власт, да ја убеди јавноста дека земјава за последните четири години економски назадувала и „од петни жили“ се обидува да го промовира Никола Груевски како економски експерт од највисок ранг. СДСМ, како контрааргумент ја има катастрофалната состојба што ја наследи во 2002 година, за чие поправање беа потребни многу време, труд и знаење. Во првите две години од мандатот, најголемиот дел од времето и енергијата беше посветен на политичко и безбедносно стабилизирање на Македонија. Го спроведовме Рамковниот договор и покрај сите опструкции на опозицијата. Ја спроведовме децентрализацијата, која беше долгоочекуван процес.

Реализиравме успешни реформи во сите сегменти на општественото живеење, вклучувајќи ги исклучително значајните реформи во правосудството. Како резултат на сето тоа Република Македонија стана кандидат за членство во Европската унија. Тоа е најсилниот доказ дека Македонија чекори напред и се движи во вистинската насока.

Изминативе години направивме и вистински пресврт во македонската економија. Од сериозно развиена економија, успеавме да обезбедиме континуиран раст на БДП од 4% годишно, двојно зголемен извоз, двојно зголемени девизни резерви, ниска инфлација и стабилен курс на денарот, истовремено постојани реформиски аранжмани со ММФ и Светската банка, намалување на каматните стапки, или накратко кажано, ја застанавме економијата на нозе по „цунами-ефектите“ во економијата што ги предизвика претходната влада. Опозицијата не е подготвена да се согласи со очигледните позитивни трендови во економијата. Таа ја крие сопствената улога во создавањето на причините заради кои сегашната економска состојба не е таква каква што сите ние би сакале да биде. СДСМ има доволно постигнувања во економската сфера, ги има одговорите на овие прашања и ќе им ги понуди на граѓаните во текот на кампањата.

Следното прашање околу кое ќе се води битката, ќе биде намалувањето на невработеноста, тема што најверојатно ќе биде еден од главните адути на опозицијата која не испушта ниту една прилика или митинг да не обвини дека стапката на

невработеност е една од највисоките во Европа. Притоа, опозицијата заборава дека во текот на оваа и минатата година, за време на мандатот на оваа влада на СДСМ, се случи првото намалување на бројот на невработени во историјата на самостојна Македонија, и тоа, за 40000 лица, бројка достоинствена за почит. Опозицијата воопшто не е подготвена да разговара за цела низа на објективни фактори што влијаат на бројот на невработените и апсолутно не сака да го признае својот дел од вината за создавањето на таквата состојба во поглед на нивото на вработеност. Само за илустрација: Македонија доби нови 100 000 невработени во периодот 1998-2002 година, кога сегашната опозиција беше на власт. СДСМ има мерливи постигнувања во намалувањето на невработеноста, ги има одговорите и на овие прашања и наскоро ќе им ги понуди на граѓаните.

Покрај тоа, социјалните теми, меѓу кои спаѓаат сиромаштијата и нејзиното намалување, ќе бидат од огромен интерес за јавноста. Опозицијата, преку постојаното повторување на податокот дека голем дел од населението живее под прагот на сиромаштијата, ќе се обидува да наметне колку е можно поцрна слика за реалноста. Опозицијата нема да признае дека во периодот 1998-2002 година имавме пораст на сиромаштијата од 20% на над 30%. Ова се официјални податоците од Заводот за статистика во периодот кога со оваа институција раковојеше кадар на ВМРО-ДПМНЕ. И за овие, како и за другите прашања кои ги преокупираат граѓаните, опозицијата смета дека има „магични“ реше-

нија, кои ако смеам така да се изразам, „преку ноќ“ ќе ја решеле состојбата. Нема потреба да се нагласува дека во општествените прашања ништо не се решава „преку ноќ“ и дека резултатите се постигнуваат само со добар концепт, јасна и спроведлива стратегија, цврста решеност и квалитетен и искусен тим кој може да го спроведе тоа. СДСМ го има сето тоа, знае што и како треба да се стори и што е најважно, има компетентни и искусни луѓе кои умеат да го спроведат тоа.

Спречувањето на корупцијата отсекогаш била на врвот на приоритетите на граѓаните, од аспект на критериумите за носење одлука за кого да го дадат својот глас. Обвинувањата за злоупотреби на власта се најефикасниот начин за дискредитирање на политичкиот противник, и опозицијата, со сигурност ќе го користи тоа. Во ВМРО-ДПМНЕ се свесни дека без криминално оцрнување на опонентите, тешко ќе може граѓаните целосно да ги уверат во своите тези. Шверцот со тутун, случајот „Бачило“ и други медиумски, помалку интересни настани, беа темпирани и пласирани за да ги поткопаат шансите на СДСМ за добивање на уште еден мандат. Наша работа пак, ќе биде да ги убедиме граѓаните дека корупцијата ја наследивме целосно раширена низ сите институции и дека оваа состојба што сега ја имаме, е далеку подобра од онаа што ја затекнавме. Сепак борбата против корупцијата е проблем и во многу посериозни демократии од нашата, и борбата за нејзино искоренување е процес што постојано трае, со повеќе или по-

малку успех. Како и за останатите теми, опозицијата се однесува според народната: „Не гледај што правам, слушај што зборувам“, постојано бегајќи од јавните грабежи што ги спроведуваше претходната влада и обидувајќи се да ја минимизира улогата на тогашниот министер за финансии, Груевски, во сè што се случувало. И на оваа тема - спречувањето на корупцијата, СДСМ има повеќе од конкретни постигнувања. Да не забораваме дека сега корупцијата е проблем со кој се бориме, а кај нашите претходници, тоа беше составен дел од водењето на државата и нормална појава против која никој не се бореше.

Значи, кампањата и вистинската политичка битка се пред нас и во неа ќе победи оној кој ќе ја убеди јавноста дека има подобра програма, подобар тим кој има капацитет, знаење и искуство, за да може да гарантира нејзино спроведување. Тоа, се разбира е потполно различно од сликата која опозицијата упорно и без успех се обидува да ја создаде во очите на јавноста – дека има сигурна победа пред себе и дека изборните резултати однапред се познати. Такво тврдење во услови кога разликата во рејтингот е минимална, а повеќе од половината од гласачите или не одлучиле дали ќе гласаат или не знаат кому ќе го дадат својот глас, е во најмала рака - просирен маркетиншки потег. Од друга страна, тргнувајќи од увереноста дека ќе победи на изборите, ВМРО-ДПМНЕ прави стратегиски грешки. Оваа партија не успеа, околу себе да ја обедини опозицијата, што беше единствениот начин да има шанси да победи на избо-

рите. Покрај тоа опозицијата „ги брка“ неопределените гласачи со своето агресивно, на моменти невоспитано однесување кон политичките противници, потценувајќи ги граѓаните. Таа се обидува да го искористи вкоренетиот начин на размислување на граѓаните, според кој секогаш се гласа против некого, а не за некого и дека во транзиционите земји, заради објективните проблеми, гласачите се претежно опозиционо ориентирани. Ако се анализираат резултатите од истражувањата на јавното мислење, ќе се забележи дека поддршката за лево ориентирани партии е поголема од онаа за десните, што остава простор што СДСМ сигурно ќе го искористи на најефикасен можен начин.

Јас сум уверен дека сите политички субјекти кои ќе учествуваат на изборите, се свесни за сопствената одговорност при креирањето на атмосфера за одржување на фер и демократски избори и верувам дека Македонија со сигурност ќе ги организира најрегуларните избори во својата самостојна историја. СДСМ е потполно подготвен да ја добие битката по сите прашања што ќе бидат отворени во изборната кампања и има доволен капацитет на свои гласачи кои би ја поддржале. Вистинската битка за гласовите тукушто почнува и кампањата ќе биде пресудна за крајниот исход на изборите. При тоа, опозицијата треба да има предвид дека нејзиниот контингент на потенцијални нови гласачи е безмалку целосно потрошен, додека на страната на СДСМ има уште значаен дел на гласачи кои му се наклонети и кои чекаат добра понуда од нашата партија за

да се одлучат да излезат на гласање. Со правилно поставена и изведена кампања, тие би биле мотивирани да гласаат, а кога ќе го сторат тоа - тие ќе се определат за СДСМ.

Едно од прашањата за кое досега многу малку се разговараше, а кое сметам дека е исклучително важно е дали резултатите од изборите ќе бидат прифатени од страна на сите политички партии. Ако се имаат предвид контрапродуктивните и опасни тези на опозицијата, дека тие веќе се гледаат себеси како победници на изборите и дека изборите ќе бидат регуларни само ако на нив победи опозицијата, тогаш е јасно дека од нив би можело

да се очекува неприфаќање на изборните резултати. Евентуалното неприфаќање на изборните резултати, изразено преку улична демократија, би било погубно за европската иднина на Македонија. Затоа, мора де се стори апсолутно сè што е можно тие да бидат максимално фер, демократски и коректни, и сите политички партии да го прифатат изборниот резултат и да му честираат на победникот. Тоа би бил најдобриот показател дека Македонија има не само зрела политичка сцена и субјекти, туку дека има основа за подобра економската состојба, намалена невработеност, покачен стандард на живеење, за сигурна и европска иднина.

Abstract

The upcoming elections are the most serious maturity test for Macedonia, for the Government and for the opposition, for the democratic capacity and responsibility for the future. Socio-economic issues dominate the public interests, showing that the electorate has grown wiser over the years. The author argues that the ruling SDSM has demonstrated capacities in the last four years to answer those issues and thus it deserves another mandate from the citizens. However it is in the interests of all for the elections to be maximally fair, democratic and fair, and all political parties to accept the outcome and congratulate to the winner.

Избори 2006: Истражувањата на јавното мислење – компас за политичкиот курс на Република Македонија

Гордана Јанкуловска

“Nothing is more dangerous in wartime than to live in the temperamental atmosphere of a Gallup Pool, always feeling one’s pulse and taking one’s temperature. I see it said that leaders should keep their ears to the ground. All I can say is the British nation will find it very hard to look up to the leaders who are detected in that somewhat ungainly posture“.

Winston s. Churchill (1941)

Парламентарни избори 2006

Јавноста во континуитет е длабоко разочарана од луѓето, кои во нивно име управуваат со нивната судбина. Изборите се централна институција на демократски избраните влади, затоа што во демократијата авторитетот на владата потекнува од способноста за разбирање и за прифаќање на интересите и волјата на оние со кои се владее. Изборите не се сурова борба за опстанок, тие се претпоставка за конкуренцијата и за натпреварот од кој граѓаните треба да излезат победници.

Парламентарните избори 2006 година, во Република Македонија се сами по себе значајни затоа што повлекуваат неколку елементи што историски дефинитивно ќе остават

трага. Имено, овие избори се прв и можеби најбитен предуслов за продолжување на евроинтегративните процеси, односно нивниот слободен и фер карактер е елементарна претпоставка за потврдување на нашата демократска зрелост.

Истражувања на јавното мислење – компас на политичкиот курс

Во насока на добивање на релевантни информации за очекувањата и ставовите на граѓаните за политичките партии и дефинирање на политичкиот противник во Република Македонија спроведени се низа испитувања на јавното мислење¹.

¹ Истражувања на јавното мислење, односно испитувањата на рејтинзите на политичките партии во Република Македонија (РМ), логично, почнуваат да се спроведуваат во периодот на стекнувањата на македонската државност, во деведесеттите години на 20. век, односно во периодот на спроведувањето на првите повеќе партиски избори. Долг период, освен Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања (ИСППИ), во РМ не постоеше друга научна установа, која го испитува јавното мислење. Отсуството на конкуренција значеше прилично неразвиена сфера на истражувањето на јавното мислење подложна на влијанија. Заради недостатокот на конкуренција, беше сведена на минимум фреквентноста на спроведените истражувања, со што ваквите институции не успеваа да се наметнат како фактор во изборниот и политичкиот процес. Бројот на агенции за истражување на јавното мислење нарасна во почетокот на 2000 година, кога беа формирани повеќе приватни институти, специјализирани агенции за таа намена и кога бројот на меѓународните организации во Република Македонија, заради кризата на Косово, драстично беше зголемен.

Според, истражувањата на јавното мислење на Институтот за демократија „Societas Civilis“, следува споредба на рејтинзите на најголемите политичките партии: ВМРО-ДПМНЕ и СДСМ во периодот од јуни 2000 година до јуни 2005 година.

	ВМРО - ДПМНЕ	СДСМ
Јан. 2001	14%	20%
Апр. 2001	15%	30%
Септ. 2001	10%	17%
Фев. 2002	12%	20%
Март 2004	16%	21%
Окт. 2004	9%	10%
Окт. 2004 ²	12%	10%
Јуни 2005	10%	10%
Април 2006 ³	25%	18%

Табела 1: Споредба на рејтинзите на најголемите политичките партии

Анализата на изложените резултати, упатува на заклучокот дека во периодот од јануари 2000 година до октомври 2004 година можат да се воочат два забележителни пораста на рејтингот на ВМРО-ДПМНЕ.

Првиот е во април 2001 година во однос на јуни 2000 година, кога ВМРО-ДПМНЕ забележува раст од 2%, додека на СДСМ ѝ е намален рејтингот за 13%. Иако порастот на рејтингот на ВМРО-ДПМНЕ не е голем, сепак имајќи предвид дека забележан е значителен пад на рејтингот на СДСМ, во апсолутна

смисла тоа подразбира подобрување на позициите на Партијата. Причината за овој раст на рејтингот на ВМРО-ДПМНЕ се должи на избувнувањето на воениот конфликт, што заради ставот на тогаш владеејќата ВМРО-ДПМНЕ, резултираше со зголемена поддршка помеѓу граѓаните. Меѓутоа, до септември 2001 година, рејтингот на ВМРО-ДПМНЕ повторно се врати на првичните 10%. Причините за тој факт може да се најдат во конфликтот на Партијата со Меѓународната заедница.

Вториот пораст на рејтингот на ВМРО-ДПМНЕ се случува во март 2004 година во однос на февруари 2002 година. Имено, ВМРО-ДПМНЕ, за разлика од февруари 2002 година, кога имаше популарност од 12%, во март 2004 година, имаше популарност од 16%. СДСМ, пак, имаше константна поддршка од околу 20%. Причините за растот на рејтингот на ВМРО-ДПМНЕ, односно за стагнацијата на СДСМ се резултат на фактот што СДСМ беше владеејќа партија и заради промената во раководството на ВМРО-ДПМНЕ. Меѓутоа, во јуни 2005 година, ВМРО-ДПМНЕ, имаше намален рејтинг во однос на март 2004 година од 6%. Истото се случи и со СДСМ, на која ѝ беше намалена довербата за 10%.

Причините за падот на рејтингот на ВМРО-ДПМНЕ може да се најдат во внатрешниот конфликт во ВМРО-ДПМНЕ, што резултираше со формирањето на ВМРО-НП. Имено, освен што одредена група поддржувачи заминаа во новата партија, во поголема мера падот на рејтингот се должеше и на сигналите што беа испратени до јавноста за немоно-

² Второ истражување.

³ Овој податок е изложен на страницата на ИСППИ.

литноста на Партијата. СДСМ, пак имаше намален рејтинг заради фактот што е владејачка партија, но и заради, во тоа време, изразените конфликти помеѓу премиерот, Владо Бучковски и претседателот на државата, Бранко Црвенковски, што резултираа, слично како кај ВМРО-ДПМНЕ, со испраќање сигнали за неединство до граѓаните.

Од јуни 2005 година до денес, рејтингот на ВМРО-ДПМНЕ е во постојан пораст. Во таа смисла, според анкетата на Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања, спроведена во април 2006 година, ВМРО-ДПМНЕ има поддршка од 25%, додека СДСМ од 18%. Ваквиот развој на настаните, упатува на заклучокот дека ВМРО-ДПМНЕ, во 2006 година успеа да ја надмине предноста во однос на СДСМ над фамозните 2-3%, што спаѓаат т.н „маргинална грешка“.

Граѓаните се свесни за нивната моќ

Четиригодишното владеење на левицата, низ призмата на континуираните истражувања на јавното мислење беше оценето негативно од страна на граѓаните. СДСМ доби шанса, но не ја искористи. Лошо и за нив и уште полошо за државата. Потфрлија на политички план, уште

повеќе на полето на економијата, скандалозно во борбата против корупцијата, а очигледно е дека потфрлија и на планот на раководењето со сопствената партија.

Ја загубија довербата, го загубија легитимитетот.

Во таа смисла, извесноста дека десницата, односно ВМРО-ДПМНЕ ќе биде победник на изборите е исклучително голема затоа што граѓаните конечно ќе можат да изберат помеѓу различни принципи на дејствување, што ќе ја детерминираат насоката во која ќе се движи Македонија во годините што следуваат.

Силните форми на сојузништва, што постојат помеѓу демохристијанските и народните партии на европско ниво изразени преку поддршката од десницата во Европската унија, на ЦДУ во Германија и десницата во балканските држави, кои со сигурност идната влада на ВМРО-ДПМНЕ ќе ги стави во функција на решавање на отворените прашања и остварување на стратешките приоритети за Република Македонија, одат во прилог на создавање на нова динамика на живеење, што ќе донесе економски развој, индивидуален и колективен напредок, семејна сигурност и повторно враќање на вербата во нашата иднина.

Abstract

In a democracy the authority derives from the competence to understand, to accept the interests and the will of the people. Therefore the elections are the central institution for composing a democratic elected Government. The upcoming elections in Macedonia are even more important because they are the first pre-condition for continuing the EU integration processes. The author points that public opinion polls show that VMRO-DPMNE has greater public support than SDSM. In that sense, the author expects the citizens to set the future perspectives of the country and give their confidence to VMRO-DPMNE in order to win in the elections. This will create a new dynamic of living, that will bring economic development, individual and collective progress, family security and belief in the common future.

Последиците од референдумот за независност на Црна Гора

Александар Спасеновски

На 21 мај 2006 година, на референдумот за утврдување на државноправниот статус на Црна Гора, според податоците на Црногорската републичка референдумска комисија (РРК), за независност гласале 55.5% од граѓаните, а излезноста била повеќе од 86%. Со тоа беше исполнет условот на Меѓународната заедница, за да може Црна Гора да ја прогласи сопствената независност. Црногорскиот премиер, Мило Ѓукановиќ, по објавувањето на прелиминарните резултати, на граѓаните им ја честиташе независноста. Тој истакна дека приоритет на независна Црна Гора ќе биде продолжувањето на економските реформи, како и интеграцијата на државата во ЕУ и во НАТО. Наспроти тоа пак, лидерите на Блокот за опстојување на Државната заедница на Србија и Црна Гора (СиЦГ), повикаа да се расчистат сите дилеми околу точниот процент на поддршка од граѓаните, стоејќи на позициите дека исходот од референдумот е плод на „манипулациите на црногорскиот режим“.

Во Србија, во првите денови по објавувањето на првичните резултати, претседателот на Владата Воислав Коштуница не излезе со официјален став, додека претседателот на Републиката Борис Тадиќ изјави дека тој ќе ја прифати

одлуката на мнозинството од граѓаните на Црна Гора. Меѓутоа, сите политички партии, во коментарите по повод референдумот, ја констатираа независноста на Црна Гора, стоејќи на различни позиции во однос на ефектите коишто таквиот чин ќе ги предизвика врз Србија.

Наспроти воздржувањето од реакција на официјален Белград, претставниците на ЕУ и на САД, по објавувањето на неофицијалните резултати им ја честитаа независноста на црногорските власти, притоа повикувајќи ги сите страни да ги прифатат резултатите од референдумот. Руската федерација, исто така ги призна резултатите од референдумот, истакнувајќи дека Србија и Црна Гора треба да пристапат кон конструктивен дијалог за дефинирање на меѓусебните односи. Со ваквиот пристап, Меѓународната заедница влијаеше обесхрабрувачки врз опозицијата во Црна Гора, но и врз властите во Србија, во однос на евентуалното непризнавање на исходот од референдумот, од нивна страна.

Во честитките по повод стекнувањето на независноста на Црна Гора, претставниците на Меѓународната заедница, ги повикаа официјална Подгорица и официјален Белград, во најкус рок да отпочнат преговори за мирно раздружување. Во

таа смисла, претседателот на Црна Гора Филип Вујановиќ потврди дека Подгорица уште на самиот почеток сака да стапи во контакт со Брисел и со Белград, за да се реши прашањето на мирното раздружување, бидејќи, како што констатираше тој, црногорската инфраструктура за таквиот чекор е претходно подготвена. Кабинетот на премиерот на Србија Воислав Коштуница, заведе став дека успехот на референдумот ќе значи и почеток на некаква форма на разговори помеѓу Белград и Подгорица за раздружување. Меѓутоа, според нив, тие разговори нема да се одвиваат со брзо темпо бидејќи, како што беше констатирано, Србија има други поважни проблеми, што треба во меѓувреме да ги решава. Ваквите позиции, упатуваат на заклучокот дека кај српските власти не постои критична волја за брзо окончување на процесот на дисолуција на СиЦГ. Во секој случај, треба да се очекува дека владата на Коштуница по објавувањето на конечните резултати од референдумот, ќе биде изложена на дополнителен притисок од страна на Меѓународната заедница, во насока на отпочнување на процесот на мирно раздружување со Црна Гора.

Ефектите врз Србија

Прогласувањето на независноста на Црна Гора, во повеќе аспекти ќе има негативен одраз врз вкупните општествено-политички состојби во Србија. Имено, тоа може да предизвика политички конфликти во рамките на владејачката коалиција, како и помеѓу Владата и прет-

седателот на државата. Исто така, референдумот во Црна Гора ќе ја реафирмира дебатата за промена на Уставот, ќе ги усложни позициите на српскиот тим во преговорите со Приштина за статусот на Косово и дополнително ќе го уназади процесот на европските интеграции на Србија.

Удар врз владата на Коштуница

По прогласувањето на независноста на Црна Гора, повеќе опозициски партии ја обвинија владата на Коштуница за неуспех, повикувајќи ја да поднесе оставка, за да може да се распишат предвремени парламентарни избори. Извесно е дека ваквиот исход, дополнително ќе го намали рејтингот на владејачката Демократска партија на Србија (ДСС) помеѓу граѓаните. Исто така, имајќи го предвид фактот што претседателот на Српското движење на обновата (СПО) Вук Драшковиќ беше министер за надворешни работи на СиЦГ, се поставува прашањето, како тој ќе биде избран на истата позиција во Србија од страна на мнозинството во Парламентот, со оглед на тоа дека Социјалистичката партија на Србија (СПС), во повеќе наврати, најавуваше интерпелации за неговата работа во Сојузното собрание, под обвинение дека врши предавство на српските национални интереси на Косово. Овој факт, надополнет со расколот во владејачката Г-17 плус, упатува на заклучокот дека премиерот Коштуница е доведен во исклучително неповолна позиција што може сериозно да ја загрози крвката стабилност на Владата.

Можен конфликт помеѓу претседателот и Владата во однос на преносот на надлежностите

По објавувањето на првичните резултати од референдумот, потпретседателот на Демократската партија (ДС) Душан Петровиќ изјави дека евентуалната независност на Црна Гора ќе значи дека командата над војската, како и значаен сегмент од водењето на надворешната политика треба да бидат дел од дефинираните надлежности на претседателот на Србија. Петровиќ ги повика властите, со своето однесување, да се воздржат од преземање чекори што можат да бидат вовед во уставен удар. Наспроти изјавата на Петровиќ, од владејачките партии сè уште нема официјални изјави во однос на процесот на пренос на надлежностите што претходно ги извршуваа институциите на Државната заедница. Во таа смисла, дополнителното интензивирање на конфликтот помеѓу ДС на Борис Тадиќ и ДСС на Коштуница ќе биде детерминирано од односот на владејачката коалиција кон прашањето за преносот на надлежностите од сојузно на републичко ниво.

Отворање на прашањето за промена на Уставот

Успехот на референдумот во Црна Гора, повторно ја поттикна дебатата за промената на Уставот на Србија, којашто со различни осцилации во мандатот на Владата на ДСС е постојано присутна, заради предизборното ветување на премиерот Коштуница дека еден од првич-

те проекти на неговата влада ќе биде донесувањето на новиот устав на Србија.

Статусот на Војводина

По објавувањето на првичните резултати од референдумот, во групата политичари кои ја констатираа независноста на Црна Гора и им честитаа на властите за тој чин беа и политичарите од Војводина. Политичките лидери во Покраината, во своите изјави се заложиле за донесување нов устав на Србија, со кој на Војводина ќе ѝ биде вратен статусот што ѝ беше одземен од страна на Слободан Милошевиќ во 1988 година. Имајќи го предвид постојниот интерес на ЕУ за состојбите во Војводина, може да се очекува дека исходот од референдумот во Црна Гора, како и преговорите помеѓу Белград и Приштина за идниот статус на Косово, ќе влијаат стимулирачки врз претставниците на војводинската политичка елита да го интензивираат притисокот врз српските власти за промена на Уставот на Србија и за враќање на автономниот статус на Војводина, на нивото од пред 1988 година.

Рedefинирање на уставноправниот статус на Србија

Во изјавите по повод успехот на референдумот во Црна Гора, претседателот на СПО Вук Драшковиќ повика на рedefинирање на уставноправниот статус на Србија. Според него, одвојувањето на Црна Гора е историски момент што треба да се искористи за возобновување на

парламентарната монархија во Србија. Исто така, претседателот на Демокристијанската партија на Србија (ДХСС) и поранешен министер за правда, Владан Батиќ ја повика Владата да поднесе оставка и да се распишат избори за Уставотворно собрание на Србија. Имајќи ја предвид новонастанатата ситуација по стекнувањето на независноста на Црна Гора, како и општата согласност помеѓу српската политичка елита во однос на потребата од рedefинирање на уставноправниот статус, треба да се очекува дека дебатата за промена на Уставот на Србија ќе добие интензитет. Меѓутоа, имајќи предвид дека официјален Белград во моментот е во фаза на преговори со официјална Приштина за утврдување на идниот статус на Косово, како и фактот дека под притисок на Меѓународната заедница ќе следуваат преговори и со Црна Гора за раздружување, не треба да се очекува дека во мандатот на сегашната влада, ќе биде решено и прашањето за промената на Уставот на Србија.

Усложнување на позициите на Србија во преговорите за статусот на Косово

Иако според одредбите од Уставната повелба, сите меѓународни документи, што значи и Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ОН, коишто претходно се однесуваа на СиЦГ, ќе важат за државата Србија, извесно е дека во фактичка смисла, позициите на официјален Белград во преговорите за статусот на Косово ќе бидат дополнително усложнети. Во таа

смисла, косовските политичари, коментирајќи го исходот од референдумот за независност во Црна Гора, изјавуваа дека со осамостојувањето на Косово ќе биде означен и формалниот крај на поранешна Југославија. Ваквите позиции на косовските политичари, упатуваат на заклучокот дека независноста на Црна Гора, тие ќе ја искористуваат за дополнителна релативизација на Резолуцијата 1244 што оперира со концептот на суштинска автономија на Протекторатот во рамките на Сојузна Република Југославија (СРЈ), односно сега веќе Србија, залагајќи се за остварување на целта за независно Косово. Исто така, имајќи ја предвид губитничката атмосфера што се создаде во Србија, заради распаѓањето на СиЦГ, извесно е дека јавноста ќе стане посензибилна во однос на прашањето за статусот на Косово, што од своја страна дополнително ќе го стесни маневарскиот простор на српскиот преговарачки тим.

Уназадување на европските интеграции

Стекнувањето на независноста на Црна Гора може дополнително да го забави процесот на европските интеграции на Србија што, на 3 мај 2006 година, беше привремено прекинат заради неиспорачувањето на Ратко Младиќ во Хаг. Имено, сега веќе на Србија ќе ѝ биде потребен нов мандат во преговорите за стабилизација и асоцијација со ЕУ. Како ќе биде дефиниран новиот мандат, кога ќе биде усвоен од страна на ЕУ и кога може да се очекува продолжување на прекинатите преговори

за склучување Спогодба за стабилизација и асоцијација (ССА), не може прецизно да се утврди. Сепак, може да се очекува дека на состанокот на Советот на ЕУ што треба да се одржи на 12 јуни 2006 година, ќе биде разгледувана ситуацијата во Србија, по осамостојувањето на Црна Гора. Меѓутоа, останува отворено прашањето, дали причината поради која беа прекинати преговорите на Унијата со СиЦГ, односно со Србија, нема да биде и повод за неусвојување на новиот мандат од страна на Советот на ЕУ.

Ефектите врз Црна Гора

Наспроти големината и историското значење на процесот на создавање независна држава, независноста на Црна Гора на внатрешен план дополнително ќе ја заостри политичката поларизација, заради фактот дека по формалното прогласување на независноста, ќе настапи период на целосно заокружување на црногорската државност. Исто така, на краток рок, независноста може да доведе до уназадување на интегративните процеси на државата со ЕУ, заради фактот што според Уставната повелба, меѓународноправниот субјективитет во целост ѝ припаѓа на Србија.

Политичка поларизација

За време на референдумската кампања, дополнително беше заострена политичката поларизација помеѓу приврзаниците на идејата за независност и приврзаниците на идејата за опстојување на СиЦГ. Во таа смисла, исходот од референ-

думот, на краток рок, извесно е дека ќе го стимулира незадоволството и радикалноста на идеите на противниците на независноста на Црна Гора. Меѓутоа, присуството на Меѓународната заедница за време на изборниот процес, како и нејзиното влијание врз политичките субјекти во Црна Гора, извесно е дека ќе влијае амортизирачки врз можноста од натамошна ескалација на состојбите. Сепак, имајќи го предвид фактот што по формалното прогласување на независноста, ќе настапи период на целосно заокружување на црногорската државност, извесно е дека периодот на латентна нестабилност во Црна Гора ќе се одржи подолг период.

Уназадување на европските интеграции

Според одредбите од Уставната повелба, во случај Црна Гора да одлучи да ја напушти Државната заедница, Србија го наследува правото на меѓународен субјективитет, местото во Обединетите нации, но и сите меѓународни обврски. Црна Гора, пак, ќе мора да се пријави за членство во сите меѓународни организации, што е извесно дека, на краток рок, ќе влијае негативно врз аспирациите на Црна Гора за побрза интеграција во ЕУ. Меѓутоа, на долг рок не треба да се очекуваат големи проблеми за Црна Гора, заради примената на принципот на „двоен колосек“ од страна на ЕУ што значи дека претходно договорените решенија ќе бидат испочитувани, на што упатуваат и претставниците на Унијата.

Ефектите врз регионот

Во регионална смисла, независноста на Црна Гора, нема да влијае дестабилизирачки врз состојбите во регионот. Сепак, може да се очекува одредена радикализација на состојбите во Босна и Херцеговина (БиХ), но и да се отвори дополнителен простор за решавање на отворените прашања помеѓу Црна Гора и Хрватска, чие решавање изминатите години беше одложено.

Можна радикализација на состојбите во БиХ

За разлика од останатите балкански држави, властите во БиХ имаа воздржани реакции во однос на референдумот за независност на Црна Гора. Сепак, забележителни беа реакциите на повеќе невладини организации и политички партии во Република Српска, коишто ја искористија можноста да го афирмираат ставот за организирање референдум за независност на Република Српска. Според Српската радикална партија на Република Српска (СРС-РС), доколку Меѓународната заедница нема двојни стандарди, треба и на овој ентитет да му дозволи да организира референдум, затоа што, според оваа партија, појдовните позиции на Република Српска и на Црна Гора се идентични. Во таа смисла, извесно е дека во Република Српска независноста на Црна Гора, слично како и во Србија, националистички ќе ја сензибилизира јавноста, што може да има негативен одраз врз можноста за постигнување компромис во преговорите за реформата на полицијата,

како и во обидите на Меѓународната заедница за измена на Дејтонскиот устав, по првичното неусвојување на договорените решенија од страна на пратениците во Претставничкиот дом на Парламентарното собрание на БиХ, на 26 април 2006 година.

Отворен простор за решавање на отворените прашања помеѓу Црна Гора и Хрватска

Хрватска и Црна Гора, заради незадоволителното ниво на односите со Србија, но и заради фактот што дел од отворените прашања беа во надлежност на институциите на Државната заедница, изминатите години не ги решаваа меѓусебните проблеми. Станува збор за прашањата за трајното утврдување на граничната линија на копно и на море помеѓу двете држави, за сукцесијата и за воената штета. Во таа смисла, имајќи го предвид карактерот на сегашната власт, како и фактот што успехот на референдумот ќе ги зајакне нејзините позиции, треба да се очекува дека, во периодот што следува, ќе започнат разговори помеѓу двете држави за решавање на спорните прашања. Тоа е дотолку поизвесно што црногорските власти во минатото, во повеќе наврати реализираа одредени сопствени обврски поврзани со прашањето на воената штета кон Хрватска и искажуваа подготвеност за решавање на останатите отворени прашања со официјален Загреб.

Заклучок

Прогласувањето на независноста на Црна Гора ќе има негативен

одраз врз вкупните општествено-политички состојби во Србија. Тоа може да предизвика политички конфликти во рамките на владејачката коалиција, како и помеѓу Владата и претседателот на државата. Исто така, референдумот во Црна Гора ќе ја реafirмира дебатата за промена на Уставот на Србија, ќе ги усложни позициите на српскиот тим во преговорите со Приштина за статусот на Косово и дополнително ќе го уназади процесот на европските интеграции на Србија. Наспроти големината и

историското значење на процесот на создавање независна држава, независноста на Црна Гора на внатрешен план дополнително ќе ја заостри политичката поларизација и може да доведе до уназадување на интегративните процеси на Црна Гора со ЕУ. Во регионална смисла, може да се очекува одредена радикализација на состојбите во БиХ, но и да се отвори дополнителен простор за решавање на отворените прашања помеѓу Црна Гора и Хрватска што изминатите години беше одложувано.

Abstract

On May 21, on the referendum for the state and legal status of Montenegro, 55.5% of the citizens voted in favor of independence, with which the condition imposed by the international community concerning the possibility of Montenegro to proclaim independence was fulfilled. The proclamation of the independence of Montenegro will have a negative impact on the overall social and political situation in Serbia. It might also provoke some political conflicts within the ruling coalition, as well as between the Government and the President of the country. In addition, the referendum in Montenegro will reaffirm the debate on the modifications to the Constitution of Serbia, complicate the position of the Serbian team in the negotiations with Prishtina concerning the status of Kosovo, and will additionally regress the process of European integration of Serbia. As opposed to the greatness and historical significance of the process of creating an independent state in itself, the independence of Montenegro shall additionally enhance the political polarization at the internal level, which might afterwards lead to a regress in the process of integration of Montenegro in the European Union. From a regional point of view, a certain radicalization of the situation in Bosnia and Herzegovina may be expected, but also the opening of an additional space for resolving the open issues between Montenegro and Croatia, which were often postponed during the past years.

Уставот на Република Ирак од 2005 г.

Илина Ценевска

Околности што доведоа до создавање на Ирачкиот устав од 2005 г.

Приказните и вистините за една војна се секогаш многу на број. Токму затоа, кога ќе се случи војна никогаш не постојат само две страни, победници и поразени, секогаш е извесна повеќестраноста и повеќеаспектноста на последиците од една војна и нивниот одраз во животите на луѓето. За некои она што се случуваше во Ирак во 2003-тата и што и ден денес се случува е класичен случај на инвазија и окупација на една земја од страна на друга, дури и своевиден неокOLONИЈАЛИЗАМ. За други пак, станува збор за сосема оправдана војна против тероризмот, дури и ослободителна војна, а трети сметаат дека станува збор за војна за демократија и човекови права итн.

Единствен одговор не може да биде даден, па затоа единствен правилен пристап е да се погледнат фактите од воениот и поствоениот период, како и директните фактички и правни последици од истиот. Она што е несомнено е дека денес е отворено ново поглавје во историјата на ирачкиот народ и држава. Колку и да се контроверзни причините што доведоа до тоа, сепак факт е дека Ирак почнува одново да се создава како држава,

а потврда за тоа е и усвојувањето на новиот устав, во октомври 2005 година.

Со окупацијата на Ирак од страна на САД и коалиционите сојузници, во април 2003 г., во земјата беше формирано Коалиционо провизионално тело коешто имаше надлежности како Влада на Ирак. Потоа беше формиран и Ирачки управен совет како главно тело на ирачката транзициона администрација. Управниот совет беше задолжен за консултирање и координирање на сите задачи што претставуваа привремено управување со Ирак. Со посебна спогодба меѓу Провизионалното тело и Управниот совет, беа утврдени потребните чекори што ќе бидат преземени со цел да се врати целосната сувереност на Ирак и да се усвои постојан устав на државата. На 8 март 2004 г., Управниот совет го објави Транзициониот административен закон што претставуваше врховен закон во државата за време на транзициониот период и што обезбедуваше детални механизми за управување со државата сè до конечното усвојување на постојан устав и конституирањето на нова влада на Ирак. Исто така, со него беа утврдени и структурата и надлежностите на идната Привремена влада на Ирак.

По распуштањето на Провизионалното тело и Управниот совет и

по усвојувањето на Резолуцијата 1546 од страна на Советот за безбедност на ОН, беше ставен официјален крај на окупацијата на коалиционите сили и суверенитетот на државата беше пренесен врз Ирачката привремена влада. Оваа влада ја сочинуваа: претседател, двајца потпретседатели, премиер, двајца заменици-премиери и 30 министри.

Така започна таканаречениот „транзиционен“ период што се состои од две фази. Првата фаза започна со формирањето на целосно суверената Ирачка привремена влада којашто дојде на власт во јуни 2004 г., додека пак втората фаза започна со формирање на Ирачката транзициона влада¹, којашто се конституираше со изборите за Националното собрание, во јануари 2005 г.. Оваа фаза продолжи со усвојувањето на конечната верзија на новиот постојан устав, и конечно ќе заврши со формирање на нова ирачка Влада. Националното собрание изгласа нацрт-верзија на Уставот и истата му беше презентирана на ирачкиот народ и ставена на општ, национален референдум одржан на 15 октомври 2005 г..

Денешниот Устав на Ирак беше одобрен на 15 Октомври 2005 по пат на ратификациското референдумско гласање. Тој беше изработен во текот на 2005 г., од страна на членови на Транзиционата влада на Ирак и целосно го заменува Законот за администрација на ирачката

држава наменет за транзициониот период, донесен од страна на Коалиционата провизионална власт, по завршувањето на војната во Ирак.

Изборната комисија на пресконференција соопшти дека 78% од гласачите го поддржале уставниот документ, додека 21% се изјасниле против. Од вкупно 18 провинции, само две забележаа мнозинство гласови против и тоа мнозинство што надминуваше две третини од гласачите. На тој начин беше избегнато вето што би можело да биде наметнато со двотретинско мнозинство гласови против, во 3 од вкупно 18-те провинции на Ирак (од кои 4 се сметаат за преобладајќо населени со сунитско население), а ветото би можело да доведе до распаѓање на Парламентот, нови избори и одново започнување на целиот процес на составување на Уставот. Одсвот на населението на националниот референдум на 15-ти октомври беше 63%.

Составувањето и усвојувањето на новиот устав не поминаа без контроверзи, особено поради дуализмот на исламските секти (Сунити и Шиити)² и нивната историска поделеност коишто влијаеја на уставотворниот процес. Крајниот рок за завршување на скицирањето на Уставот беше четирипати продолжуван поради неможноста да се постигне консензус по прашањето за јазиците на религиите. Само тројца од вкупно 15-те Сунитичленови на Комитетот за изготвување нацрт, присуствуваа на церемонијата на потпишување на Уставот, додека никој од нив не го

¹ Оваа влада беше призната од страна на САД, ОН, Арапската лига и неколку други држави како суверена власт на Ирак. Поради тоа што САД, „de facto“, задржаа значителна власт во земјата, Владата беше критикувана дека е индиректно раководена односно диригирана од страна на САД и коалициските сојузници, чии воени сили сè уште се наоѓаат во Ирак. Коалицијата вети дека нејзините трупи ќе заминат од земјата доколку суверената влада го побара тоа од нив, но такво нешто не беше побарано.

² Иако официјален попис на населението во Ирак е извршен дури пред четврт век, Шиитите претставуваат околу 60%, додека Сунитите околу 20% од ирачкото население.

потпиша истиот. Сунитските водачи постојано апелираа до електоратот да го отфрли Уставот на референдумот на 15-ти Октомври.

Текстот на предложениот устав беше прочитан на седницата на Националното собрание на 28 август. Тој ја опишува државата како „демократска, федерална, претставничка република“³ и „држава на повеќе етници, религии и секти“.

Оддели и членови на Уставот

1. Преамбула
2. Поглавје 1: Основни принципи
3. Поглавје 2: Права и слободи
4. Поглавје 3: Федералните власти
5. Поглавје 4: Надлежности на федералните власти
6. Поглавје 5: Регионалните власти
7. Поглавје 6: Конечни и преодни одредби

1. Преамбула

„... Признавајќи го Господовото право над нас, почитувајќи го повикот на нашата нација и нашите граѓани, одговарајќи на повикот на нашите религиски и национални водачи и упорноста на нашите религиски авторитети и лидери и нашите реформатори, милиони од нас за првпат во нашата историја отидоа до гласачката кутија, мажи и жени, стари и млади, на 3 јануари 2005 г., сеќавајќи се на терорите на деспотската банда којашто го угнетуваше мнозинството Ирачани...“

„... поучени од страдањата на луѓето од западниот регион на Ирак кои беа заложници на терористите

и нивните сојузници, со цел да бидат спречени да учествуваат во изборите и изградбата на ново општество на љубов, братство и соработка и создавање на нов Ирак, Ирак на иднината, ослободен од секташтво, расна дискриминација, регионализам и изолација...“

2. Основни принципи

- Ирак е независна нација, неговиот систем на владеење е демократска, федеративна и претставничка република.
- Исламот е националната религија и основен темел на правото на државата; слободата на вероисповест е загарантирана;
- Државата има мултиетничка структура и два официјални државни јазици: арапски и курдски; туркменскиот и асирскиот се службени јазици во регионите каде тие се зборуваат ;
- Тероризмот, етничкото чистење и такфирот⁴ се забранети; забранета е и Садамовата партија „Баат“⁵;
- Државата е дел од исламскиот свет и нејзините арапски граѓани се дел од арапската нација;
- Државата има единствена војска, под раководство на граѓанските власти;
- Уставот е највисокиот закон во земјата. Ниеден закон не може да биде донесен доколку истиот му противречи на словото на Уставот, втемелените правила на исламот или принципите на демократија;

³ Утврдувањето на поделбата на власта беше одложено сè до првото парламентарно заседание.

⁴ Такфирот претставува прогласување на едно лице за неверник.

⁵ Позната и како Социјалистичка партија на арапската обнова (преродба) - BAAS.

Улогата на исламот во новата организација на Ирачката влада

Уставот не предвидува одвојување на црквата од државата. Напротив, неговата преамбула започнува со традиционалната исламска инвокција „во името на Господ, Сочувствителниот, Милосливиот“ и чл. 2 декларира дека „исламот е официјална религија на државата и фундаментален извор на правото“. Сепак, ова не го прави Уставот на начин што е недемократски, или опресивен, или во контрадикторност со уставните решенија предвидени во уставите на демократските земји.

Дури и некои од светските демократии вклучија слични религиозни одредби и институционални решенија во рамките на нивните устави. Така на пр. Уставот на Данска предвидува дека „Евангелската Лутеранска црква ќе биде етаблирана Црква на Данска, и како таква ќе биде поддржана од државата.“ Исто така етаблирани, односно, утврдени државни цркви имаат и други земји како Исланд, Норвешка, Финска, Велика Британија (Црквата на Англија и Црквата на Шкотска), Италија (Римско-католичката) и Грција (Ортодоксната). Сите овие земји се признати, зрели демократии, а повеќето од нив се и членки на Европската унија.

Во иднина, најважното прашање нема да биде дали Ирак има етаблирана религија, туку дали и на кој начин правата на противниците на исламот, односно религиозните апстиненти – односно, оние кои одбиваат да се декларираат како припадници на државната црква, ќе

бидат почитувани. Така, Ирачкиот устав вели: „Уставот го гарантира исламскиот идентитет на мнозинството од ирачкиот народ и гарантира целосни религиски права на сите индивидуи во поглед на слободата на религиозното верување и практикување.“ Фактот што исламот се определува како основен извор на правото не би требало да претставува пречка за остварувањето на овие гаранции.

Уставот предвидува дека ниеден закон не смее да биде донесен доколку е во спротивност со „втемелените одредби на исламот“, односно „ако е во спротивност со принципите на демократија, правата и основните слободи предвидени со овој Устав“ (чл. 2). Овде се поместени слободата на мислата и верувањето и слободата на припадниците на сите религии и секти да ги практикуваат своите религиски ритуали. Државата гарантира „слобода на ритуално обожување и заштита и обезбедување на местата на обожување“ (чл. 40 и 41), а исто така и заштита на индивидуата од интелектуално, религиско или политичко насилство, односно присила. (чл. 35).

Иако Ирачкиот устав го определува исламот како државна религија, принципите на демократија и религиски слободи се подеднакво, респективно третирани. Врз основа на сево ова оправдано може да се очекува, доколку спротивното не се докаже, дека благодарение на новиот устав, религискиот плурализам во Ирак ќе биде сериозно сфатен и почитуван.

Да се инсистира на модерен, европски тип на секуларизам во

Ирак е сепак нереално тежнење. Ниту пак, од друга страна, е пожелен екстреман секуларизам, затоа што сепак Ирак е во процес на одново „градење на нацијата“ и за таа цел е потребно конституирање на стабилна, силна и демократска држава која ќе се потпира на цврсти темели, меѓу кои, неоспорно е, и досега беше, религијата.

Прашање е дали една екстремно секуларна демократија би можела да успее во Ирак, имајќи ги предвид религиските убедувања на повеќето Ирачани. Дотолку повеќе, таква секуларна демократија секако нема да послужи како привлечен пример за останатите земји од исламскиот свет, ниту пак истата е во можност да ги поткопа темелите на идеолошката атрактивност на исламските учења. Напротив, ваквиот пример би бил отфрлен од повеќето муслимани, како пример што има странска и империјалистичка кононотација и димензија.

Само еден политички систем што во себе ги комбинира исламот и фундаментите на претставничката демократија и владеењето на правото, може да ја постигне вистинската цел.

Правата на жените гарантирани со Уставот

Уставот го потенцира гарантирањето на правната еднаквост на жените. Сепак, фактот дека тој го именува исламот како извор на правото и ја определува неуставноста на оние закони што се спротивни на исламските втемелени одредби, на некој начин го доведува

во прашање почитувањето на правата на жените во новиот Ирак.

Инаку, самиот устав создава одлична почва за остварување на правата што им се гарантираат на ирачките жени, ставајќи им на располагање повеќе средства: еднаквост пред законот (чл. 14), право на глас и право да вршат државни функции. Така, чл. 20 предвидува дека „граѓаните (мажи и жени) ќе имаат право да учествуваат во јавните, односно државните работи и да уживаат политички права, вклучувајќи го и правото на глас“, а чл. 45 појаснува дека Ирачкиот изборен закон ќе има за цел да постигне 25% учество на жените во Парламентот.

Во продолжение, Уставот предвидува дека „фамилијарното и семејното насилство, насилството во училиштата и социјалното насилство се забранети“ (чл. 29), а исто така „забранета е и трговијата со жени и деца и сексуалната трговија“ (чл. 35).

Така, Уставот ги определува жените како интегрален дел од политичката нација со специјални гаранции за нивната правна еднаквост.

Федерализмот предвиден со Уставот

Како што беше наведено погоре, Уставот предвидува федерален систем според кој Владата во Багдад ќе раководи со надворешните работи, додека регионалните, провинциските и локалните влади ќе уживаат значителна автономија во поглед на управувањето со внатрешните работи. Всушност, феде-

ралната природа на Уставот е еден од неговите најконтроверзни аспекти.

Поради опозиционерски настроеното сунитско малцинство, составувачите на Уставот не вклучија во него многу детали во поглед на организацијата и надлежностите на регионите и провинциите. На регионите им е дадена широка автономија. Според член 117, регионите имаат надлежности во оние области што не потпаѓаат под ексклузивна надлежност на Федералната влада, додека одредбите на регионалното право се применуваат во оние домени каде постојат контрадикторни решенија предвидени со националното право. Националните приходи се споделуваат со регионите и провинциите на начин што ќе им овозможи соодветно извршување на нивните овластувања и должности.

Како и Федералната влада, и регионалните влади ќе имаат одредени законодавни, извршни и судски компетенции. Регионите се обврзани да донесуваат уставни со кои ќе ја утврдат структурата и надлежностите на регионалните влади и тоа ќе бидат уставни што нема да се спротивни на Националниот устав (чл.116).

Како што беше наведено, голем дел од сунитското малцинство е противник на концептот на федерализам односно делегирањето на екстензивни надлежности на ирачките региони. Во овој контекст постојат две главни опасности: 1. Регионите, особено курдските области на север и шиитските на југ, би можеле да станат толку моќни што Ирак практично би бил поделен

меѓу овие две основни етничко-религиски линии и 2. Шиитскиот регион што се граничи со иранскиот шиитски регион, би можел да биде доминиран и управуван од Владата во Техеран.

Сепак, во Уставот постојат одредени аспекти чија уставна сила би можела да го спречи случувањето на овие евентуални опасности. Така, чл. 106 ја задолжува Ирачката федерална влада да „го зачува националното и територијално единството на Ирак“, а чл. 13 појаснува дека законите и регионалните уставни што не се во согласност со Националниот устав ќе се сметаат за „непостоечки“.

Второ, Ирачките вооружени сили се национална институција што се наоѓа под контрола на Федералната влада, чија ексклузивна надлежност е националната одбрана. Создавањето на каква било воена полиција „надвор од рамките на вооружените сили“ е апсолутно забранета.

Трето, Уставот експлицитно декларира дека нафтните и гасните ресурси на Ирак му припаѓаат на целиот народ на Ирак, без разлика во кој регион или провинција тој живее. Федералната влада ужива доминантна улога, заедно со производните региони, во раководењето на експлоатацијата на нафтните полиња. За возврат, Федералната влада мора да гарантира дека приходите од експлоатацијата на ресурсите ќе бидат правично распределени меѓу регионите и мора да утврди привремена привилегирачка квота за оние региони коишто за време на Баат-режимот на Хусеин не

го добија оној дел од приходите што им следуваше.

Сите овие грижи на скептички расположено сунитско население, наоѓаат своја противтежа во интересите на ирачките курдски и шиитски заедници, коишто во голем дел страдаа под опресивниот сунитски Баат-режим што претходно беше на власт. Од нивна гледна точка, Федерален Ирак е најдобра гаранција дека тие никогаш повеќе нема да бидат предмет, како што беа поголемиот дел од 20. век, на диктаторски сунитски режим што управува од Багдад.

Во служба на понатамошна „дебаатификација“ на Ирак, новиот устав ја забранува „Садамовата Баат-партија“ и употребата на нејзините симболи, слично како што во периодот по Втората светска војна Сојузниците инсистираа на слична забрана на Нацистичката партија и нејзините симболи. Оваа забрана во Уставот се остава на понатамошна законска регулација, така што е сосема извесно одредени припадници на Баат-партијата кои ѝ се приклучиле под принуда или поради уцена, да бидат изземени од трајната забрана за учество во јавниот живот на Ирак, што важи за активистите на оваа партија.

Права и слободи гарантирани со Уставот

Уставот на Ирак ги гарантира фундаменталните права на индивидуата во однос на владата. „Сите индивидуи без разлика на нивната раса, религија, боја на кожа, националност или полово припадност се еднакви пред законот“ (чл. 14).

„Државата нема право да лишува од живот или од слобода без претходно законски спроведена судска постапка“ (15).

Приватната сопственост е уставно загарантирана и може да биде одземена или ограничена единствено „поради јавен интерес, а истата ќе биде компензирана со правичен надомест“ (23). Домовите не можат да бидат пребарувани освен ако не се работи за „судска одлука базирана врз закон“. Средствата за комуникација - поштата, телефоните и другите електронски средства се ослободени од секаков владин надзор, освен кога се работи за правни и безбедносни потреби и поради судска одлука (38).

Во однос на кривичниот систем, Уставот забранува арбитражен притвор и го гарантира правото на судење од страна на професионални судии.⁶ Се забранува и ретроактивното казнување, се гарантира принципот не бис ин идем, обвинетиот има право на правен советник, право на презумпција на невиноста и право на одбрана (19).

Исто така Уставот ги гарантира следниве слободи: слобода на изразување, слобода на печатот, слобода на здружување, но под услов „вршењето на овие слободи да не го повредува јавниот поредок и јавниот морал“ (36).

Остварувањето на голем дел од овие слободи и права ќе зависи од тоа дали тие ќе бидат правилно интерпретирани и применети од страна на судовите во самата судска пракса. Истото, всушност, важи и за самиот устав - тој ќе функционира

⁶ Во Ирак не е гарантирано правото на судење со порота.

само доколку граѓаните на Ирак се решени тој да функционира.

На сличен начин и Бенџамин Френклин му реплицирал на некој љубопитник од публиката по завршувањето на својот говор и потпишувањето на Американскиот устав од 1787 г., и покрај неговите сомнежи во врска со истиот, со зборовите: „Имате република господине, ако умеете да ја зачувате.“

Уставот од 2005 – безнадежно двосмислен?

Непобитен факт е дека со Ирачкиот устав од 2005 г. се утврдуваат заедничките аспирации и согласноста на ирачките граѓани да бидат водени од одредена владина структура којашто ќе биде во служба на остварување на нивните поединечни и заеднички цели и дека со него се трасира патот кон посветла и помирна иднина за Ирак и една нова, функционална и интегрирана ирачка држава. Сепак, евидентно е и дека овој устав содржи повеќе контрадикторности.

Според чл. 2: „Исламот е официјална религија на државата и е фундаментален извор на правото, така што ниеден закон не може да им противречи на основните принципи на исламското право, принципите на демократија и правата и основните слободи гарантирани со овој устав“. Веќе на самиот почеток – контрадикторност: исламското право, а особено оној дел што се однесува на правата на жените, во голема мера е спротивно на принципите на демократија и основните слободи. Дали тоа би требало да значи дека законите што во иднина

ќе се донесуваат ќе бидат засновани на контрадикторности?

Постоеја голем број дебати и околу тоа дали исламот треба да се земе како „изворот“ на легислативата или само како „еден од изворите“, а конечното решение е – фундаментален извор, така што ова може да се толкува вака: бидејќи шеријатскиот закон односно исламското право тоа го дозволува – шеријатските правници имаат право да ја оспоруваат секуларната легислатива. Дали треба да се заклучи дека во иднина би било можно секој правен акт што им противречи на стандардите и вредностите на Шеријатот да биде укинат или оспорен од страна на Врховниот федерален суд на Ирак што ќе биде составен од доминантен број шеријатски правници? Уставот е сосема нејасен во врска со ова суштинско прашање.

Кога станува збор за поделеноста меѓу исламските секти, чл. 114 го дефинира „регионот“ како една или повеќе провинции коишто по пат на референдум одлучиле да станат регион. Дотолку повеќе што е дозволено здружување на три или повеќе региони и создавање единствен, суперрегион. Така, на Курдите им е дозволено да формираат единствен суперрегион на северот од Ирак, што е богат со нафта, на Шиитите им се дозволува формирање на таков регион во јужниот дел на државата што исто така изобилува со резерви на ова течно злато, додека на Сунитите им преостанува единствено сиромашниот со нафта, централен дел. Оваа констелација им овозможува на Курдите и Шиитите, со формирање свои суперрегиони, да обезбедат доминантна улога

во ирачката политика и економија, наспроти Сунитите кои се чувствуваат загрозени и поради тоа инсистираат на концептот на строго централизирана, а не федеративна влада. Нивната загриженост ја оправдуваат особено сегашните околности по изборите од декември 2005 г., на кои победи Шиитската фундаменталистичка коалиција и освои 128, од вкупно 275, места во Парламентот, па поради тоа постои потенцијална опасност незадоволството на Сунитите во иднина да ескалира.

Чл. 110 се чини дека се обидува да ги ублажи овие разлики: „Централната влада раководи со распределбата на нафта и гас произведени од постоечките извори, во соработка со владите на производствените региони и провинции, под услов приходите да се дистрибуираат на начин којшто ја задоволува популационата разместеност во земјата.“ Овој член се занимава единствено со регулацијата на постоечките, но не и на идните нафтени извори, што сепак остава простор за политичка манипулација во иднина.

Иако уште со Преамбулата се нагласува важноста на националното единство, Уставот со одредени свои одредби им обезбедува на регионите право на можеби „преширока“ автономија⁷, чии степен и граници не се прецизирани, така што постои опасност овие одредби да се толкуваат преекстензивно што би им овозможило на одделни региони

да функционираат практично како независни држави.

Чл. 107 експлицитно им дозволува на регионите да воспостават не само своја полиција, туку и безбедносни сили. Регионите како Курдистан би можеле ова да го интерпретираат како дозвола за воведување на тешко вооружени воени единици. На тој начин, наместо да се спречи создавањето на големи и моќни административни региони што ќе ѝ опонираат на Централната влада, а и едни на други, всушност, е постигнат спротивниот ефект, Уставот дури и го поттикнува и охрабрува овој тренд.

Како формални недостатоци на Уставот, многу експерти ја наведуваат недоволната правна експертиза и недоволното искуство на членовите на Комитетот што го изготвуваше нацртот на Уставот како и кратката временска рамка на уставотворниот процес.

Опонентите на Бушовата администрација и нејзината политика кон Ирак, сметаат дека оваа „обнова“ на ирачките политички и уставни институции претставува своевиден модерен, неоколонијализам од страна на окупационите сили на чело со САД, така што според нив овој уставен документ е во служба на американските интереси за економска и политичка доминација во блискоисточниот регион.

Така, додека иднината на Ирак се крои и прекројува зад затворени врати во „зелената зона“ на Багдад обезбедувана од американските сили, сегашноста на Ирак продолжува да биде кошмар за милиони негови граѓани. Според статис-

⁷ Дотолку повеќе, регионите имаат право да основаат свои канцеларии во рамките на ирачките национални амбасади и конзулати низ светот.

тиките што ги води една ирачка непрофитна организација повеќе од 26000 ирачки цивили загинале како директен или индиректен резултат на војната во 2003 г. и окупацијата којашто следуваше.

Во меѓувреме, повеќето жители на Багдад, изминатите месеци добиваа струја само два часа дневно, а за жителите на некои области на Ирак дури и ова претставуваше луксуз. Типичен пример за ова е исказот на еден јавувач на едно од багдадските радија кој беше запрашан: „Дали ќе гласате на референдумот на 15-ти октомври и како ќе се изјасните?“, на што тој одговори: „Ако гласам за, дали тогаш ќе добијам струја во мојот дом?“.

Според статистиките, 80% од ирачкото население живее во сиро-

маштија и незавидна економска состојба, борејќи се секојдневно за сопствената егзистенција. Во вакви услови, она што ирачките граѓани ги интересира е дали токму сиве овие промени што се случуваат со молскавична брзина и кои ним им се нудат како единствени правилни и прогресивни решенија, ќе им овозможат подобро и помирно секојдневие.

Меѓу целата таа политичка реторика и пропаганда и сите оние повикувања на Месопотамија, Вавилон и Хамураби од Преамбулата на Уставот, граѓаните на Ирак непрестано го поставуваат истото прашање: „Каде се богатствата кои ни беа ветени?“

Abstract

It's a undeniable fact that the 2005 Iraqi Constitution conveys the common aspirations and the assent of the Iraqi people to be led by a governmental structure that vehicles the realization of their particular and common goals thus paving the way towards a brighter and more peaceful future for Iraq as a fully functional and integrated state. However controversial the factors that brought about the adoption of the 2005 Constitution, it is undisputedly a development that opens a new chapter in Iraqi history as well as world history.

Nevertheless, it is evident that this constitution lays down a number of contradictory principles. Many constitutional theorists even go as far as calling the document "arguably an American recipe for democracy". According to statistics, 80% of the Iraqi population live in utter poverty and poor economic conditions, struggling with their day-to-day existence. Therefore, what the common Iraqi people now want to know is whether all these radical changes and transitions that have been going on can actually in reality provide for the much desired peace and wellbeing in Iraq.

Канцеларија за демократски институции и човекови права - ОДИХР*

Владимир Мисев

Настанок на Канцеларијата и Документот од Копенхаген

Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ/OSCE) е трансатлантска меѓувладина организација од 55 држави-членки што се протегаат на Европскиот континент (вклучувајќи ги Јужен Кавказ и Централна Азија), како и Канада и Соединетите Американски Држави. Уште од своето основање во 1975 г., Конференцијата за безбедност и соработка во Европа (КЕБС/CSCE), ја издвојува безбедноста како еден од своите највисоки приоритети. Човековата димензија на безбедноста - заштитата и промоцијата на човековите права и фундаменталните слободи како и промоцијата на демократски институции и владеењето на правото - се издвоени како извонредно важни за одржување на мирот и стабилноста, како што се политичко - воената или економската димензија.

Со седиште во Варшава, Канцеларијата за демократски институции и човекови права (Office for democratic institutions and human rights - ODIHR) е главната институција на ОБСЕ за човекови права. Клучен елемент на мандатот на ОДИХР за човековите права е промоција на демократски избори. За оваа цел, Канцеларијата има развиено голем

број на програми, поврзани со изборите, меѓу кои најважна е набљудувањето на изборите од страна на меѓународни набљудувачи. Од своето основање во 1991 година, ОДИХР претставува најрелевантна набљудувачка агенција во регионот. Активностите на ОДИХР, поврзани со изборите, меѓусебно се поврзани и поттикнати од широк спектар на други програми чија цел е заштита на човековите права и слободи, зајакнување на демократските институции, почитување на владеењето на правото и зајакнување на цивилното општество во сите држави.

Документот од Копенхаген (1990), претставува првиот политички договор помеѓу државите-членки што ги институционализира набљудувањата на изборите помеѓу државите. Основните заложби на ОБСЕ во однос на изборите што се содржани во овој документ ги обврзува државите да:

- Одржуваат избори во разумни интервали;
- Да дозволуваат сите места, во најмалку еден легислативен дом, да бидат избрани од граѓаните;
- Да гарантираат универзално и еднакво право на глас;
- Да го почитуваат правото за формирање на политички партии и да обезбедат рамноправен

третман во натпреварот помеѓу нив пред законот и властите;

- Да гарантираат дека политичките кампањи ќе се одржуваат во фер и слободна атмосфера без административна акција, насилство, закани или страв од заплашувања против кандидатите, партиите или гласачите;
- Да обезбедат непристрасен и недискриминирачки пристап до медиумите за сите учесници во изборниот процес
- Да обезбедат тајно гласање, гласовите да се бројат чесно и резултатите да бидат јавно објавувани;
- Кандидатите кои ќе победат, прописно да се постават на своите работни места и непречено да ја извршуваат својата работа додека не им заврши мандатот;

Средбата на државите-членки на ОБСЕ во Москва, само една година по одржувањето на Копенхагенскиот самит, резултираше со заклучокот дека „работите поврзани со демократијата и човековите права се директна и легитимна грижа на сите држави-членки на ОБСЕ и не припаѓаат ексклузивно на внатрешните работи на државите“.

По Самитот во Будимпешта во 1994 година, беше одлучено дека ОДИХР треба да ја зголеми својата улога во набљудувањето на изборите, пред, за време и по изборите. „Беше јасно дека на ОДИХР му е потребна конзистентна и структурирана методологија за да ја исполни својата мисија во набљудувањето на изборите. Ваквиот напредок ќе им овозможи на ОДИХР-мисиите да

понудат повеќе од импресии и впечатоци, туку и авторитативни и конструктивни препораки базирани на добро потврдени факти“ - вели амбасадорот Кристијан Строхал, директор на Канцеларијата за демократски институции и човекови права.

Методологијата на ОДИХР за набљудување на изборите

На барање на државите-членки на ОБСЕ, а веднаш по Самитот во Будимпешта, ОДИХР во 1996 година издаде прирачник во кој детално ја образложи методологијата за набљудување на изборите. „Методологијата на ОБСЕ/ОДИХР за набљудување на изборите е добро позната по своите високи стандарди на непристрасност, транспарентност и професионализам...“ - ќе каже поранешниот американски претседател Џими Картер.

Петтото издание на Прирачникот ги содржи насоките што набљудувачите ги користат за увид во сите аспекти на изборниот процес, почнувајќи со ревизија на законската рамка, перформансот на изборната администрација, однесувањето во изборната кампања, медиумската средина и еднаквиот пристап до медиумите, процесот на жалби и поплаки, гласањето, броењето и табелирањето како и објавувањето на резултатите. Иако методологијата по која ОДИХР ги набљудува изборите не е фундаментално изменета уште од своето основање во 1996 година, истата е проширена и ревидирана во последните години со посебен осврт на учеството на жените и вклучувањето на нацио-

налните малцинства во изборниот процес. Исто така развиени се насоки за подобрување на медиамониторингот во контекст на изборната кампања.

Генерална цел: да се подобри изборниот процес

Набљудувањето на изборите не е цел сама за себе. Целта на набљудувањето од страна на ОДИХР не е да се критикуваат државите за неуспехот во одржувањето на демократски избори или да ги фалат другите дека ги исполнуваат условите пропишани со Документот од Копенхаген. Набљудувањето на изборите повеќе има практична цел, да го подобри изборниот процес во сите држави-членки на ОБСЕ, за доброто на нивните граѓани. Имајќи го ова предвид, ОДИХР се обидува да остане во постизборен дијалог со државите во кои ги набљудува изборите со цел да го следи и олесни имплементирањето на препораките. Една област во која ОДИХР е посебно активна е ревизијата на изборната легислатива со цел да се подобри правната рамка за одржување на изборите.

ОДИХР дели некои аспекти од својата методологија со невладините организации што се вклучени во набљудувањето на изборите во своите земји. Иако домашното и меѓународното набљудување на избори се спроведуваат како одвоени активности, сепак тие се комплементарни: двете имаат за цел да го проценат и подобрат изборниот процес.

Да се набљудува или не?

Канцеларијата за демократски институции и човекови права изработува календар по кој однапред определува каков вид на избори ќе набљудува и каде. „Во ОБСЕ имаме 55 држави-членки, но ограничени човечки и финансиски ресурси. Со повеќе од 30 избори во регионот секоја година, практично е невозможно да ги набљудуваме сите нив. Кога еднаш ќе го прифатиме овој факт, одбирањето каде да се набљудуваат избори е работа на рационално алоцирање на ресурсите“ - вели директорот на Канцеларијата Строхал.

Со цел набљудувањето да биде ефективно, ОДИХР очекува гаранции од домашните влади дека ќе им овозможат:

- Да ја постават или основаат својата мисија во временски период што ќе овозможи следење на сите фази од изборниот процес;
- Да одлучи по своето дискреционо право за бројот на набљудувачите, неопходен за исполнување на мисијата;
- Да добие акредитации за своите набљудувачи преку едноставна и недискриминирачка постапка;
- Да ги добијат сите неопходни информации во врска со изборниот процес од сите авторитети, на сите нивоа;
- Средби со кандидатите, членови на сите политички партии, претставници на цивилното општество и со сите други индивидуи по сопствен избор;
- Да имаат слобода да патуваат во сите региони на државата во

текот на изборниот процес и на денот на изборите, без какви било ограничувања или претходни најави;

- Да имаат непречен пристап до сите избирачки места, изборни комисији, до центрите за броење и табелирање на резултатите;
- Да бидат во можност да даваат јавни изјави;

Иако ОДИХР продолжува да ги набљудува изборите во државите што имаат недемократско минато, во последно време се фокусира и на изборните предизвици во државите со долга демократска традиција. На пример, воведувањето на нови технологии на гласање бара посебно внимание и е предизвик за транспарентноста и одговорноста на целиот изборен процес.

Следниве области ОДИХР ги издвојува како најприоритетни и како области што бараат најмногу внимание за спроведување на демократски избори:

- Почитување на цивилните и политичките права на кандидатите и гласачите;
- Составување на точен избирачки список;
- Еднаков и рамноправен пристап до медиумите;
- Непристрасност на медиумите;
- Пристап за домашни и меѓународни набљудувачи;
- Учество на жените;
- Вклучување на националните малцинства;
- Пристап за инвалидизираните гласачи;
- Чесно броење и табелирање на гласовите;

- Ефективен жалбен процес со независно судство;
- Целосна транспарентност и одговорност што внесува јавна доверба;
- Развој и имплементација на нови технологии за гласање;

Состав на мисијата

Секоја ОБСЕ/ОДИХР-мисија, нормално, започнува со официјална комуникација од државата-домаќин и вклучува неколку нивоа на набљудувачи и аналитичари. Ваквата структура ѝ овозможува на мисијата да има комплетен увид во сите изборни фази. Вообичаената ОДИХР-мисија ја има следната структура:

- Раководен, главен (core) тим
- Шеф на мисијата (head of mission)
- Заменик-шеф на мисијата (deputy head of mission)
- Изборен аналитичар
- Правен аналитичар
- Политички аналитичар
- Медиумски аналитичар
- Координатор на долгорочните набљудувачи (coordinator of long term observers)
- Логистички службеник (logistic officer)
- Долгорочни набљудувачи (long-term observers)
- Краткорочни набљудувачи (short-term observers)

Известување

Набљудувањето на изборите подразбира периодично и транспарентно известување, односно рапортирање. ОДИХР, од моментот на поставувањето на мисијата, објавува бројни предизборни меѓу-

времени извештаи. Овие извештаи содржат детали за прашања како што се: регистрирањето на кандидатите и регистрирањето на гласачите, природата на политичката кампања, работата на изборната администрација, медиумската покриеност и сл.

Прелиминарната изјава (preliminary post-election statement) се објавува ден по изборниот ден. Овој извештај за прелиминарните заклучоци ја рефлектира дотогашната работа на мисијата, вклучувајќи ја и анализата од долгорочните набљудувачи, како и извештаите од краткорочните набљудувачи на изборниот ден. Прелиминарниот извештај се објавува пред истекот на рокот за жалби и, многу често, пред објавувањето на официјалните резултати од гласањето.

Кога изборниот процес целосно ќе биде завршен, често недели или месеци по изборниот ден, ОДИХР прави длабинска анализа на целиот процес и го презентира во својот

завршен извештај (final report). Овој извештај се заснова врз наодите и заклучоците на целата мисија за периодот во кој била присутна, вклучувајќи ја работата на раководниот тим, долгорочните и краткорочните набљудувачи, правната рамка, однесувањето на изборната администрација, регистрацијата на кандидатите и гласачите, изборната кампања, медиумите, учеството и вклученоста на жените и националните малцинства, гласањето, броењето и табелирањето на резултатите. Финалниот извештај ги зема предвид и сите изборни нерегуларности и кршења на законот, како изолирани инциденти или системски шеми, како и давањето на препораки за подобрување на изборниот процес.

Од 1996 година до денес, ОДИХР-мисијата во Македонија присуствува на сите одржани избори. И на претстојните парламентарни избори таа ќе го набљудува целиот процес, со 250 краткорочни набљудувачи.

Abstract

Election observation is one of the most transparent and methodical ways to promote and encourage democracy and human rights. Ensuring that these principles are upheld is, of course, the task of governments, not observers. Election observation is based on two fundamental principles: first, clear commitments entered into by governments for ensuring democratic elections; and second, the simple and incontrovertible rule that an observer is just that, an objective individual who does not interfere in the process. Transparency is key to ensuring that election observation remains objective and that all those interested in it can trust that it will remain so. Add hard work, dedication, professionalism, and experience, and we have an activity that we can be proud of, an effort that enjoys widespread respect and on which several international organizations have based their own observation activities¹.

¹ Ambassador Christian Strohal - Director of the Office for Democratic Institutions and Human Rights.

Политичка култура на доблесни избори

Љупчо Ѓорѓински

Изборот е причина за човековата трагедија или слобода. Секоја старогрчка трагедија се темели на момент кога херојот мора да направи избор помеѓу две еднакво непожелни алтернативи. Но, сепак, филозофската расправа за слободата, од античко време досега, неизбежно ѝ се поклонува на човековата можност да избира. Аспектот што ги спојува е одговорноста, односно човековиот капацитет да понуди одговор.

Секогаш и во секоја ситуација, одговорот би дошол од исто место, од базата на длабоко промислени принципи на добро живеење коишто секој човек (би требало да) ги определува за себе. Тие принципи понатаму се темел на каков-годе избор, без разлика дали голем или мал. Затоа, тој кој премолчал преголем кусур во продавница не смее да си дозволи да критикува колку корупција постои во државата – и во двата примера се работи за земање незаслужени пари.

Личните избори ја градат политичката култура, а таа пак е една од главните архитекти на историјата. Историјата, потоа, е основата врз која се прават личните избори. Таков е кругот, односно спиралата низ која се минува во следните редови, а одговорноста се

грижи за нивната поврзаност и заемна креација. Ваквата одговорност не се нуди само на секои четири години, туку секој миг од животот и се однесува на секого: на земјоделецот, лекарката, градскиот архитект, чистачот, премиерот, јогиот, адвокатката и попот.

Но последиците на одлуката зависат од различното влијание што го има секој човек. На пример, последиците дали на семафор на црвено светло ќе мине обичен човек или владин министер – не се исти. Ова е причината зошто, доколку возите низ Хаг и Амстердам, мошне често можете на семафор до вас да ја видите и кралицата, а покрај вас на велосипед може да мине и премиерот.

Личните избори на тие што имаат широко влијание имаат историски последици. Ваквите последователни избори ја обликуваат политичката култура на една држава. Латинскиот корен на „култура“ е „cultivare“, што посочува на важноста кон тоа што се култивира при општественото дејствување. Доколку министер изјавува дека не е одговорен за своите дејствија пред премиерот, Владата, Собранието или јавноста, туку пред партијата на која ѝ припаѓа – ваквата декларација, иако е само одраз на моменталната исто-

риска реалност, се вкоренува во општественото однесување и свест, во политичката култура. Но, и тука може да се оди до тој круг на луѓе со најшироко влијание. Политичките лидери ги поставуваат стандардите кога ги донесуваат сите главни политички одлуки зад затворени врати, палејќи си ги цигарите еден на друг.

Затоа, одлуката - кого ќе заокружине за време на изборите, треба да ја донесеме наполно свесно и да бидеме поучени од малите одлуки што личноста за која се гласа ги направила во минатото. Сите и во секој момент ја креираме заемната политичка култура. Но, се разбира, тие личности за кои гласаме да понесат јавни функции имаат многу поголема улога во оваа заедничка креација отколку останатите. Политичката култура е атмосферата во која живееме – индикатор и показател на општествените односи, осветлувач на минатото и претскажувач на иднината – таа е нежна и жилава, тешко движлива и волева во исто време.

Политичката култура ја гради општествената комуникација, разбрана широко. Премиерот комуницира за време на прес-конференција, но и кога пролетува наутро покрај нервозни возачи заглавени на семафор што не работи, за да мине тој побрзо; и најбезначајните постапки ја градат политичката култура, тула по тула.

Носечките столбови, пак, се митовите. Затоа е важно да се негуваат доблесни митови, за искреност, пожртвуваност, сочувство, принципиелна конкуренција, праведност, волја... Во момент на криза, мито-

вите даваат поддршка преку слика, го помагаат тешкиот избор. Животот е можеби различен на село и во град, но способноста да се одговори на дадена ситуација, да се направи избор на реакција – тоа е сеприсутно, а збирот од таквите избори при општественото делување е она што го нарекуваме политичка култура.

Политичката култура потоа ги регулира општествените односи. За жал, македонската политичка култура во моментов најлесно може да се опише со олигархиско однесување на врвот и корупција како општо прифатен принцип во социјалните односи; култура којашто негува политичко наместо пазарно претприемништво, којашто култивира зависност наместо меѓузависност, којашто им помага на партиите да навлезат длабоко во секој аспект на македонското општество и којашто дозволува тесните лични интереси на политичарите секогаш да надвладееат над националните интереси.

Ваквата политичка култура ја задушува желбата кон световното доблесно кај многумина, иако можеби го олеснува патот луѓето да се свртат кон религијата и духовното како одговор. Но, доблесното е (нај)потребно во световното живеење и какво било дејствување што ја задушува оваа енергија е грев. Македонската политичка култура, во таа смисла, е култура на грешно живеење. Имено, мора да се смени ако сакаме да опстанеме. Како што се вели во Библијата, но е всушност народна поговорка постара и од неа, „Таму каде нема визија, снемјува народи.“

* * * * *

Политиката и вистината се во воена состојба веќе илјадници години, иако понекогаш знаат и да танцуваат заедно. Политичкото дејствување се заснова на мислења и убедувања, а вистината нема никаков интерес од нив – таа живее независно од нив. Платон нè потсетува за оној кој излегол од пештерата и се вратил да ги поучи другите за светлината надвор, дека поскоро ќе биде убиен отколку послушан.

Сепак, вистината е присутна со различен интензитет во различни земји и степенот на присутност зависи од политичката култура. Има надеж дека денешното време на моментално информирање изнудува и инсистира на вистина во општественото дејствување, но не смеат никогаш да се опуштат оние на кои им е важна доблеста. Политичката култура ги содржи во себе сите општествени аспекти и на секој од нив е потребно да се обрне големо внимание. Политичкото дејствување влијае врз стопанството; стопанското дејствување влијае врз семејството, а семејството влијае врз воспитувањето на децата; нивното воспитување секако влијае врз идното политичко дејствување во државата.

Сè е поврзано! Секоја одлука има свои последици. Секој избор прави нов свет. Црква поставена на рид наспроти кој има џамија не е поставена како Господов дом за верници, туку како показ на (не)моќ. Наместо мирно подадена рака, високо подигнатата тупаница; наместо дијалог, надвикување; наместо симфонија, какофонија. Исто е и со крстот над главниот град, чишто основи не

можат да ја издржат неговата тежина, како и знамињата на туѓи држави во ситуации кога не можат да не се забележат само како неутрален патриотизам.

Основите на стопанското дејствување во Македонија се можеби сепак најалармантни. Кога се размислува за иднината на економскиот раст во Македонија, од суштинско значење е да се земе предвид дали постојната македонска политичка култура го охрабрува или пак го задушува младиот деловен претприемач. Со други зборови, дали економскиот успех во Македонија ќе продолжи да зависи од политичкото претприемништво или пак ќе започне да се потпира на пазарното претприемништво. Бидејќи во моментот владее првото, политичкото, корумпираната политичка култура и средина во Македонија можат да бидат наведени како најголема пречка за економскиот раст на државата.

Трошоците на деловните активности се релативно високи бидејќи поткупот е вткаен во бизнис-моделите на приватниот сектор. Пазарниот успех на политичките претприемачи полека го задушува вистинскиот претприемачки дух што овозможува раст и во среднорочна и во долгорочна смисла. Всушност, економските мислителите од минатото истакнуваат дека овој дух (односно, оваа култура) е еднакво важен за економскиот раст колку и присуството на капитал во стопанството. Претприемачкиот дух се грижи да ја зачува, што е можно пополни, моралната каса, секако со цел да се постигне идна добивка или да се подигне паричен заем. За жал,

овој аспект од капитализмот не успеа да навлезе и да се вгради во македонската политичка и деловна култура.

Истото се случува и со еден друг аспект на капитализмот: долгорочното планирање. Потребата од трговија ги натерала Британците (и Французите) повеќе од сто години да работат кон тоа да го обезбедат регионот Суец, а потоа исто уште долго време да се изгради Каналот. Холанѓаните го туркале морето веќе во тринаесеттиот век и затоа со право може да се согласиме со Декар дека Господ го создал светот, но Холанѓаните ја создале Холандија.

Но, не мора како примери да ги земаме Холанѓаните, Британците и Французите. Да се осврнеме на Балканот. Се шетав неодамна низ центарот на Загреб и одеднаш се најдов во шума. Веднаш препознав дека некој го имал замислено ова мое искуство, дека некој некогаш замижал и си замислил како би било кога граѓаните на Загреб и неговите посетители би оделе помеѓу камени згради и катедрали и во еден момент би се нашле меѓу огромни дрвја. Утредента дознав дека човекот кој го замислил се викал Ленучи – по кого е именуван зелениот полукруг што го опкружува центарот на Загреб како „Ленучијева потковица“ – главен архитект на Загреб при крајот на деветнаесеттиот и почетокот на дваесеттиот век.

Се сетив, за жал, на моето старо маало, Дебар Маало, а и на центарот на Скопје и градот воопшто. Се сетив на сите нови згради, на сите поплаки и жалби што ги имам слушнато од пријателите што живеат во нив. За отсуството на чувство за

нешто поголемо. Неправилно планиран водовод; недостиг на архитектура што зема предвид земјотрес; премногу згради без доволно зеленило; недостиг од уметност во секојдневието, на скулптури, на уметнички згради, на боите и формите што треба да ги опкружуваат жителите на една заедница. Се сетив и на паднатата стражарска кула на Камениот мост – продукт на чиста некомпетентност на човек кој не би смеело да се замисли да работи толку важна работа како што е реставрација на еден таков историски објект.

И ова сè се случува само поради една причина: корумпирана политичка култура! Десет проценти провизија – како правило. Зар уметноста ќе може да надвлее во таква опкруженост? Доколку постојат две верзии за покривање на некој простор, зар ќе победи онаа доблесната, онаа што ги спојува уметноста и практичноста, формата и функцијата – или онаа што дала (поголем) бакшиш? Тука се корените на општественото незадоволство, затскриени во малтерот на секоја нова зграда!

Изреката на Бизмарк, дека политиката е уметноста на можното, е вистинита, но секако лошо толкувана од многумина за да го оправдаат само нивниот личен интерес. Оттаму и лошиот превод на Макијавели за целите и средствата. Оној за кој говори Макијавели е свесен за товарот на неговиот или нејзиниот избор, свесен за историските последици, за општествениот пример, за влијанието врз политичката култура на секој, па дури и најмал избор. Во таквото ограничување се

наоѓа уметноста во политиката, креирање на возможното.

Во војната помеѓу вистината и политиката, за жал, е внесена историјата, но тоа е можеби нејзината природа, бидејќи историјата е сепак човечка креација. Историјата е нашата колективна приказна, нашиот модерен мит, она што ни дава континуитет. На природата ѝ е сеедно дали удрил гром или огромен метеор. Доброто и злото се наши концепти. Историјата е прикажана рационализација во служба на оние кои имаат пристап до машини за печатење. Нивна е одлуката дали ќе печатат вистина или промоција.

Политичката култура е онаа невидлива енергија врз која се гради и којашто ја олеснува градбата, оној очигледен општествен аспект што најчесто е невидлив. Во време кога информациите се сè поблиски до секого, кога историјата е сè пополна со детали; во време кога одговорноста за секое мало дело е сè поголема – во секое време, но во такво време особено, оној кој сака голема одговорност, треба да знае како да се однесува! Треба да знае дека не знае доволно, но и да има чувство за одговорност кон општо-добресната одлука. Најважно, треба да има желба и наклонетост да научи, затоа што забрзано тече вре-

мето денес, и ништо не е исто како што било претходно.

Секој политичар се гледа себеси како очекуваниот месија, оној кој ќе донесе мир и благосостојба, кого ќе го памети историјата со насмевка. Оваа мисла им ги оправдува сите средства, секоја мала лага, секоја провизија. Се мисли дека е потребно да се остават пари настрана, на каков било начин, затоа што само така се станува успешен и независен во политиката; да се излаже со мала лага за да се овозможи големото дело подоцна. Оние кои си даваат мандат да ја искоренат корупцијата во државата, сметаат дека треба да бидат доволно силни и финансиски самостојни да го направат тоа. Оттаму произлегува логиката: „провизија само од уште оваа зделка и ќе ја средам државата после....“ Но, никогаш не доаѓа тој следен период, ама затоа онаа зделка има долгорочно влијание на државата...

Се чини, ете, било време на избори. Но таквото време нема потреба од именување: секој момент е време на избори. Политичката култура, демократијата и политичката мисла не почнуваат, ниту завршуваат со избори. Тие секогаш живеат – меѓу.

Abstract

The paper is a snapshot of the personal choices that make up a political culture. It is also about the responsibility inherent in making such choices. The paper is in fact about the feedback and feed-forward mechanisms between personal choices, political culture and history.

Финансирањето на изборните кампањи според новиот Изборен законик на Република Македонија

Апел за македонски *Buckley v. Valeo*...и повеќе од тоа

Иван Бимбиловски

Вовед

Изборниот законик го регулира финансирањето на изборните кампањи првенствено преку два негови члена, 83 и 84.

Членот 83 предвидува финансирање на изборните кампањи преку парични прилози од физички и правни лица, во висина до 5000, односно 20 000 евра во денарска противвредност. Членот 84 од Изборниот законик го ограничува паричниот износ што организаторот на изборната кампања може да го потроши во предизборјето, на 60 денари по регистриран гласач во изборната единица за која има поднесено кандидатска листа.

Имплицитни во ваквата регулатива се три државни интереси: (1) Ублажување на коруптивното влијание на големите прилози што политичките партии ги добиваат за промовирање на своите изборни програми; (2) Обезбедување еднаквост помеѓу политичките субјекти кои учествуваат во изборната кампања, преку изедначување на нивните финансиски средства; и (3) Намалување на енормно високите трошоци на изборните кампањи.

Надлежноста на Собранието да ги регулира изборите не е спорна и е надвор од секаков сомнеж. Критичкото прашање што се наметнува не е преиспитување на законодавната надлежност во регулирањето на изборната област, туку дали усвоената регулатива од член 83 и 84 несразмерно зафаќа во сферата на слободното изразување, утврдено во член 16 од Уставот.

Имено, преку ограничување на паричните средства што политичките партии смеат да ги добијат и да ги потрошат во текот на изборната кампања, членовите 83 и 84 од Изборниот законик имаат влијание врз количеството политички говор во предизборјето, т.е. повлекуваат намалување на бројот на покренати прашања во изборната кампања, длабочината со која тие се дебатираат и бројноста на публиката до којашто политичките партии можат да се обратат. Ова доаѓа оттаму, што денес користењето на кое било средство за комуникација повлекува материјални трошоци. На пример, дистрибуцијата и на наједноставен леток подразбира трошоци за хартија, печатење и циркулација.

Организирањето политички говори и собири подразбира изнајмување сали и рекламирање на настанот. Зависноста на електоратот од телевизијата, радиото и од другите информативни масовни медиуми, ги прави овие скапи средства за комуникација непоходни за остварување на ефективен политички говор.

Проблемот добива на тежина, со оглед на фактот што токму политичкиот говор ужива најширока заштита под член 16 од Уставот, бидејќи тој претставува интегрален дел од функционирањето на демократскиот систем на власта. Имено, без отворената дебата за прашањата од јавен интерес, без дискусија околу квалификациите на изборните кандидати, без непречена размена на идеи и предлози за спроведувањето на политички и општествени промени, демократијата едноставно не би можела да опстои. Затоа, може да се заклучи дека уставната гаранција за слободно изразување наоѓа најпотполна и најитна примена токму во спроведувањето на изборните кампањи.

Во ваков случај на постоење на државни интереси чие остварување наложува зафаќање во граѓанските права и слободи, потребно е да се води сметка (1) дали тие државни интереси се навистина легитимни и неодложни, и ако се, тогаш (2) дали нивното остварување се врши на начин што во најмала можна мера зафаќа во сферата на граѓанските права и слободи.

Анализа на Член 83 (2)

Изборната кампања може да биде финансирана од страна на:

- физички лица со паричен износ до 5000 евра во денарска противвредност и
- правни лица со паричен износ до 20 000 евра во денарска противвредност.

Не е неопходно да се оди пона таму од првиот државен интерес споменат погоре, т.е. од ублажувањето на коруптивното влијание на големите изборни прилози, за да се заклучи дека тој е навистина легитимен и неодложен и дека преку членот 83, тој всушност се остварува на начин што, во најмала можна мера, зафаќа во сферата на граѓанските права и слободи.

Во рамките на систем на претежно приватно финансирање на изборите, каков што е Македонскиот, политичките партии и кандидатите на нивните изборни листи во голема мера зависат од паричните прилози од физички и правни лица за да ги обезбедат потребните средства неопходни за успешно спроведување на изборните кампањи. Зголемената важност што ја имаат медиумите и средствата за масовна комуникација во изборните кампањи, го прави обезбедувањето на големи суми на пари неопходен и важен аспект на секоја изборна кампања што претендира да биде успешна. Во мера, во која овие големи парични прилози се даваат со цел да се изнуди „quid pro quo“ (услуга за услуга) од постојните или идни народни избраници и нивните политички партии, се поткопува интегритетот на изборниот систем и претставничката демократија. Иако опсегот на ваквото коруптивно влијание не може со сигурност да се утврди, досегашната изборна практика

укажува на тоа дека проблемот не е нереален.

Речиси исто толку загрижувачка, како што се реалните „quid pro quo“ спогодби, е и самата привидност на корупција што произлегува од јавната свест за можностите за злоупотреба што постојат при изборен режим што дозволува големи парични прилози. Затоа, легитимен би бил заклучокот дека при усвојувањето на законските решенија од член 83, државата, помеѓу другото, се водела и од потребата да се избегне привидноста на корупцијата, што е исто толку важна за сочувување на јавната доверба во системот на претставничката демократија како и оневозможувањето на реалните „quid pro quo“ спогодби.

По својата поставеност, членот 83 е насочен токму кон проблемот на големите изборни донации – аспект на политичкото здружување во кој е јасно идентификувана опасноста од реална и потенцијална корупција. Истовремено, тој остава можност граѓаните да го изразат својот политички став самостојно и независно, да поддржат одредена политичка опција преку доброволни активности, како и финансиски да ги помогнат, на ограничен, но сепак суштински начин, политичките партии и нивните кандидати. Како таков, членот 83 не ги попречува оние политички опции коишто уживаат поддршка помеѓу граѓаните да обезбедат задоволителен број на парични прилози што ќе им овозможи ефективно пренесување на нивните пораки во текот на изборната кампања. Поради ова, членот 83, самиот по себе, не го ограничува, суштински, потенцијалот за една

робусна и делотворна дискусија за изборните прашања од страна на граѓаните, нивните здруженија, печатот, кандидатите и политичките партии.

Во поглед на она што е претходно кажано, можно е да се заземе став дека државниот интерес за ублажување на коруптивното влијание на големите предизборни прилози врз политичките партии и нивните кандидати, го оправдува сразмерното зафаќање во правото на граѓаните на слободно изразување од член 16 од Уставот на РМ, предизвикано од ограничувањето на висината на прилозите што политичките партии смеат да ги добијат за промовирање на своите изборни програми, согласно член 83 од Изборниот законик.

Анализа на член 84

При финансирањето на изборната кампања, организаторот на изборната кампања може да потроши најмногу 60 денари по запишан избирач во изборната единица за која има поднесено листа на кандидати.

За разлика од член 83, ниеден од трите горенаведени државни интереси не е доволен да го оправда ограничувањето на количеството политички говор, наметнато со ограничувањето на паричниот износ што организаторот на изборната кампања може да го потроши во предизборјето од член 84.

Најголемото зло што произлегува од брзиот пораст на трошоците за изборни кампањи е опасноста политичките партии и нивните кандидати да станат заложници на

големите парични прилози и „quid pro quo“ - спогодбите што тие можат да ги наметнат. Интересот за ублажување на коруптивното влијание на парични прилози се остварува во задоволителна мера преку ограничување на нивната висина. Секое оправдување на ограничувањето на изборните трошоци, со цел да се „затвори законската дупка“, односно со неопходноста да се обезхрабрат обидите да се заобиколи ограничувањето од членот 83 е неубедливо. Прво, не постојат индикации дека казнените одредби од член 189 од Изборниот законик, што се насочени кон санкционирање на секое пречекорување на висината на изборните прилози од член 83, проследени со политички реперкусии што несомнено ќе произлезат од таквото пречекорување, се недоволни за целосно спроведување на членот 83. Второ, исцрпните извештаи што се предвидени како задолжителни, согласно со членот 85 и што наложуваат изнесување податоци за вкупниот износ на добиени средства за финансирање на изборните кампањи, нивниот извор, како и вкупниот износ на направените трошоци во предизборјето се соодветно поставени да го олеснат откривањето на незаконските прилози.

Обезбедувањето на еднаквост помеѓу политичките субјекти што учествуваат во изборната кампања, преку изедначување на нивните финансиски средства, е исто така неубедливо оправдување за ограничување на изборните трошоци. Ваквото ограничување може повеќе да претставува хендикеп за оние политички партии чии програми и

кандидати се недоволно познати за пошироката јавност пред почетокот на изборната кампања, отколку да им овозможи на политичките субјекти еднаква почетна позиција.

По својата замисла, ограничувањето на изборните трошоци најнепосредно се обраќа кон државниот интерес за намалување на енормно високите трошоци на изборните кампањи. Сепак, дури и под претпоставка дека изборните трошоци бележат драстичен пораст и тежнеат да го задржат таквиот тренд, порастот не претставува легитимна основа за ограничување на изборните трошоци од страна на државата. Членот 16 од Уставот на РМ ѝ го одрекува секое право на државата да одреди дека изборните трошоци направени за промоција на одредено политичко гледиште се расипнички, прекумерни или неразумни. Во едно слободно и демократско општество, количеството политички говор во предизборјето не би требало да се контролира од страна на државата туку од самиот народ, поединечно - како граѓани и кандидати и колективно - како здруженија и политички партии.

Заради горенаведените причини, можно е да се заземе став дека членот 84 од Изборниот законик е неуставен.

Заклучок

Членот 83 од Изборниот законик што предвидува финансирање на изборните кампањи преку парични прилози од физички и правни лица во висина до 5000, односно до 20 000 евра во денарска противвредност, претставува соодветно средство за

остварување на легитимниот државен интерес за зачувување на интегритетот на изборниот процес, односно, за ублажување на коруптивното влијание на големите прилози што политичките партии би можеле да ги добијат за промовирање на своите изборни програми, бидејќи по својата поставеност, тој не зафаќа суштествено во правото на граѓаните и политичките партии од член 16 од Уставот на РМ, а тоа е слободно и целисходно да се вклучат во предизборна дебата.

Спротивно на ова, членот 16 од Уставот на РМ наложува поништување на членот 84 од Изборниот законик, бидејќи ограничувањето на изборните трошоци, што овој член го предвидува, директно и суштински влијае врз количеството политички говор во предизборјето, во насока на неговото намалување – последица којашто членот 16 од Уставот на РМ не може да ја толерира.

Согласно со овие заклучоци, може да се понуди ставот: (1) дека членот 84 е неуставен; (2) дека членот 83, во комбинација со членовите 85 и 189 од Изборниот законик, претставува принципиелна и демократска основа за регулирање на финансирањето на изборните кампањи.

Без разлика на овие заклучоци, постојат и полиберални решенија на проблемот со финансирање на изборните кампањи.

Предлог за дерегулација и задолжително, целосно и навремено објавување на изборните прилози. Едно такво решение би било целосно отстранување на ограничувањата на висината на изборните прилози од член 83, и инсистирање на задол-

жително и целосно објавување на добиените парични средства за изборно промовирање, но не како што тоа го предвидува ставот 3 од член 85 – до 30 дена по верификацијата на пратеничките мандати, туку – неколку дена пред прогласувањето на изборниот молк.

Според овој едноставен предлог, сите изборни прилози и комуникации би биле евидентирани од страна на самостоен државен орган и јасно обелоденети преку средствата за јавно информирање и на тој начин – ставени на увид на гласачкото тело. Следствено, финансирањето на политичките партии ќе се дисциплинира од самите граѓани и нивното право на глас, а не преку куп неразбирливи правила и ревносни прописи.

Денес, демократиите ширум светот постигнуваат забележителни успеси преку дерегулација на транспортот, енергијата и финансиските услуги. Нема причина да се верува дека изборната регулатива ќе го заштити електоратот подобро отколку што претходните економски регулативи ги заштитуваа потрошувачите. Сè додека законот наложува задолжително, целосно и навремено објавување на изборните прилози, гласачите сами можат да одлучат дали фактот што одредена политичка партија или изборна листа е силно финансиски поддржана од поединци или групи треба да се земе предвид при конечниот избор дали да се гласа за таквите кандидати, или не; злонамерните влијанија на богатите корпорации и поединци доволно ќе се неутрализираат од ставот на политичарите да не бидат перципирани

како марионети на моќни бизнис-интереси.

А тоа, всушност, е и работната претпоставка на членот 16 од Уставот на РМ – дека македонските граѓани не се ниту овци, а ни простаци, ами се целосно способни да ја разберат суштината на секоја пора-

ка што им се сервира, нејзиниот извор и нејзината цел. Ако оваа претпоставка е погрешна, тогаш македонската демократија има многу поголем проблем што треба да го реши, отколку проблемот со коруптивното влијание на големите изборни прилози.

Abstract

This article deals with the problem of campaign financing. It has introduction and two parts. The first part analyses the campaign financing under the new Election Code of the Republic of Macedonia, through the prism of the U.S. Supreme Court's jurisprudence on the matter. In light of the landmark case of Buckley v. Valeo, the first part of the article concludes that Article 83, in conjunction with Articles 85 and 189 of the Election Code, stands for a principled basis for regulating the campaign financing. On the contrary, Article 84 is unconstitutional. The second part of the article goes beyond the existing legal standards in the field and proposes an ultra-liberal solution to the problem of campaign financing. The proposal advocates complete deregulation of the field, coupled only with a motion for full, comprehensive and timely disclosure of campaign donations.

Етички размисли за изборниот фер плеј и НВО-концептот како гласот на народот

Дејан Донеv

Класичното разбирање на човекот како умно и политичко суштество, а на добриот живот како етички засновано и исправно живеење, како и нововековното инсистирање на должноста и одговорноста, речиси се исчезнати, подзаборавени во поголемиот број држави (особено во земјите во транзиција и развој), во кои политиката често е израз на моќ и насилство, на војна и омраза, наспроти нејзиното основно значење како среден заеднички живот, како грижа за доброто на сите во заедницата. И покрај прокламираната слобода, автономијата на умот и универзалните човекови права во современиот свет, сепак се дојде до состојба во која често власта, политиката, само декларативно се застапуваат за демократијата како основна политичка ориентација.

Генерално земено, нема несогласување околу тоа дека демократијата е најдобрата можна политичка и социјална идеологија, ориентација и политичка практика - која значи слобода на личноста и на народите, еднаквост на луѓето, нивна независност во погледите за општеството, слобода на живеење, на дејствување и на решавање на сите прашања што ја изразуваат вербата во умноста на човечките индивидуи, добро да си ги опре-

делат целите и успешно да ја водат заедницата.¹ Но, факт е дека ако само делумно се искриви или ако се злоупотреби и злоупотреби, демократијата може да преизвика многу болни ефекти.²

Од друга страна, согласно со способноста за развој на демократските институции и со зголемената демократска свест, секое општество сè повеќе се труди да стане општество управувано од граѓаните и јавното мислење - се оди со намера насекаде да завладее духот на демократијата, луѓето се стремат кон мир и соработка, да се зголеми разбирањето и толеранцијата, а на човековите права да се гледа како на најважен етичко-политички аспект на севкупните промени. Прифаќајќи го овој тренд, улогата и власта на централната власт стануваат сè помали, а нејзината моќ се делегира или децентрализира на локалната власт. Но и тоа може да стане заканувачки феномен ако не се гради вистинско демократско општество, туку ако со децентрализацијата се продолжува со авторитарни и партизирани методи. Општ заклучок е дека демократијата денес, ако не успее да

¹ Кирил Темков, „Етика“, Просветно дело, Скопје, 2004 г., стр. 277.

² „The Role and the Task of NGO's in the 21st Century“, Speech delivered in the 50th Annual NGO/DPI Conference held in UN in 1997 <<http://www.gcs-ngo.org/gcsenglish/data/speech/add-50.doc>>.

воспостави правилен баланс меѓу правата и должностите на власта и на граѓаните, има инхерентни историски и социјални ограничувања.³

До овие сознанија се доаѓа од искуството и од знаењето, пред сè на земјите со развиено и специфично демократско уредување во кои вистинските моќници се избираат на одредено време и ретко кој може да воспостави авторитарна и генерална власт. Тоа е светот, односно земјите, каде што основна политичка ориентација е демократијата како поим на граѓанскиот живот и етика, што пак преведено на јазикот на секојдневието значи да се почитува слободата на секого, да не се владее со насилство, да се има самосвест дека власта, согласно со разбирањето на Абрахам Линколн, е од народот, со народот, за народот. Целта на ваквата политика е унапредувањето на животот на сите полиња, односно водење на општеството како добар дом во кој ќе владее слога, одговорност во извршувањето на должностите и заедничко живеење на сегашноста и планирање на иднината. Во тој контекст, денес се настојува да се прави обнова и развој на заедничкиот живот, на големите достигнувања, на правната државност, на човековите права, на слободата на индивидуите, на успешните избори на народните претставници..., на сите големи достигнувања на европската култура воопшто, и тоа на соодветен начин, за овие да се претворат во нови форми на слободен живот, како живот врз основа на слободниот ум. Тоа е она што се нарекува „пронаоѓање на поли-

тичкото“.⁴ Затоа во политиката, иако нема еднозначно определен модел за спроведување на власта, нужно е сите режими да бидат демократски, при што основни вредности ќе бидат демократијата, прогресот и разбирањето меѓу луѓето.

Во согласност со ова, светската историска смисла на демократијата, како што посочува големиот хрватски мислител Анте Пазанин, најдобро е да се согледа преку примерот на непосредната демократија уште кај Старите Грци, а значењето на репрезентирањето на народот најдобро се согледува преку примерот на современата претставничка демократија изградена врз основите на римската демократија. Притоа, најзначајно е да се увиди како овие се однесуваат кон феноменот на „политичкото“, во смисла на дејствувањето и животот во државата, воопшто - на какви социо-културни, институционално-политички и етичко-историски претпоставки почива политичкиот живот и дејствувањето на граѓаните во современата правна, социјална, демократска држава. Притоа, атинската демократија, како систем во кој нема владетел над народот, се докажува како исправна и во времето на модерниот индивидуализам, во онаа мера во која и модерниот граѓанин на државата има право и можност да гласа не само за прашањата што ги формулираат неговите политичари, туку и сам да поднесува предлози и да иницира придвижување, разгледување и решавање на актуелните прашања од заедничкиот живот. Дури со тоа, демократијата и поли-

³ Renate Bloem, „The role of NGOs in the Age of Democratic Civil Society“, Coalition of NGOs, September 2001 <<http://www.globalpolicy.org/ngos/issues/>>.

⁴ Ante Pazanin, op. cit., str. 242.

тиката го добиваат своето вистинско значење на политичко дејствување и учество на граѓаните во животот на државата до степен на современа светска историја.⁵

Во овој контекст, современата светска историја, како нужна претпоставка, во себе ја содржи идејата за современа претставничка демократија изградена врз основите на римската демократија, односно на правилно спроведениот избор на оние кои следниот период ќе ја водат државата како претставници на народот, а со тоа едновременно и ќе покажат грижа за соживот и подобар квалитет на живејачката и напредокот. Нејзината реализација, големината на нејзината апликативна моќ, во голема мера зависи од една друга идеја што е база во дејството, т.е. од идејата на фер плејот, на самиот чин на избор на народните претставници. Вредноста, како идејно решение, се конкретизира во норма која станува правило што треба да се извршува во дадениот случај „правила на играта“ или „фер плејот“. Во таа смисла, потребно е да се покаже и докаже дека истите можат да се спроведат согласно со неповредувањето на правилата на играта коишто претходно (како што е случајот насекаде во сите правни држави) ќе бидат однапред усвоени за да не западнеме во т.н. „horror vacui“, каде празниот простор и самоволието ќе ја извлечат суштината, егзистенцијата, смислата на нашиот избор. Тоа говори дека, во основа, прашањето е многу подлабоко и се однесува на еден есенцијален елемент од социјалниот живот на човекот - праведноста.

Уште Џон Раулс го постави однесувањето според правилата на играта, т.е. коректноста, познати под името „fair play“ што говори за „чесна игра“, за отворено и беспрекорно однесување без измама. Се работи за една мошне важна категорија на современиот социјален морал што означува висока чесност, строга воздржаност во манифестирањето на своите интереси, нагласено почитување на противникот, т.е. немамење. Уште повеќе, изборниот фер плеј значи почитување на гласот на народот преку кој се изразува неговото право и достоинство како учесник во заедницата во која живее.

Од друга страна, гарант за почитувањето на идејата и реализацијата на „фер плејот“ во изборниот процес е концептот на НВО како народен глас. На тоа не обврзува социјалната етика којашто не дејствува како моралот на Робинзон Крусо, т.е. таа не е етика на испустени луѓе, туку има свои социјални елементи. Луѓето не постојат надвор од социјалните односи. Во таа смисла, оваа етика е опис на суштество коешто живее со други суштества. Токму ова ни дава за право да се вклучиме во животот на другите, особено кога тие прават лоши дејства и покрај елементот на слободата секој да прави што сака, но и да понесе одговорност за тоа. Со други зборови, општата тенденција е да се обезбеди партипација на еднаквите граѓани во процесите на одлучување, со што ќе се создаде рамнотежа во општеството, а притоа ќе се зајакнува демократијата и ќе се промовира нејзиното правилно функционирање. Без активна партипација на граѓаните, пред сè во

⁵ Ante Pazanin, op. cit., str. 82.

политичкиот живот и во одлучувањето на сите нивоа, не можат да се остварат целите на рамноправност и на одржлив развој. Оттука, успешната демократија, како форма на политички односи, значи успешно развиено граѓанско општество.

Во таа смисла, создавањето и унапредувањето на заедниците и на демократијата, особено преку улогата на активните, дејствени и одговорни луѓе, денес е можно преку развојот на граѓанското општество, коешто е производ на повторното вистинско развивање на демократијата, посебно во периодот на транзиција во земјите од Југоисточна Европа. Тоа претставува еден свет каде што сите учествуваат во јавното донесување на добрите одлуки, за да се изгради заедничка визија за она што треба да значи правилно дејствување во сегашноста за подобра утрешнина.⁶ Ова говори за нужноста од постоење на двонасочен однос меѓу граѓаните и власта. За да се управува со општеството потребна е заедничка власт, во којашто граѓаните повеќе нема да се само корисници на јавната политика, туку ќе имаат и делумна одговорност за планирањето на политиката, за преземањето на активностите и за нивното оценување. Нормално, доменот на активностите на активното граѓанство е содржан во целта на јавната политика, а таа е справување со проблемите од јавен интерес како што се здравството, образованието, транспортот или невработеноста. Тие ја претставуваат дневната и практичната димензија на демокра-

тијата, во која активното граѓанство ја игра фундаменталната улога.

Како потврда на ова, во последно време граѓаните и организациите на граѓанското општество (т.н. Третиот сектор) стануваат сè погласни, изнесувајќи прашања и барања преку коишто се обидуваат да влијаат врз креаторите на политиката. Токму во тоа се гледа и задачата на активните граѓани. Преку таа активност, луѓето ја извршуваат граѓанската должност да бидат активни граѓани, на начини што се сосема различни од традиционалните.⁷ Сето ова говори и за промените на моделот на граѓанското учество во јавните работи од заеднички интерес. Активното учество на граѓаните не се остварува само преку барањето за заштита на човековите права, туку и преку дејствување во нивна одбрана. Тоа е она ново активно учество на граѓаните.⁸ Активното граѓанство едновременно повлекува со себе здружување, самоорганизирање и примена на различни форми на колективни активности за да се одбранат сопствените права, да се практикува сопствената моќ и одговорностите во јавната политика, во грижата за заедничките богатства.⁹

Со тоа новиот феномен, наречен „невладина организација“, еден дел

⁷ Традиционалното активно учество на граѓаните може да се дефинира како систем на различни права и должности што раководат со процесот на односи помеѓу граѓаните и државата на која ѝ припаѓаат. Користењето на правото на глас е највисоката форма на изразување на активното учество на граѓаните - Џовани Моро, „Вовед во активното граѓанско учество: Македонија“, OPEN - Партнери за развој, Скопје, 2004 година, стр. 11.

⁸ Новиот модел на активно учество на граѓаните можеме да го дефинираме како извршување на правата и на обврските на граѓаните во секојдневниот живот во едно демократско општество, при што граѓаните се соочуваат со проблеми од јавен интерес. (Џовани Моро, цит. дело, стр. 12)

⁹ Џовани Моро, цит. дело, стр. 15.

⁶ „What is NGO?“, NVO Centres from Latvia, 20.01.2005 <<http://www.ngo.org.lv>>.

од граѓанското општество што има за цел да ги поддржи граѓанските иницијативи и да го олесни развојот на граѓанското општество, стана политички активен во процесот на донесување одлуки - што претставува напор на луѓето кои се обидуваат да влезат во процесот на донесување колективни одлуки. Од друга страна, широкото гледиште за демократијата ја легитимизира улогата на невладините организации. Демократијата не е само

одржување на избори на секои четири или пет години! Навистина, и во домашната и во глобалната политика, донесувањето одлуки не може да биде демократско без активно учество на невладините организации. Фактот е очигледен: тие се гласот на народот и истите, заради последните политички случувања во насока на економски „грабализам“, бараат најнепосредно и тие да учествуваат во донесувањето одлуки од јавен интерес.

Abstract

The democracy is the best possible political and social ideology, orientation and political practice which means personal freedom and freedom of the people, equality between people, independence in their views for the society, freedom of living, acting and resolving all the questions and problems. The democracy expresses the faith in human reasonable ability to appoint the aims and ability to lead the society successful. That's why today everybody tries to make reconstruction and development of the common life, of the great achievements, of human rights, of freedom on the individuals, of successful elections of the public representatives..., of the great achievement of our culture at all as a new form of free life according to the free mind.

One of them is the idea for regular carried out elections of the public representatives, which in the next period will lead the state, but in the same time will show care for common life and good life. Here we speak about the concept of "fair play" in elections and ethical accent of respecting the people's voice through which everybody express its rights and dignity as a member and participator in the society. We must have "game rules" so we can play it without fear that we'll felt into empty space where the meaning of our choice will be lost. It is about one very important category of social moral that shows a high honesty, not cheating.

From another angle, the biggest grants for this is the concept of NGO as a people's, public voice. We have to provide participation on equal citizens in the process of determination. This will be the balance in the society, strenghting the democracy, and promotion on its true performing. If we want to have real, true leading of the society, we need a common government in which the citizen will be no longer only a user of the public policy, but will have some responsibilities in planning the policies, taking some activities

and in evaluation of the policies. The modern citizens have the right to vote not only for the questions coming from their politicians, but also bringing propositions and initiating resolving of the questions of common life.

The conclusion is that the democracy doesn't mean election on every four or five years!

Избори и изборни системи

Анета Јовевска

Изборите по својот карактер се толку комплексни што е неминовно да бидат вклопени во еден кохерентен - изборен систем. Поаѓајќи од определбата на изборите како генерално прифатен инструмент и основа на конституирањето на политичкото претставување, изборните системи го операционализираат начинот на кој избирачите ја изразуваат својата преференција во гласови, или партиска или кандидатска, како и методологијата на распределба на мандатите во зависност од освоените гласови¹.

Каков ќе биде еден изборен систем, кои содржини и функции ќе ги има, пред сè зависи од карактерот на политичкиот систем и неговите особености. Развојот на политичкиот систем и неговите процеси се последица на низа фактори (историски, културни, стопански), што го чинат контекстот во кој изборниот систем функционира како негов потсистем. Имено, општествено-политичкиот контекст, природата и карактерот на општествените и политичките судири, доминантниот систем на вредности, политичката култура и обрасците на политичко однесување се елементите коишто во голема мера го детерминираат карактерот и функ-

ционарањето на одделен изборен систем. Меѓутоа, изборниот систем не е пасивна, изведена политичка категорија што еднонасочно се исцрпува според потребите на одделен политички систем, туку тој врши и повратно влијание врз другите сегменти и институции на политичкиот систем, а тоа влијание во определни моменти може дури да е пресудно во трансформирањето на политиката и нејзините институции. Особено во услови кога политиката е нестабилна и кривка еден, релативно, несоодветно димензиониран изборен систем може да биде еден од факторите што ја генерира кризата. Во таа смисла изборните правила треба да го поминат тестот на времето за да може да говориме за изборниот систем како за стабилен елемент на еден демократски поредок.

Иако изборите претпоставуваат натпревар, врз прецизно дефинирани правила на игра, што е и основа на демократијата, сепак вообичаена е практиката, по натпреварот, поразените да ги оспоруваат дури и самите правила. Секако, ова е и разбирливо, бидејќи изборите, меѓу другото, претпоставуваат компетиција, што значи, победник и поразен. Токму овој факт е и причина за незадоволство и бурни реакции на едната страна, односно на некои од кандидатите и нивните партии. Ваквите дебати за промена на

¹„Најопшто речено, изборните системи во генералните избори ги преведуваат гласовите што ги добиле партиите и нивните кандидати во мандати“. Види: Reynolds, A. and Reilly, B. (2002) The International IDEA Handbook of Electoral System Design. Stockholm, pp 7.

правилата, па дури и на самиот изборен модел, веднаш по изборите, станаа вообичаени за земјите со релативно куса демократска традиција².

Секако не значи дека реформите по секоја цена имаат своја оправданост, туку кон нив треба да се приоѓа со целосна внимателност, почитувајќи ги сите оние чинители што ги детерминираат импликациите од примената на определени решенија³. Токму овие сознанија, а особено оние од компаративните истражувања на изборните системи, се особено важни за дизајнерите на изборните системи кога сугерираат реформи, што може да бидат радикални или делумни, односно што претпоставуваат само извесна модификација на постојните решенија.

Општи карактеристики на изборните модели

Со оглед на тоа, како се остварува трансферот на освоените гласови во мандати, во теоријата глобално е прифатена класификацијата на два основни типа на изборни принципи⁴ (или модели):

² Види повеќе кај: Нолен, Д. и Касаповиќ, М. (1997) *Изборните системи во Источна Европа*, Скопје: Фондација "Friedrich Ebert Stiftung"; Juberias, C. F. (1991) „Founding Elections and Electoral Systems After the Wall“, special issue on „Transitions and Changes in Europe in the 80s and 90s“. Hungary; Јовевска А. (2000) „Изборните реформи во земјите од Источна Европа во периодот на транзиција“, Годишник, ИСППИ, Скопје.

³ Види: Rein Taagepera and Matthew Shugart: *Designing Electoral Systems*. Electoral Studies (1989), 8:1, 49-58

⁴ Во политиколошката теорија во оваа смисла во употреба се повеќе термини: изборен систем, изборен модел, метод или принцип. Значи не е усвоена некоја доследна термиолошка дистинкција. Затоа во овој дел од трудот, би било корисно да укажеме на ова. При тоа, ако поаѓаме од дефинирањето на изборниот систем како „збир на суштински непроменети изборни правила според кои се спроведуваат повеќе суцесивни избори во одредена демократија“ (Лијпхарт), тогаш, изборниот модел се јавува како една од суштинските димензии на изборниот систем. Тоа е и причина што примената на едниот или другиот изборен модел се јавува како критериум во класификацијата на изборните системи на мнозински и пропорционални.

мнозински и пропорционален. Но искуството во нивната примена во различни земји го релативизира ваквиот дихотомен приод. Имено, можни се повеќе варијации во операционализирањето на секој од овие два модела, коишто имплицираат меѓусебно доста различни ефекти. Во поново време, свое место во ваквата типологија, неспорно има и мешовитиот изборен модел.⁵

Инаку, мнозинскиот изборен принцип овозможува со право на пратеничко место да се здобие оној кандидат кој ќе оствари најголем број гласови од избирачите, и тоа или повеќе гласови од другите кандидати (релативно мнозинство), или пак апсолутно мнозинство гласови, односно еден глас повеќе од половината избирачи што гласале.⁶

Според пропорционалниот принцип, пратеничките места се распоредуваат во сообразност со добиените гласови, односно секоја партија во претставничкото тело е претставена сразмерно на уделот во гласовите на изборното тело.

Иако овие два изборни модела традиционално се дефинираат на споменатиот начин, во поновата политиколошка литература, так-

⁵ „Познат во германската традиција како „рововски“ (Grabensysteme) заради верувањето дека ќе ги спои мнозинскиот и пропорционалниот изборен модел и ќе го премости јазот, гребенот (der Graben) помеѓу нив, а во англосаксонската е познат како „mixed electoral system.“- Гордана Силјановска - Давкова: „За начинот на распределбата на изборните мандати“ - изборните модели, во „Правната држава и изборите“, Правен факултет, Скопје, 1996 г., стр. 81.

⁶ „Познавачите на изборните системи сметаат дека мнозинскиот систем секогаш дава најдобри резултати, што значи е најдобар, најслободен, наједноставен и најјасен. Тој му обезбедува на народот реална власт при донесувањето на значајните одлуки...“ - Жак Кадар: „Воспоставување на системот на политичка демократија во некогашните тоталитарни диктатури и нивните независни држави“, „(На) враќање кон демократијата“, Македонско радио III програма, бр. 47-48/91, стр. 120.

виот пристап е оценет како методолошки некоректен.⁷ Имено, во дефинирањето на мнозинскиот изборен модел, како појдовен критериум е земено начелото на одлучување, додека во дефиницијата на пропорционалниот изборен модел основа е принципот на претставувањето.⁸ Секако, не е можно едноставно, а научно коректно да се дефинираат овие два модела, ако се земе предвид фактот дека одделни елементи на мнозинските избори се испреплетуваат со некои елементи на пропорционалните избори, како и тоа дека при реализирањето на едниот модел постигнатите ефекти можат да бидат конвергентни со другиот модел.

Затоа во дефинирањето на овие два модела треба да се појде од заеднички критериум, а не од различни, односно да се земе предвид или правилото на одлучување, како метод на претворање на гласовите во мандат, или целта што треба да се постигне со прифаќањето на одреден облик на претставување.⁹

Така, во мнозинскиот изборен систем, од аспект на прифатеното правило на одлучување, поделбата на мандатите зависи од тоа дали кандидатот успеал во рамките на

една изборна единица да го обезбеди потребното (апсолутно или релативно) мнозинство на гласови во еден или два изборни круга. За разлика од ова, според пропорционалниот принцип, дистрибуцијата на мандатите се остварува според уделот на различните кандидати или партии во вкупниот број гласови добиени на изборите. Всушност, за избрани кандидати или партии се сметаат оние кои ја оствариле потребната квота гласови за добивање пратенички места. Значи, во ваквото дефинирање, двата изборни модела се разликуваат според користената методологија на претворање на гласовите во мандати, односно методот според кој кандидатот се смета за победник или за поразен¹⁰.

Спротивно на ова во дефинирањето на изборните модели, од аспект на вториот критериум - претставничкиот принцип, клучно е прашањето, кои политички цели треба да се остварат во определениот облик на политичко претставување. Преку мнозинскиот изборен систем, по правило се тежнее кон постигнување парламентарно мнозинство на една партија или најмногу две, како и формирање еднопартииска влада којашто е подготвена

⁷ Види: Dieter Nohlen: Vecinski izbori i srazmerni izbori. Politicka misao, br. 4/90, str. 179-200.

⁸ Во дефинирањето на овие модели во науката, како појдовни се земаат различни критериуми. Така според Ферер Русо (Ferrer Russo), во мнозинските системи се избира еден пратеник по изборна единица. Џовани Сартори (Giovani Sartori) изборните системи ги класифицира како „јаки“ и „слаби“. Тој поаѓа од една базична категорија што е утврдена врз основа на една функција, односно степенот на отстапувањето од една замислена нулта точка на пропорција меѓу гласовите и мандатот. Види: Dieter Nohlen: Izborno pravo i stranacki sistem, Skolska knjiga, Zagreb, 1992 г., стр. 79-82.

⁹ „Правилата на одлучување се подредени и не се однесуваат на прашањата на дефинирање на изборниот систем. Начелата на претставништво и правилата на одлучување заедно се однесуваат како цели и средства, при што во средствата постои поголема широчина на варирање, а во целите пак, само една алтернатива“, в. исто, стр. 86.

¹⁰ На примерот на неколку држави може илустративно да се согледа каква е разликата во пресметувањето на гласовите во мандати. Така во Јужна Африка на изборите во 1994 година со примена на пропорционалниот изборен систем (9 регионални повекемандатни изборни единици и една национална) Африканскиот национален конгрес освоил 62,65% од гласовите, а добил 63% од мандатите. Остварена е висока пропорционалност и во вкупната распределба на мандатите на сите партии, имало само 0,8% пропаднати гласови. Наспроти ова искуство, во Лесото каде што се применува класичен мнозински систем (FPTP), на изборите во 1993 година, партијата Басото-конгресна партија ги освоила сите 65 мандати со 75% освоени гласови. Така што немало ниту една друга партија во парламентот иако освоиле 25% од гласовите. Види: Reynolds, A. and Reilly, B. (2002) The International IDEA Handbook of Electoral System Design. Stockholm, pp 17.

да се соочи со „гласното малцинство“ - опозицијата. Значи, како главен критериум во вреднувањето на мнозинскиот изборен модел се зема неговата способност да обезбеди стабилна влада и јакнење на двопартизмот.¹¹ Што се однесува до пропорционалниот принцип, негова главна цел е да обезбеди што пореално претставување на социјалните сили и политичките групи коишто суштествуваат на определен простор. Во таа смисла, негова основна функција е да овозможи што повисок степен на совпаѓање меѓу гласовите добиени на изборите и бројот на мандатите.

Само со почитувањето на овие критериуми во дефинирањето на типовите на изборните модели, можно е нивното валидно вреднување, како и споредбеното анализирање на политичките ефекти во примената на едниот или другиот модел. Притоа, секако, не треба да се занемари политичкото значење што го има начелото на претставување во однос на правилото на одлучување. Во оваа смисла, овој критериум има приоритетно значење во класификацијата на изборните системи. Дури за некои автори, како на пример за реномираниот политиколог Powell¹², овој критериум е клучен во класификацијата на демократиите на плурални и пропорционални демократски режими. Фактот дека начелото на претставување е особено важен критериум, говори и тоа што ова прашање во некои земји има и уставен третман.¹³

По правило политиколошките научни расправи во врска со овие два дистинктивни модела најчесто се водат на две рамништа:

- едното рамниште, што е одамна присутно во научните трудови, се однесува на различните теоретски видувања околу предностите и недостатоците на двата модела;

- другото рамниште, се однесува на компарирањето на емпиријата на конкретни изборни системи, како и на ефектите на нивните поединечни елементи (поделбата на изборните единици, нивната магнитуда, методологијата на пресметувањето на гласовите, начинот на гласање итн.).

Пропорционални или мнозински избори: предности и недостатоци

Споменавме дека во врска со овие два модела во науката не се идентични ставовите околу нивните предности и недостатоци¹⁴. Според

¹³ На пример: Австрија, Белгија, Данска, Ирска, Луксембург и други, во Уставот децидно го определуваат принципот на претставување. Ова значи дека промената на изборниот модел претпоставува уставно-ревисиска постапка. Исто така, промената на изборниот модел во некои земји се условува со двотретинско мнозинство од вкупниот број на пратеници. Станува збор за мнозинство речиси идентично со она за промена на Уставот, што доволно јасно зборува за значењето што уставотворецот му го дава на ова прашање. Причината што нашиот устав не е дециден од овој аспект, е тоа што изборниот систем сè уште нема стабилен карактер и во голем степен е детерминиран од односите на политичките сили во Македонија. Впрочем, искуството од изборните реформи кај нас, последниве 15 години, оди во прилог на ова тврдење.

¹⁴ Дебатите за пропорционалните избори наспрема мнозинските, очигледно не губат од актуелноста. Во таа смисла интересно е сведочењето на Аренд Лијпхарт, по повод уставните амандмани пред Комитетот на Сенатот во Калифорнија, за предлогот да се воведат парламентарен систем чии членови би се избирале врз пропорционален принцип. Имено, во своето обраќање овој автор ги наведува аргументите заради кои тој ги преферира пропорционалните избори: квалитет на демократијата, ефикасност во процесот на одлучување, поедноставно кроење на изборните единици, стимулирање на партиите да водат поактивна кампања на сите нивоа во државата и др. Види: Lijphart, A. (1995) PR vs. Single-Member Districts State Legislature, senate Committee on Constitutional Amendments.

¹¹ Види: Arend Lijphart: Constitutional choices for new democracies. Journal of Democracy, vol. 2, No.1 Winter 1991, str. 76.

¹² Powell, G. B. (2000) Elections as Instruments of Democracy Majoritarian and Proportional Visions. Primary.

некои автори пропорционалниот модел е:

- поправичен, бидејќи обезбедува процентот на освоените пратенички места во парламентот да биде за сите партии приближно еднаков на процентот на гласовите што тие партии ги добиле на изборите. На ваков начин, по нивно мислење, се постигнува вистинска политичка еднаквост на сите избирачи во вреднувањето на нивниот глас, односно не се јавува неискористен вишок на гласови. Во мнозинскиот систем, според нив, помалите и средните партии се ставени во понеповолна положба во однос на поголемите партии, бидејќи нивниот број на освоени пратенички места е значително помал од процентот на гласовите што ги освоиле. Всушност, гласовите не се вреднуваат подеднакво и по правило се фаворизираат големите партии. Во оваа смисла авторот Rae¹⁵, врз емпиријата евиденција, се обидува да докаже дека мнозинските избори даваат поголема предност на големите партии во однос на малите, отколку што тоа се случува во пропорционалните избори. Политикологот Sprague¹⁶ ја продлабочува анализата на Rae пресметувајќи прецизно, колку мнозинскиот систем дава предност (т.н. bias) на третите партии. По правило во сите системи, партиите со мал процент гласови добиваат помал процент мандати - „a negative bias“, додека партиите со поголема поддршка изразена во гласови имаат поголем

процент мандати - „a positive bias“. Вредноста на бијасот за плуралните избори според овој автор изнесува 0,32 а за пропорционалните избори 0,12. Така во изборите што дистрибуцијата на гласовите во мандати ја вршат со примена на некоја од пропорционалните формули, третите партии, за да добијат мандат, би требало да освојат барем осмина од вкупниот број гласови, додека во мнозинските избори за да добијат мандат, овие партии би требало да добијат третина од гласовите, па и повеќе. Ова, на некој начин, покажува колку неохрабрувачки влијае механичкиот механизам¹⁷ во формирањето на третите партии.

За разлика од мнозинскиот, во пропорционалниот модел сите партии, независно од големината, односно бројот на приврзаниците, се здобиваат со еднаква шанса да ги демонстрираат сопствените вредности и способности во текот на изборниот натпревар и да се избораат за место во претставничкото тело. Се смета, дека овој модел спречува создавање вештачки исконструирани политички мнозинства, коишто не располагаат со реална поддршка од избирачите.

Исто така, поборниците на пропорционалниот изборен модел сметаат дека искуството од практиката на модерните европски земји, ја демантира основната забелешка на противниците на овој модел, за наводната политичка нестабилност на институциите на власта конституирани на ваков начин. Дури под

¹⁵ Види: William H. Riker, „Duverger's Law Revisited“ i Giovanni Sartori, „The influence of electoral Systems: Faulty Laws or Faulty Method?“ kaj Grofman, B. and Lijphart, A. (1986) Electoral Laws and Their Political Consequences. New York: Agathon Press, стр.30-33.

¹⁶ Исто, стр. 33.

¹⁷ Механичкиот ефект се покажува како особеност на партиите што губат - третите партии, т.е. се покажува во изразитата несразмерност меѓу нивниот удел во гласовите на избирачите и парламентарните мандати. Види исто, стр. 31.

определени услови, можно е овој принцип да придонесе за политичко стабилизирање и демократска интеграција на општеството, бидејќи гарантира секоја важна група (верска, етничка, социјална или др.) да биде застапена во претставничката институција, сразмерно на нејзиното реално влијание во изборното тело.

- Пропорционалниот модел, меѓу другото, поттикнува спогодбено интегрирање и компромиси меѓу политичките елити.

- Покажува сензибилитет кон општествените промени и новите политички збиднувања. Имено, го спречува стекнувањето привелегирана позиција на етаблирани партии или нивна доминација, која што исклучиво произлегува од суштината на самиот изборен модел, што од своја страна ги отежнува обидите за демократски промени.

- Главниот недостаток е сложената постапка околу пресметувањето на гласови, што сепак, како недостаток, е помалку значајна во однос на споменатите предности, што е причина овој принцип најчесто да се применува, како основен во конципирањето на изборниот модел¹⁸ на повеќе земји во Европа.

За разлика од ова, оние кои се залагаат за примена на мнозинскиот принцип, инсистираат на фактот дека едноставните изборни правила придонесуваат резултатите од избо-

рите да бидат транспарентни и јасни и за обичните граѓани. Имено, со завршувањето на чинот на гласање, примената на пропорционалниот принцип подразбира примена на низа сложени математички операции преку кои конечно се утврдува колку пратенички места остварила секоја партија. Ваквата компликувана постапка отвора простор за евентуални сомневања, грешки, па и можност за манипулации.

- Исто така, според нив, мнозинскиот изборен модел постепено ги ублажува политичките и изборните спротивности и ги маргинализира радикалните политички партии, без оглед на нивната идеолошка ориентација.¹⁹ Во оваа смисла, мнозинскиот принцип поттикнува формирање стабилна и одговорна влада којашто, по правило, е составена од една партија. Стабилноста на владата, што е една од предностите на овој изборен модел, не е апсолутна. Бидејќи мнозинскиот изборен принцип води кон концентрација, односно редуција на партиската арена, наспроти (по правило) стабилната и еднопартиска влада постои и силна организирана опозиција како контролор, критичар и алтернатива на владата.²⁰

¹⁸ „Фактот дека речиси сите европски земји (освен Англија и Франција) се определиле за различни варијанти на пропорционалниот систем, само потврдува дека во оценувањето на својствата на изборниот систем, превладуваат елементите на правичност и репрезентативност, при што барањето за стабилност и континуитет во политиката подразбира толеранција и разбирање, како на нациите, така и на нивните репрезенти.“ - Stefica Antoljak: Sistem proporcionalne reprezentacije, Nase teme, br. 6/90, str. 1275.

¹⁹ Според Ги Лардире (Guy Lardeyert), мнозинскиот изборен систем ги спречува поделбите внатре во самите партии, а го поттикнува концентрирањето на партиите, односно формирањето на коалиции. Политичките партии се принудени во однесувањето да бидат политички умерени, доколку сакаат да ги освојат гласовите на неопределените гласачи. Guy Lardeyert: The problem with PR. Journal of Democracy, vol.2, No.3, Summer 1991.

²⁰ Всушност, овој модел ефективно ги содржи, како во затворен круг, двата основни услова на правилното функционирање на демократијата; политичка стабилност контролирана од силните владеечки гарнитур и обновувањето на гарнитурите кога не се задоволени вкусите на граѓаните од нивниот начин на раководење. Ги Лардире: Уставност, лекции на демократските искуства во „(На)враќање кон демократијата“, Македонско радио III програма, бр.47-48, 1990 г., стр. 131-132.

- Критичарите на пропорционалните избори, исто така забележуваат дека во мултипартискиот систем, помалите партии може да бидат во позиција да влијаат врз составот на владејачката коалиција. На пример, доколку една голема партија добие 42% од мандатите, друга голема партија добие 38%, а некоја помала партија оствари 20%, тоа ѝ овозможува на малата партија да добие учувачка позиција односно да има статус на „пресуден играч“²¹. Односно, со својата партиципација во коалицијата, помалата партија го одлучува легислативното мнозинство. Ова би значело дека гласовите на избирачите не одлучуваат кој, реално, ги добил изборите.

- Како предност се истакнува и поголемото и понепосредно влијание на избирачите врз водењето на државната политика, бидејќи партијата за чија изборна програма се определуваат може да биде последна во нејзиното реализирање доколку ја освои власта. Со тоа, на партиите им се обезбедува поголема политичка кредибилност, односно на политиката ѝ се придава поголема моралност, што не е без позитивно влијание врз одвивањето на изборниот, односно политичкиот процес и врз партиципацијата на граѓаните во него. За разлика од ова, кај пропорционалните избори, изборните единици се територијално големи (регион или целата држава), со што комуникацијата меѓу избирачите и претставниците слабее, односно станува незначителна. Ова секако се одразува врз авторитетот на претставникот.

Најопшто речено постојат аргументи „pro“ и „contra“ едниот, односно другиот изборен модел, па оттаму и контроверзите во науката околу ова прашање.²² Меѓутоа, една работа е особено важна, а тоа е дека вреднувањето на овие два модела не смее да се ограничи на начелно општо рамниште, туку мора да се почитуваат историско-социјалните и политичките односи, односно општествените и политичките услови на секоја земја поодделно.²³ Токму во тој контекст може да го бараме и одговорот на прашањето: дали постојат општествени и политички претпоставки за успешно применување на одредени претставнички начела?²⁴ Очигледно, во моделирањето на определен изборен систем би било корисно да се води сметка за конкретните социополитички услови на секоја земја поодделно. Оние кои се занимаваат со инженеринг од овој вид, а и оние кај кои е моќта за конечната одлука, во оваа смисла, се должни да импле-

²² Во оваа смисла интересна е полемицната расправа меѓу авторите Quentin, Quade i Lardeyret од една страна и авторот Лијлхарт од друга, кој го претпочита пропорционалниот изборен модел. Види: *Journal of Democracy*, vol. 2, No.1 str. 72-84 i Vol. 2, No. 3, Summer 1991, str. 30- 48. Исто така и заговорниците на различни теории на демократијата немаат идентично гледање по ова прашање. Така, претставниците на функционалната теорија за демократија го фаворизираат мнозинскиот изборен модел додека за претставниците на партиципативната теорија поприфатлив е пропорционалниот изборен модел.

²³ Richard Rose нагласува: „за да може во практика да се разбере делувањето на изборниот систем, мора да се разгледаат и анализираат, како генеричките својства на системот, така и специфичниот национален контекст... Делувањето на изборниот систем не може да се разбере едноставно од аспект на дефинициските и апстрактните својства, тоа мора да се процени преку анализата на изборниот систем во политичкиот систем.“ - Stefica Deren Antoljak: *Izborni sistem i Duvergerov zakon*, Politicka misao br. 2/92, str. 25.

²⁴ Авторот Алекс Токвил успешност на мнозинскиот систем ја поврзува со три неопходни претпоставки: 1) релативна еднаквост во животните услови - висок степен на хомогеност, 2) темелен политички консензус за примена на мнозинското начело и 3) реална можност самото малцинство во определен момент да стане мнозинство.

²¹ За ова види кај: Amy, J. D. *Common Criticisms of PR and Responses to Them*, pp 30.

ментираат онакви модели и правила коишто во најголем степен корелираат со нивното културно и социјално опкружување. Така на пример, двопартизмот, имплициран со употреба на мнозинскиот изборен модел, можеби во определен социополитички контекст дава добри ефекти, додека во други услови - фрагментиран партиски систем и висока поларизација меѓу партиите - е несоодветен за стабилизирањето на демократскиот поредок. Таму каде што партиската структура ги следи општествените поделби (поларизираност на класи, вери, националности), може да се случи двопартизмот уште повеќе да го заостри конфликтот, наместо да го избалансира.

На крајот, треба да се спомене дека стабилните изборни системи не се составени само од изборни правила, туку вклучуваат и определено ниво на демократска култура. Ваквата култура претпоставува потреба за сопствено информирање, постоење на извесна загриженост за стабилноста и традицијата на сопствениот поредок, надминување и разрешување на сите оние недоразбирања коишто ги имплицира ограниченото разбирање на ефектите од определени изборни правила. Секако, тоа се искуства што се стекнуваат и се создаваат со години. Само кога изборните правила ќе го поминат тестот на времето, може да говориме за етаблиран изборен систем прифатен од учесниците во изборите.

Abstract

Electoral systems are constructed to provide reflection of the voters preferences as well as methodology for distribution of mandates in accordance with the votes that are won. The content and structure of a specific electoral system depends on the specifics and characteristics of the political system. Elections are competition, and as any competition there are winners and losers. The two basic electoral models are majoritarian and proportional. The author provides arguments for and against these models, and concludes that for a stable electoral system a certain level of political culture is also needed.

„Принцот на Астурија“ - портрет на Џовани Сартори

Наташа Хронеска

Во изминативе две децении, при секое изучување на партиските системи, при портретирањето и класификацијата на партискиот мозаик во различни земји и периоди во светот, како камен-темелник се овековечува делото и името на еден од „младотурците“ на современите политички науки и најпознатиот италијански теоретичар на XX век - Џовани Сартори. Со својата полувековна творечка дејност, овој експерт за проблемите на денешните западни демократски системи, станал клучен фактор во политичките науки и една од најголемите фигури во современата политичка дебата.

Последениот настан со кој светот уште еднаш му се оддолжи на овој голем член на светското семејство е наградата „Prince of Asturias“ за 2005, за особен придонес во областа на општествените науки. Целта на оваа награда, којашто секоја година традиционално ја доделува Фондацијата на Принцот од Астурија, е признавање и величање на „научната, техничката, културолошката, социјалната и хуманистичката работа, на индивидуи, групи или институции низ целиот свет“.¹

Џовани Сартори, со својата плодна и креативна дејност, пред сè од областа на политичките науки, заслужено ја доби оваа награда,

оставајќи дела од кои човештвото ќе учи и во идните децении што доаѓаат.

Во неговиот говор при врачувањето на наградата и самиот ќе каже: „Јас бев исклучително плоден во текот на мојот академски живот, предавав многу различни предмети и бев човек за секоја работа. Ова е бидејќи јас сум љубопитно битие. Но и покрај се, во текот на целото мое творештво, демократијата, „теоријата на демократијата“, беше постојано присутна заедничка нишка.“²

Џовани Сартори, овој исклучителен научник, е роден во Фиренца, Италија, на 13 мај 1924 година. Дипломира Социјални науки на Фирентинскиот универзитет во 1946 год., а неговата плодна академска кариера започнува во 1950 год., токму на истиот универзитет како професор по Современа филозофија и Политички науки. Својата научна дејност ја продолжува како визитинг-професор на многу познати и реномирани универзитети во светот, како што се, „Харвард“ и „Јеил“, а во 1976 го наследува Алмонд како професор по Политички науки на Универзитетот „Стенфорд“. Во периодот од 1979 до 1994 год. Џовани Сартори е назначен за професор по Хуманистички науки на Универзитетот „Колумбија“ во Њујорк (Albert Schweitzer Professor), каде де-

¹ <http://www.fundacionprincipedeasturias.org/ing/premios/galardones/galardonados/trayectorias/trayectoria800.html>

² <http://www.fundacionprincipedeasturias.org/ing/premios/galardones/galardonados/discursos/discurso800.html>

нес тој е почесен професор - „Professor Emeritus“.

Сартори, исто така, е „Professor Emeritus“ и на Фирентинскиот универзитет, како и централна фигура во Италијанската организација за политички науки. Од 1988 година е член на Италијанската академија на науките (Academia dei Lincei), како и потпретседател на „Слободно општество“ (Società Libera) - организација за изучување и промовирање на либералните идеи во општеството. Во 1971 год., Џовани Сартори е основач на „Revista Italiana de Ciencia Política“ - списание за политички науки, коешто и денес го уредува. Редовно пишува во политички списанија (како Corriere della Sera), каде низ еден критички пристап, не скривајќи се зад удобниот превез на науката, Сартори ја коментира светската политика, а во минатото и лошата политика на Берлускони во родната Италија.

Џовани Сартори денес е почесен доктор на науки на универзитетите во Џенова - Италија, Џорџтаун - Вашингтон, Гвадалахара - Мексико, Буенос Аирес - Аргентина, Комплутенсе - Мадрид и Букурешт - Романија. Член е на Американската академија за наука и уметност, како и „Commander of the Ordem do Cruzeiro do Sul“ во Бразил.

Со заминувањето на Сартори во Америка во 70-те години, неговата ерудиција не запира. Трудејќи се да не биде проголтан од „големиот брат“, како што самиот го нарекува американското општество, Сартори останува доследен на неговиот европски дух и се „жртвува“ на американската изложеност, со цел да внесе мала свежина во мувлосаноста на современата американска политичка наука. И тоа му е сосема

оправдано, бидејќи во тој период Сартори ги пишува неговите најзначајни дела, коишто ќе внесат нова светла нишка не само во американската политичка наука, туку ќе ги постават теоретските темели на значајни политички појави и институции во целиот свет.

Бројните дела што ги има напишано се траен придонес во областа на теоријата на демократијата, партиските системи и конституционализмот. Некои од нив денес се сметаат за класици во политичката наука. Сартори е преведен на повеќе од триесет јазици, а како негови најпознати дела се наведуваат: „Political development and political engineering“ (1968), „Faulty laws or faulty method?“ (1986), „The theory of democracy revisited“ (1987), „Comparative Constitutional Engineering: an Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes“ (1994), „What is Democracy?“ (1997) и „Homo Videns: the telly-led society“ (1998)³, којашто претставува одраз на опасностите што ги носи телевизијата, како за индивидуата така и за целината на општеството.

Но величењето на Сартори, во современите политички науки започнува со објавувањето на неговата книга „Партии и партиски системи“ (Parties and Party Systems, a Framework for Analysis) во 1976 година за која ја има добиено престижната награда од Американската асоцијација за политички науки. Ова дело, можеби и неочекувано за самиот Сартори, станува еден од

³ „Политички развој и политичко планирање“, 1968 г., „Погрешни закони или погрешни методи?“, 1986 г., „Теоријата на демократијата, ревидирана“, 1987 г., „Компаративен уставен аранжман, истражување на структурата, поттикот и решенијата“, 1994 г., „Што е демократија?“, 1997 г., „Хомо виденс: ТВ-водено општество“, 1998 г..

класиците на повоената политичка наука и се смета за водечко во својата област. Во него Џовани Сартори изложува една класификација на партиските системи, којашто денес важи за најразбирливиот и највлијателниот пристап при класификацијата на политичките системи.

Според Сартори, релевантноста на една партија во системот се мери не само според релативната дистрибуција на моќ во системот, но исто така според вредноста на позицијата што таа партија ја зазема на оската десно-лево. Согласно со ова, авторот прави разлика помеѓу избирачката моќ на партијата, измерена согласно со бројот на места во парламентот, и актуелната моќ на партијата којашто таа може да ја користи во процесот на владеење.

Клучните термини кои Сартори ги дефинира кај една политичка партија се: потенцијалот за коалицирање, способноста за формирање на влада, потенцијалот за „уцена“ и способноста за влијаење врз системот преку партиското дезертерство. Обединувајќи ги овие елементи: „Една партија се смета за релевантен дел од партискиот систем ако располага со парламентарни места и ако укажува или на потенцијал за коалицирање, односно потенцијал за влада или на потенцијал за пречење, тоа значи на позитивен или негативен начин зема учество во формирањето на владата“⁴.

Развивајќи ја понатаму комплексната теорија за системите на политички партии, Џовани Сартори во неа ги комбинира двете варијанти: бројот на партии во нацио-

налните собранија (парламенти) и стилот (однесувањето) на тие партии. Согласно со овој негов пристап, тој опишува шест главни типа на партиски системи: еднопартиски систем, хегемонистички партиски систем, преобладаан партиски систем, двопартиски систем, умерен плурализам и поларизиран плурализам.

Ако според Сартори, поларизируваниот плурализам го има во „системи каде што има повеќе од пет партии, со значајни „идеолошки разлики“ меѓу нив, со поголема улога на чувствата, принципите и страстите, отколку на аргументи, дебати и компромис“⁵, тогаш партискиот аранжман во Македонија (во неколкуте развојни фази)⁶, е исклучиво повеќепартиски, балансирајќи помеѓу умереноста и поларизираноста на самиот партиски систем.

Во „Партии и партиски системи“ (реиздадена во 2005), Сартори нуди еден опширен преглед на самиот концепт и суштината на политичката партија и развива остра критика за посебните модели на партиски натпревар. Неговата работа претставува вистинска политичка наука - комбинирање на интелегентната употреба на теоријата со софистицирани аналитички аргументи и засновање на сето тоа врз богата меѓунационална емпириска основа⁷.

Со оваа книга, за Џовани Сартори започнува непресушниот извор на инспирација и креативност и тој

⁴ Giovanni Sartori, „Parties and Party Systems: A Framework for Analysis“, New York, Cambridge University.

⁵ Ибид., стр. 120.

⁶ Maxmilián Strmiska, „The Macedonian Multipartism A Note on the Typology of the Macedonian Party Arrangement“, The International Institute of Political Science/2003-2005, www.Sartori/SEPS%20-%20The%20Macedonian%20Multipartism.htm

⁷ http://www.essex.ac.uk/ecpr/publications/classics/sartori_parties.aspx

во иста мера ќе ги опфати и областите на демократијата и конституционализмот.

Така во „Теорија на демократијата“, „The theory of democracy revisited“ (1987), тој повторно се осврнува на главните демократски теории и мудро ги проучува тивките проблеми меѓу нив. Во создавањето на сопствената теорија за демократијата, тој се обидува да го поврзе идеалот со реалноста, со цел да ја следи насоката на две базични теории: економската и културолошката. За да може да одговори на дилемата во значењето на демократијата на исток и значењето на автократијата на запад, оваа книга е значаен придонес за современата дебата за природата и иднината на демократијата.

Најдобрите уставни аранжмани и изборни модели Сартори ги дава во ревидираното издание на „Comparative constitutional engineering: An inquiry into structures, incentives and outcomes“ (1997) („Компаративен уставен аранжман: истражување на структурата, поттикот и решенијата“). Истакнувајќи се секогаш со својата оригиналност и иновативност, Сартори се обидува да го дефинира „најдобриот“ изборен систем. Анализирајќи ги изборните системи, со дополнителна евалуација на парламентарниот и претседателскиот систем, тој се обидува да даде препораки за уставни промени, со кои би се намалиле слабостите на трите типа на изборни системи: пропорционалниот, мнозинскиот и мешаниот (double-ballot). Иако му дава предност на „double-ballot“, како оној во Франција, влијанието на културата, историјата и социјалната структура, се едни од факторите

што влијаат врз (не)способноста на изборните системи да обезбедат национални влади, коишто ќе можат да владеат. А кога станува збор за политичките системи, Сартори му дава предност на мешаниот тип на парламентарен – претседателски систем, со уставни аранжмани за поинтензивно ангажирање на претседателот, кој пак, би бил изборно зависен од предвремените избори во парламентот.⁸

Со неговото најново дело „Pluralism, Multiculturalism and Foreigners: an Essay on Multiethnic Society in 2001“ („Плурализмот, мултикултурализмот и странците: есеј за мултиетничкото општество“), Сартори се свртува кон мултикултурализмот, низ призмата на мултиетничката дезинтеграција во Европа и кризата на „melting pot“ во Америка. Пишувајќи за „доброто општество“, Сартори јавува дека е сè уште активен, буден за промените и новите текови во современото општество, и подготвен секогаш да го даде последниот збор во теоретското разголнување и предефинирање на појавите во општеството, коешто неосетно го апсорбира обичниот човек.

Џовани Сартори е адвокат на премисата за применување на знаењето стекнато со изучување на политичките науки во дизајнирањето на политичките институции, со цел да се подобрува нивното функционирање. Во македонски политички услови тоа би бил најдобриот совет од еден врвен научник и политолог, за успешно справување со нееднаквостите меѓу теоријата и практиката и успешно решавање на

⁸ „Comparative constitutional engineering: An inquiry into structures, incentives and outcomes“, New York: New York University Press, Second edition, 1997. LPBR, <http://www.bsos.umd.edu/gvpt/lpbr/>

недостатоците - „лекување на болните места“ - во нашиот политички систем.

Иако теоретизирањето на практиката кај Сартори делува сложено во апстрактноста на дефинициите, сепак на крај, во обидот да го раз-

бере секојдневието на политичкиот живот, на просечниот човек му останува задоволството во читањето на неговите книги, а слушањето на неговите говори, за тие што имале среќа, претставува вистински луксуз.

Abstract

The last event, with which the science has given its respect to this foremost citizen of the world, is The 2005 Prince of Asturias Award for Social Sciences. The aim of this award is to acknowledge and extol “scientific, technical, cultural, social and humanistic work carried out by individuals, groups or institutions worldwide“. Giovanni Sartori with his fruitfull and creative work, above all in the field of the Political Sciences, has left remarkable works, with significant contribution to the development and benefit of the mankind.

Балканот на распетие

Анета Стојановска

Спасеновски, Александар, „Балканот на распетие“, Матица македонска, Скопје, 2005 година

Падот на Берлинскиот ѕид и обединувањето на Германија го означиле крајот на биполарната поделба на светот. На Балканот, таквиот меѓник беше распаѓањето на Социјалистичка Федеративна Република Југославија (СФРЈ). По надминувањето на проблемите предизвикани со дисолуцијата на федерациите и стивнувањето на еуфоричните национализми, започнаа процесите на транзиција во сите сфери на општественото живеење. Интегрирањето во НАТО и во ЕУ беше врвна политичка цел на најголемиот дел од водствата на поранешните социјалистички држави. Во делот на економијата, пак, преодот од социјалистичка, планска кон пазарно ориентирана економија беше најсериозната трансформација којашто требаше да се заврши. Од начинот на кој беа спроведувани економските реформи, во голема мера зависеа и политичките додирни точки на поранешните социјалистички држави. Денес, можеме да констатираме дека дел од државите успеаја да истрајат, други сè уште се справуваат, гледајќи го крајот, а трети и сега талкаат низ постсоцијалистичките свиоци, обидувајќи се да фатат некаков приклучок со остатокот од европските држави. Во однос на последната група, без никак-

ви сомневања можеме да констатираме дека во неа спаѓаа(т) најголем дел од државите на Западниот Балкан. Тоа упатува на заклучокот дека токму на овие простори ќе го дочекаме крајот на консолидацијата и демократизацијата во Источна Европа. Историјата ќе даде одговори дали ваквото радикално скршување на источноевропските држави беше очекувано и дали нужната трансформација којашто следеше

беше успешна. Меѓутоа, за нас кои принудно станавме дел од транзициските собитија, стручната експликација за дострелите и формите во кои тие се јавуваа(т) претставува значајно сознание. Токму тука, во разјаснувањето на најголем дел од овие процеси, можеме да го видиме значењето на книгата „Балканот на распетие“, на авторот Александар Спасеновски, во издание на Издавачката куќа „Матица македонска“, објавена во декември 2005 година.

Анализите во книгата авторот ги групира во пет дела, според земјата на која се однесуваат. Првиот дел се однесува на Република Албанија, вториот на протекторатот Косово, третиот е поделен на три поддела, од кои првиот се однесува на Србија и Црна Гора (СиЦГ), а вториот и третиот конкретно на Република Србија, односно на Црна Гора, четвртиот дел се однесува на Босна и Херцеговина (БиХ), а петтиот на Република Хрватска.

Во процесот на создавањето на текстовите во книгата, авторот во поголема мера го користи компаративно-историскиот метод. Ваквиот пристап, надополнет со карактерот на пренесените информации и изведени заклучоци, самото дело го издигнува на ниво на професионална литература, на која може да се потпрат истражувачите на оваа материја, но и пошироката читателска публика, која сака да се запознае со феноменот на балканското политичко минато, сегашност и иднина. Авторот, анализирајќи ја 2005 година во контекст на историјата и предизвиците на државите на Западниот Балкан, заклучува дека таа е исклучително важна, бидејќи конечно Балканот, застанува на „европскиот колосек“ што со себе го носи

целото спокојство наспроти немирните и полни со ужас деведесетти години на 20. век. Символично пренесено, според авторот „она што беше 1990-та за несреќите што ги снајдоа балканските народи, тоа е 2005-та за сите позитивни настани што се случија и ќе се случуваат (...), бидејќи конечно Европа во вистинска смисла почна да се шири и кон Западниот Балкан“.

Меѓутоа, да тргнеме со ред.

Политичките и економските прилики во Република Албанија, авторот ги претставува во три анализи, користејќи ја како повод предизборната кампања за парламентарните избори во Албанија, што се одржаа на 3 јули 2005 година, како и победата и составувањето на власта на Демократската партија (ПД), на премиерот Сали Бериша, во септември истата година. Во таа смисла, како што констатира авторот, во Албанија во 2005-та, по петнаесет години од падот на комунизмот, првпат се случи демократска смена на власта, со што беше исполнет главниот услов за интензивирање на односите на државата со ЕУ, односно за склучување на Спогодбата за стабилизација и асоцијација што, според најавите, гледаме и дека навистина ќе се случи во месеците што следуваат.

Впуштајќи се во натамошна анализа на состојбите и предизвиците со кои се соочува Албанија, авторот предвидува дека во голема мера успехите на Владата на демократите се детерминирани од брзината на консолидацијата на опозицијата. „Заминувањето на поранешниот албански премиер од претседателското место во Социјалистичката партија (ПС) е потврда дека Владата на ПД, нема да има комотна пози-

ција, бидејќи со тоа е исполнет условот за отпочнување на процесите на консолидација на опозицијата, односно нејзино прераснување во достоинствен коректив на власта, по доживеаниот шок заради поразот на парламентарните избори“, ќе поентира авторот.

Косово, според авторот, иако формално е дел од Србија, во 2005 година се соочува со поинакви предизвици. Имено, за граѓаните и за политичките елити тоа е независноста, но за властите во Србија, тоа е просторот на кој се испишани големите подвизи од историската традиција на српскиот народ. „Во 2005-та стана јасно дека преговори ќе има. Иднината на Протекторатот е извесна. Тоа е демократско и мултиетничко Косово. За формата ќе се дебатира. Меѓутоа, може да се очекува дека условената независност со елементи на кантонизација, односно енклавизација е очекувана опција за иднината на Протекторатот“, констатира авторот. Во овој дел, авторот заклучува и дека наспроти целата неизвесност околу идниот статус на Косово, големиот интерес на Меѓународната заедница, особено на САД, олицетворен преку нејзиното присуство на теренот е потврда дека наспроти сите тешкотии, насилства од поголеми размери не треба да се очекуваат, независно од формалниот исход на преговорите. Во однос на позициите на Србија, пак, според авторот, сосема е извесно дека ЕУ ќе калкулира со интензивирање на односите со оваа држава, за да обезбеди отстапки од нејзина страна во рамките на преговорите за идниот статус на Косово. Во таа насока, заклучува тој, реално е да се очекува дека паралелно со јакнењето

на соработката со ЕУ, на СиЦГ, односно сега веќе на Србија, ќе ѝ се понуди и шанса за забрзано членство во НАТО, што како исход, независно од почетниот застој во преговорите со ЕУ (заради неиспорачувањето во Хаг на генералот на војската на босанските Срби Ратко Младиќ) денес, половина година по издавањето на книгата, можеме да увидиме дека навистина и се остварува.

Во однос на Србија, како носечки столб на Државната заедница наспроти преговорите за статусот на Косово, во единаесетте содржински и структурно одбрани анализи, авторот го изведува заклучокот дека оваа држава, иако длабоко истоштена на секој план, како резултат на политичкото наследство од времето пред 5 октомври 2000 година, е влезена во мирни води, коишто имаат добиено свој практичен израз токму во 2005-та. Имено, како што подетално објаснува тој, за релативно краток период, властите успеаја да ги исполнат условите за добивање на Студијата за изводливост од страна на ЕУ и ги започнаа преговорите за склучување на Спогодбата за стабилизација и асоцијација. „Она што, пред само неколку години, се чинеше далечен и неостварлив сон, во 2005 година стана стварност. Србија во значајна мера расчисти со деструктивната политика од минатото, а резултатите се видливи“ – ќе заклучи авторот. Сепак, тој, анализирајќи ги состојбите во Србија, не пропушта да ја изрази својата загриженост во врска со внатрешно - политичките состојби во оваа држава. Според него, разединетоста на демократскиот блок, како и постојаните политички поделби во него, коишто како исход го имаат форми-

рањето нови политички партии, со себе ја носат веројатноста од успех на монолитната Српска радикална партија (СРС) на следните парламентарни избори. Во однос на времето на одржување на парламентарните избори, авторот смета дека до есента 2006 година, мала е извесноста дека ќе се случи нивно предвременно распишување, независно од фактот што Владата на премиерот Воислав Коштуница има дискутабилно парламентарно мнозинство. Според него, тоа се должи на фактот што ниту СРС, ниту Демократската партија (ДС) на претседателот на Србија Борис Тадиќ, како политички субјекти со најголем рејтинг помеѓу гласачите, нема да сакаат да се доведат во ситуација да ги решаваат трите клучни горливи прашања за Србија, од кои сосема е извесно дека државата ќе претрпи порази. Таквите горливи прашања, според авторот се: решавањето на статусот на Косово, заокружувањето на соработката со Хаг, односно испорачувањето на Младиќ и Караџиќ во Шевенинген, како и референдумот за независност на Црна Гора.

Осврток кон состојбите и предизвиците, со кои се соочува Црна Гора, авторот го анализира низ призмата на дебатите во однос на референдумот за државно-правниот статус. Тој, во трите структурно различни текстови, го прави тоа анализирајќи ги, во својата севкупност, позициите на блокот за независност на Црна Гора, односно блокот за опстојување на СиЦГ, како и позициите во однос на референдумот на останатите општествени фактори, како што се националните малцинства во Црна Гора и позициите на сè уште непризнаената, но политички влија-

телната Црногорска православна црква (ЦПЦ).

Авторот на книгата, целиот конгломерат од информации посветени на Црна Гора го сублимира во следниве реченици: „Црна Гора е во фаза на заокружување на сопствената државност. Еуфоричниот национализам, што ги беше зафатил балканските држави на почетокот на деведесетите, во 2005-та се случуваше во помалата федеративна единка во Државната заедница. Референдумот за независност, за кој е предвидено да се одржи во мај 2006 година е главното политичко прашање околу кое се кршеа копјата во 2005-та. Иако просрпските елити, кои ѝ опонираат на идејата за независност не се во мнозинство, сепак тие имаат сила да го сменат текот на настаните, доколку им се укаже можност за тоа“ – заклучува авторот. Меѓутоа, Спасеновски посредно прејудира дека Црна Гора, сепак ќе се избори за сопствената независност што всушност, како што видовме на 21 мај годинава, и формално се случи. Во однос на можноста од избивање нови конфлаграции, по завршувањето на референдумот во Црна Гора, авторот ќе напише дека, тоа е малку извесно затоа што, како што симболично вели: „Балканот расчисти со оружјето, а присуството на Меѓународната заедница на овој простор е гаранција за мирот“.

Во однос на БиХ, во деветте внимателно одбрани анализи, авторот се занимава со прашањата, коишто на подолг рок ќе ја детерминираат судбината на оваа држава. Тие, според него се прашањата посветени на реформата на полицијата и на реформата на одбраната, како и измената на Уставот на БиХ, и тие се

услов за интегрирањето на државата во НАТО и во ЕУ. Сепак, според авторот, БиХ сè уште го носи бремето на крвавите судири од последната војна. Според него, босанско-херцеговското општество е длабоко поделено, а граѓаните се незадоволни. „Во овој дел од Балканот најдобро е олицетворена тезата на Хантингтон за судирот на цивилизациите. Хрватите се разочарани, заради немањето трет ентитет. Бошњаците се гневни, залагајќи се за дополнителна централизација на државата. Србите се незадоволни од настојувањата на Меѓународната заедница за реформи, бидејќи истите подразбираат поголема централизираност на поделеното општество, наспроти нивната цел за дополнителна децентрализација, односно за зачувување на Република Српска (РС). Накратко, сите се незадоволни. Но, странците се катализаторот. Имајќи го морковот и стапот во своите раце, тие успеаја во голема мера да ги потиснат националистичките страсти на политичките експоненти на трите конститутивни народи и да ја изведат државата на вистинскиот пат“ – ќе констатира авторот. Заради горенаведеното, според Спасеновски, 2005 година без сомнение беше една од најважните за БиХ, затоа што со огромна помош на Меѓународната заедница, во најголем дел се спроведе реформата на одбраната и беше заокружен концептот за реформа на полицијата. „Иако напати имаше сериозни кризи што се закануваа да го блокираат функционирањето на БиХ“ – констатира авторот – „сепак условите за интензивирање на односите со НАТО и со ЕУ беа исполнети.“

Анализирајќи ги состојбите во 2006 и во годините што следуваат, авторот предупредува дека најголемиот предизвик за босанско-херцеговската политичка елита ќе биде промената на Дејтонскиот устав, односно редефинирањето на државно-правниот статус на БиХ. Во оваа смисла, доколку се потсетиме на неприфаќањето на уставните измени од страна на хрватските и на бошњачките партии во Босанскиот парламент, во април 2006 година, можеме да заклучиме дека ваквата констатација е фундаментално исправна. Во секој случај, според Спасеновски, како што беше случајот со Косово, со Србија, како и со Црна Гора, заради силното влијание на Меѓународната заедница во БиХ, како и општествено-политичките околности во регионот, не треба да се очекуваат апокалиптични сценарија за оваа држава повеќе, но секако, предупредува тој, претстојат тешки мигови и големи искушенија.

Освртокот посветен на националните и државните императиви на Хрватска, авторот ги анализира во шест текстови, сите посветени на целта на оваа држава за интеграција во ЕУ и во НАТО. Според авторот, Република Хрватска го заокружи проектот за консолидирање на сопствената држава по завршувањето на „Татковинската војна“, започнувајќи ги преговорите за членство во ЕУ. „Десноцентристичката влада предводена од Хрватската демократска заедница (ХДЗ), целиот политички капитал го стави на оваа карта. Беше соочена со тешки премрежја. Требаше да се истрпат многу удари. Да се донесат болни решенија. На моменти, разо-

чарувањата од негативните одговори на ЕУ, заради несоработката со Меѓународниот кривичен суд беа големи, а бројот на евроскептиците достигна сериозни височини. Влогот на Владата, во оваа смисла беше поразот на локалните избори и нарушување на единството во ХДЗ. Меѓутоа, како резултат на нејзината истрајност по секоја цена, таа успеа. Хрватска застана на европскиот колосек. Или со зборовите на Фукујама, извесно е дека Хрватите ќе бидат дел од крајот на историјата, односно победата на Либералната демократија – заклучува авторот. Во таа смисла, во однос на Хрватска, тој во една реченица симболично ќе поентира дека 2005-та е пресвртница за Хрватска, а 2006-та е извор на нова надеж.

На самиот крај, како заклучок од изнесениот осврт за државите од Западниот Балкан, авторот, разбирливо констатира дека сè уште постојат многу предизвици за граѓаните на овој регион, дека претстојат тешки мигови и големи искушенија. Меѓутоа, според него во 2005 година

беше направен толку очекуваниот голем исчекор. Во таа смисла, констатацијата дека вратите за интегрирање на државите од Западниот Балкан во европските и во евроатланските политички и безбедносни структури се отворени, а желбата на народите и елитите за интеграција е голема. Меѓутоа, во моментот кога Балканот целосно ќе се интегрира во ЕУ и во НАТО, тогаш ќе може да кажеме дека целта е остварена. Тоа ќе биде доказ дека периодот на обземеност со транзицијата е завршен. Главните политички цели, доживевани како врвни национални, односно државни интереси, во голема мера ќе бидат остварени. Зачленувањето во НАТО и во ЕУ, ќе претставува крај на политичката транзиција. Реформите во економијата, пак, олицетворени во процесите на стабилизација, либерализација и приватизација, исто така ќе завршат, а целта на книгата „Балканот на распетие“, како што тоа ќе го напише и авторот, е да нè потсети на патот што беше изоден и на жртвите што беа положени.

Abstract

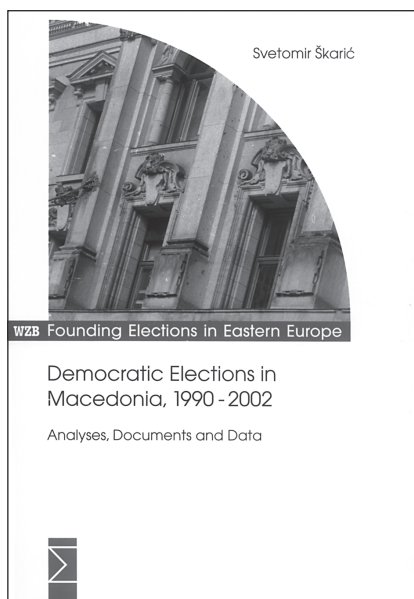
The fall of the Berlin wall and the unification of Germany marked the end of the bipolar division of the world. In the Balkans, such milestone was the disintegration of Socialist Federative Republic of Yugoslavia (SFRY). Following the overcoming of the problems caused by the dissolution of the federations and the calming of the euphoric nationalism, transition processes have been initiated in all spheres of societal life. The integration into NATO and the EU was the topmost political goal of most of the leaderships of former socialist countries. The analyses have been separated into five sections, according to the country to which they refer. The first section deals with the Republic of Albania, the second with the Kosovo protectorate, the third one is divided into three subsections, of which the first covers Serbia & Montenegro (S&M), while the second and third subsection deal specifically with Serbia, i.e., Montenegro, the fourth section refers to Bosnia and Herzegovina (B&H), and the last one deals with the Republic of Croatia.

Изборите како дел од современата македонска политичка историја

Дане Талески

Шкариќ Светомир, „Демократските избори во Македонија“; Истражувачки центар за општествени науки од Берлин (WZB), Едиција Сигма, Берлин, 2005 година

Оваа, 2006 година е година со големо значење за понатамошниот тек на изборите во Македонија. Од една страна, оваа година ќе се одржат следните парламентарни избори. Покрај конституирањето на уште една нова демократска Влада, процесот на избори ќе овозможи практикување и на формалните демократски начела. Оваа циклична пракса овозможува консолидирање на демократскиот поредок на долг рок, бидејќи демократијата најдобро се учи преку практикување. Од друга страна, оваа година се вршат уште едни измени во законите што го регулираат изборниот процес. Промените што ќе бидат направени ќе ги дадат новите правила според кои ќе се спроведат претстојните избори. Но, тешко е да се каже дали тие промени ќе важат и за сите идни циклуси на избори. Многу е тешко да се предвидат идните политички случувања во однос на изборите во Македонија. А и во сегашната дебата за промените на изборните правила, далеку е покорисно да се увидат досегашните искуства од изборите во Македонија. Во таа смисла се покренува една цела мала лавина од прашања. Дали Македонија имала избори пред да стане независна

држава? Какви изборни модели сме имале досега во Македонија? Каква практика и какви резултати донесле различните типови на изборни системи? Кои се досегашните позитивни искуства, а кои се негативните? Колку политички партии учествуваат на изборните циклуси, и какви резултати постигнуваат? Што може да научиме од досегашните циклуси на парламентарни избори, што од претседателските избори, а

што од локалните? Дали во Македонија може да се детектира модел на изборно однесување?

Овие и многу други прашања се исклучително релевантни за сегашната дебата за промените на изборните правила, но и за идните изборни циклуси. За среќа голем дел од нив се веќе одговорени. Одговорите се составен дел од современата македонска политичка историја, а еден нивен концизен преглед е даден во книгата на професорот Светомир Шкариќ „Демократските избори во Македонија, 1990-2002“ издадена на англиски јазик во Берлин, минатата година. За професорот Шкариќ, кој е добро познат во Македонија, не треба посебно претставување. Но збор-два заслужува издавачот на неговото дело, Истражувачкиот центар за општествени науки од Берлин (WZB). Основан во 1976 год., со сегашните 140 истражувачи, Центарот е најголемата институција од својот вид во Европа. Книгата на проф. Шкариќ ја објавуваат во рамките на нивната серија за изборите во земјите во Источна Европа, „Слободните избори, политичките партии и појавувањето на компетитивен партиски систем во Источна Европа“. Преку книгата на Шкариќ, Република Македонија е застапена во оваа компаративна анализа.

Книгата претставува еден извонреден извор на анализи, податоци и информации за политичките партии и нивната функција во македонскиот политички систем, но пред сè нуди јасна слика за правилата, практиката и резултатите на сите избори одржани во Македонија од 1990 до 2002 година. Покрај тоа, во книгата можат да се најдат и законите што се релевантни за изборите во Маке-

донија (за парламентарните, претседателските и локалните избори), како и Законот за политички партии и Законот за избирачки список. Заради тоа книгата претставува капитален труд во областа на политиката и политичките науки, и тоа не само заради материјата што ја третира, туку и заради опсегот на делото. На крајот на целиот овој труд се наоѓа една ретка анализа која е вистински бисер за политичките аналитичари и сите заинтересирани за резултатите од изборите во Македонија. Анализата е изработена од професорот Хосеин Шала од Универзитетот во Мајнхајм, кој врз база на излезна анкета спроведена по парламентарните избори во 2002 год., го детерминира изборното однесување на избирачите на тие избори. Со други зборови, анализата дава одговор на тоа, што ги натерало гласачите да гласаат за одредена политичка партија.

Содржината на книгата на професорот Шкариќ следи една строга академска и научна прецизност, што е белег и на другите негови трудови. Сите аспекти што се обработени во книгата се исцрпно референцирани, што дава до знаење дека во книгата е преточена сериозна научно-истражувачка работа. Ваквите дела се вистински пример за научен труд и се бистар патоказ за младите истражувачи. На самиот почеток, Шкариќ нуди директориум на сите политички партии што се досега регистрирани во Македонија со јасни индикатори за нивното учество во досегашните парламентарни избори. Табелата нуди одговори за динамиката на партискиот живот во Македонија, укажувајќи на тоа дека сè повеќе партии земаат учество на

парламентарните избори. Понатаму, книгата е поделена во десет поглавја. Првото поглавје ги третира изборите во Македонија како дел од СФРЈ. Второто и третото поглавје се занимаваат со политичките промени и функцијата на политичките партии во посткомунистичка Македонија. Следните четири поглавја, имено 4, 5, 6 и 7, ги третираат парламентарните избори во 1990, 1994, 1998 и 2002 година, по тој редослед. Осмото поглавје ги обработува претседателските избори во 1994 и 1999 година, додека деветтото се занимава со локалните избори во 1990, 1996 и во 2000 година. Последното, десетто, поглавје е веќе споменатата анализа на професорот Шала, а понатаму во прилог се и законите релевантни за оваа проблематика.

Во првото поглавје Шкариќ дава еден нов аспект на политичкиот систем во Македонија во периодот од 1946 до 1990 г. Имено, вкрстувајќи го теоретскиот модел на Нолен (1992) за компетитивни, семи-компетитивни и некомпетитивни избори, со моделот на Правда (1978) за плебисцитарни избори и избори со ограничувања, Шкариќ ги детектира изборните модели преку коишто се формулираше и функционираше политичкиот систем на Република Македонија како дел од СФРЈ. Со сериозни критики на формалната страна на изборните процеси, и укажувајќи на недемократските ограничувања, Шкариќ успева да одржи една прекрасна лекција за еволуцијата на изборниот систем и да ја фати нишката, за партиципација на гласачите во изборниот процес, што го дава легитимитетот на секоја власт. Почнувајќи од високата партиципативност во изборите на Уставното

собрание во 1946, што е посебен феномен за македонската политичка историја, па сè до исклучителната незаинтересираност на електоратот при изборите во 1986, директно поттикната од практикувањето на делегатскиот систем, општоприфатен на ниво на СФРЈ. Обработката на ваквите прашања може да се чини претенциозна, а секако е и контроверзна, но неизоставно мора да стане дел од основните лекции за развојот на македонскиот политички и изборен систем.

Во следните две поглавја, Шкариќ на еден јасен начин го води читателот низ транзициските промени во Македонија во областа на политиката, економијата и цивилното општество. Давајќи пресек на промените во законската регулатива, неговата анализа потенцира дека „елементите на македонскиот парламентарен систем се повеќе реликт од претходниот уставен систем, отколку резултат на креативната мисла во областа на уставното право“.¹ Понатамошните анализи се темелат на генезата на политичките партии, како и на внатрешнопартиската демократија, но и односите меѓу различните партии. Следните три поглавја, коишто се однесуваат на парламентарните избори, нудат прецизна и издржана правна анализа на законската регулатива релевантна во зададениот изборен процес. Освен тоа, во анализата се дава осврт и на текот на изборниот процес, како и на учесниците во процесот и на резултатите што ги оствариле. Понатамошната цврста структура на книгата ја следи истата логика во однос

¹ Шкариќ, С. „Демократските избори во Македонија“, 1990-2002, Берлин: 2005, стр. 33.

на претседателските и локалните избори. Анализирајќи ја правната рамка за претседателските избори, како и недоследностите во спроведувањето, Шкариќ ги детектира слабостите и нуди решенија за засилување на регуларноста на изборниот процес посочувајќи можни прифатливи примери од Франција и Коста Рика.² Во делот за локалните избори, пак, авторот ја продлабочува својата анализа преку компарација на партиските листи за кандидати за градоначалници и советници и финалните резултати од изборите.

Истражувачите на политичките промени во Република Македонија, политичарите, универзитетската јавност, како професорите така и студентите, па и пошироката заинтересирана јавност во книгата на професорот Шкариќ ќе најдат еден запис на нашата заедничка современа политичка историја, којашто сите ние секојдневно ја создаваме со нашето политичко поведение пред, за време на изборите и по изборите. Анализите во книгата, покрај тоа што фасцинираат со нивата продорност, отвораат серија на прашања и дебати тесно поврзани со подобрувањето на регулар-

носта на изборниот процес. Легалитетот и легитимитетот треба да бидат споени и надополнувајќи се да го зајакнуваат демократскиот поредок, а не да се ставаат во конкурентни позиции за полесно да се освои политичката власт. Самиот таков чин ретко генерира политичка моќ, а често продуцира политичка нестабилност и политички кризи. Книгата „Демократските избори во Македонија, 1990-2002“ на јасен начин го илустрира тоа, но и нуди решенија за надминување, коишто во дадениот момент се доста актуелни.

Сепак најсериозната критика, којашто е неодминлива и одржана, е што делото е издадено на англиски јазик и сè уште не е доволно промовирано во јавноста во Македонија. Актуелноста на темата, поврзана со вибрантноста на политичката ситуација и со недостатокот на научна литература од овој тип, би требало да бидат мотивација за авторот и за издавачите во Република Македонија книгата да се преведе и час покоро да се најде во библиотеките и книжарниците низ државата. Пристапот до квалитетна и издржана литература е клучен за развојот и консолидацијата на нашата демократија.

² Ибид., стр. 97.

Abstract

The author reviews the book of professor Svetomir Škarić „Democratic elections in Macedonia, 1992-2002“, published by Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB) in 2005. The author considers the book a plentiful source of analysis, data and informations about the political parties in and their functions in the political systems in Macedonia. Also it provides precise picture of the rules, practice and outcomes of all elections held in Macedonia between 1992 and 2002. Beside that, the laws that are relevant for the elections in Macedonia (local, national and presidential) together with the laws for political parties and voters lists can also be found in the book, translated in English. And at the end a very rare analysis of the voting behavior of the electorate in Macedonia is also to be found here.

Одлука за правилата за рамноправен пристап во медиумското претставување за изборите за пратеници во Собранието на Република Македонија во 2006 година

Врз основа на членот 75 став 3 од Изборниот законик („Службен весник на Република Македонија“ број 40/2006) и членот 80 став 5 од Законот за радиодифузната дејност („Службен весник на Република Македонија“ бр.100/2005), Собранието на Република Македонија, на седницата одржана на 22 мај 2006 година, донесе

О Д Л У К А

ЗА ПРАВИЛАТА ЗА РАМНОПРАВЕН ПРИСТАП ВО МЕДИУМСКОТО ПРЕТСТАВУВАЊЕ ЗА ИЗБОРИТЕ ЗА ПРАТЕНИЦИ ВО СОБРАНИЕТО НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО 2006 ГОДИНА

I. ОСНОВНИ ОДРЕДБИ

Член 1

Со оваа одлука се утврдуваат правилата за обезбедување рамноправен пристап на организаторите на изборната кампања во програмските сервиси на радиодифузерите, и тоа: должината на траењето на изборното претставување, методите на рекламирање и условите за користење на програмското време за претставување на кандидатите и нивните програми.

Одлуката не навлегува во уредувачката политика, самостојноста и независноста на радиодифузерите.

Поимник

Член 2

Определени поими во оваа одлука го имаат следново значење:

1. Организатор на изборна кампања е овластено лице од политичка партија, коалиција или група избирачи кои ја организираат изборната кампања;
2. Облици на изборно медиумско претставување се дневно - информативните емисии, програмите што овозможуваат директен пристап на организаторите на изборната кампања до публиката, односно гласачите и посебните информативни емисии (интервјуа, дебати, дуели, актуелно-информативни емисии и програми за информирање на граѓаните за начинот и техниката на гласањето и за остварувањето на избирачкото право);
3. Дневно-информативни емисии се сите изданија на вестите и радио и телевизиските дневници;
4. Директен пристап до публиката, односно гласачите се оние облици на изборно медиумско претставување преку кои организаторите на изборна кампања слободно ги промовираат своите програми, ставови и кандидати, без или со паричен

надоместок (бесплатно политичко претставување и платено политичко рекламирање);

5. Бесплатно политичко претставување е директен пристап на организаторите на изборната кампања до публиката, односно гласачите преку кој тие слободно и без паричен надоместок ги промовираат своите програми, ставови и кандидати;

6. Платено политичко рекламирање е директен пристап на организаторите на изборната кампања до публиката, односно гласачите преку кој тие ги промовираат своите програми, ставови и кандидати за паричен надоместок.

Во платено политичко рекламирање спаѓаат: огласи, соопштенија, политички изборни спотови, музички спотови што функционираат како химни на организаторите на изборната кампања, преноси или снимки од митинзи, средби и други јавни настани на организаторите на изборна кампања и

7. Реален час го подразбира времето што изминува од почетокот до крајот на еден час, сметано според часовникот.

Општи принципи

Член 3

Радиодифузерите, без оглед на јазикот на кој го емитуваат својот програмски сервис, се должни за време на изборната кампања, на организаторите на кампањата да им овозможат подеднакви услови за пристап до сите облици на изборно медиумско претставување, во согласност со правилата утврдени во оваа одлука.

Член 4

Јавниот радиодифузен сервис и трговските радиодифузни друштва што одлучиле да ги покриваат изборите, треба да го прават тоа на правичен, избалансиран и непристрасен начин во својата вкупна програма.

Член 5

Радиодифузерите со програмски сервиси на државно ниво ќе овозможат избалансирано покривање на изборите во сите облици на медиумско претставување, со исклучок на платеното политичко рекламирање, почитувајќи го принципот на пропорционалност според бројот на утврдени листи на кандидати за пратеници.

Член 6

Радиодифузерите со програмски сервиси на локално ниво ќе овозможат избалансирано покривање на изборите во сите облици на медиумско претставување, со исклучок на платеното политичко рекламирање, почитувајќи го принципот на еднаквост според утврдените листи на кандидати за пратеници на подрачјето за кое локалниот радиодифузер има концесија за вршење радиодифузна дејност.

Член 7

За време на изборната кампања учеството на организаторите на изборната кампања и на носителите на функции на власта во органите на државна управа, во другите државни органи, во правните и во другите лица на кои со закон им е доверено вршење јавни овластувања, во радио и телевизиските програми што не се поврзани со изборите, не смее да биде во функција на кампањата.

Член 8

Уредници, новинари и други лица ангажирани во подготвувањето на програмите не можат да учествуваат во подготвките и реализирањето на изборната кампања.

Доколку се определат за таква активност, должни се да престанат да ги вршат своите задачи во радиодифузерот за времетраењето на изборната кампања, како и во деновите на изборниот молк.

Член 9

За време на изборната кампања, како и во периодот на изборниот молк, радиодифузерите не смеат да емитуваат платени огласи и реклами на органите на државната управа, другите државни органи, правни и други лица на кои со закон им е доверено вршење јавни овластувања, чија цел е промовирање на нивните резултати и активности.

Член 10

Јавниот радиодифузен сервис и трговските радиодифузни друштва што ќе ги покриваат изборите со кој било облик на медиумско претставување, должни се да донесат сопствени правила за изборно медиумско претставување и да ги достават до Советот за радиодифузија.

Правилата за изборно медиумско претставување, радиодифузерите се должни да ги објават на своите програми.

Радифузерите што нема да ја покриваат изборната кампања треба да го известат Советот за радиодифузија за тоа.

Обврските од ставовите 1, 2, 3 и 4 на овој член, радиодифузерите се должни да ги исполнат во рок од пет дена од денот на влегувањето во сила на оваа одлука.

Времетраење на изборната кампања

Член 11

Изборната кампања започнува на 15 јуни во 00:00 часот, а завршува на 3 јули 2006 година, во 24:00 часот.

Изборната кампања не смее да трае 24 часа пред денот на изборите и на денот на изборите (изборен молк).

МРТ

Член 12

Јавниот радиодифузен сервис е должен да ја следи изборната кампања, односно да објавува информации за целината на изборниот процес, за законската регулатива за изборите, за активностите на сите учесници во изборната постапка, како и за текот на гласањето и за резултатите од изјаснувањето на граѓаните.

МРТ е должна да емитува и да обезбеди избалансирано време за бесплатно политичко претставување на организаторите на изборна кампања.

МРТ има обврска да обезбеди редовно информирање за изборниот процес и на лицата со оштетен слух.

МРТ не смее да емитува никакви облици на изборно медиумско претставување на програмскиот сервис исклучиво наменет за емитување на активностите на Собранието на Република Македонија.

II. ДНЕВНО - ИНФОРМАТИВНИ ЕМИСИИ

Член 13

Уредувачката одговорност за овие облици на изборно медиумско претставување ја имаат радиодифузерот и одговорното лице во радиодифузерот.

Член 14

При известувањето за текот на изборната кампања во дневно - информативните емисии, радиодифузерот треба да обезбеди избалансирано покривање на активностите на организаторите на изборната кампања, согласно со принципите утврдени во членот 5, односно членот 6 од оваа одлука, при што треба да се почитуваат професионалните новинарски принципи и стандарди.

Член 15

Коментарите емитувани во рамките на дневно - информативните емисии мора да бидат одвоени како посебни целини и да бидат означени со името и презимето на авторот, односно како редакциски коментар.

Член 16

За време на изборната кампања и во периодот на изборниот молк, информирањето за редовните активности на органите на државната управа, другите државни органи, правни и други лица на кои со закон им е доверено вршење јавни овластувања, во дневно - информативните емисии не смее да биде во функција на изборната кампања.

III. ДИРЕКТЕН ПРИСТАП ДО ПУБЛИКАТА

Член 17

За содржината на директниот пристап до публиката се одговорни организаторите на изборна кампања.

За емитувањето на директниот пристап до публиката, односно за почитувањето на одредбите од оваа одлука се одговорни радиодифузерот и одговорното лице во радиодифузерот.

Член 18

Радифузерите имаат право да одбијат да емитуваат директен пристап до публиката, доколку е насочен кон насилно уривање на уставниот поредок или кон поттикнување или повикување на воена агресија или разгорување национална, расна, полова или верска омраза и нетрпеливост.

Член 19

Во директниот пристап до публиката не е дозволено да учествуваат малолетници.

Бесплатно политичко претставување

Член 20

Датумот и редоследот на емитување на бесплатното политичко претставување на организаторите на изборната кампања се утврдува со ждрепка.

Член 21

Бесплатното политичко претставување мора да биде соодветно и видливо означено како „бесплатно политичко претставување“ во текот на целото времетраење.

Платено политичко рекламирање

Член 22

Јавниот радиодифузен сервис не смее да емитува платено политичко рекламирање.

Член 23

За време на изборната кампања трговските радиодифузни друштва што одлучиле да ги покриваат изборите можат да емитуваат 20% дополнително време за рекламирање од дневно емитуваното време, за емитување платена политичка програма, односно 20% или 12 минути платено политичко рекламирање на еден реален час, согласно со Одлуката на Советот, бр. 02-1105/2, од 28 април 2006 година.

Времето за рекламни спотови, телешопинг спотови и за другите форми на рекламирање утврдено со членот 93 став 3 од Законот за радиодифузната дејност, не смее да се користи за емитување платено политичко рекламирање.

Дозволеното време за платено политичко рекламирање за секој реален час емитувана програма не може да се собира, односно не може да се пресметува како вкупно дозволено време според бројот на часови на програмата на трговското радиодифузно друштво.

Член 24

Трговските радиодифузни друштва на организаторите на изборната кампања им го отстапуваат времето за платено политичко рекламирање под еднакви услови за пристап и начин на плаќање.

Член 25

Трговските радиодифузни друштва, на еден организатор на изборна кампања, можат да му отстапат најмногу половина од времето за платено политичко рекламирање (6 минути) на еден реален час емитувана програма.

Член 26

Платено политичко рекламирање не смее да се емитува во вести, во други дневно - информативни емисии, во посебни информативни емисии, во детски, училишни и образовни емисии, како и за време на директни преноси на верски, спортски, културни, забавни и други настани.

Член 27

Платеното политичко рекламирање треба да биде соодветно и видливо означено како „платено политичко рекламирање“ во текот на целото времетраење и издвоено од другиот дел на програмата и од другите реклами.

IV. ПОСЕБНИ ИНФОРМАТИВНИ ЕМИСИИ

Член 28

Радифузерите кои ќе реализираат посебни информативни емисии, треба да обезбедат еднаков третман на сите организатори на изборната кампања што ќе учествуваат во емисиите.

Член 29

Уредувачката одговорност за овие облици на изборно медиумско претставување ја имаат радиодифузерот и одговорното лице во радиодифузерот.

Член 30

Посебните информативни емисии не смеат да се користат како платено политичко рекламирање.

V. ИЗБОРЕН МОЛК

Член 31

За време на изборниот молк, што започнува на 4 јули во 00:00 часот, а завршува на 5 јули 2006 година во 19:00 часот, престануваат сите облици на изборно медиумско претставување на организаторите на изборна кампања.

При известувањето во деновите на изборниот молк, радиодифузерите не смеат да емитуваат информации, изјави, соопштенија на претставници на организаторите на изборната кампања и на политичари, како и други облици на известување што се, отворено или прикриено, во функција на изборната кампања и што можат да влијаат врз одлуката на избирачите.

За време на изборниот молк не е дозволено учество на организаторите на изборна кампања и на носителите на функции на власта во органите на државната управа, во другите државни органи, во правните и во другите лица на кои со закон им е доверено вршење јавни овластувања, во радио и телевизиските програми што не се поврзани со изборите.

Начинот на известување во деновите на изборниот молк Советот за радиодифузија ќе го уреди со посебно Упатство.

VI. ОБЈАВУВАЊЕ РЕЗУЛТАТИ ОД ИСПИТУВАЊА НА ЈАВНОТО МИСЛЕЊЕ

Член 32

Радифузерите, при објавувањето на резултатите од испитувања на јавното мислење, се должни да обезбедат доволно информации врз основа на кои јавноста ќе може да направи процена за веродостојноста на испитувањето, и тоа:

- да го наведат лицето или организацијата која го нарачала и платила испитувањето,
- да го наведат името на институцијата што го извршила испитувањето и применетата методологија,
- да дадат показатели за големината и структурата на примерокот и
- да го наведат датумот, односно периодот во кој е спроведено испитувањето.

Член 33

Резултатите од испитувањето на јавното мислење се објавуваат заклучно со 29 јуни 2006 година.

Резултатите од испитувањата на јавното мислење што се спроведуваат на самиот ден на изборите (5 јули) не смеат да се објавуваат пред 19:00 часот, односно пред затворањето на избирачките места.

Член 34

Радифузерите не смеат да објавуваат резултати од други ненаучни и нерепрезентативни сондирања на јавното мислење како што се гласање на гледачи, слушатели или читатели преку телефон (телевоутинг), анкети спроведени на интернет и анкети спроведени врз нерепрезентативен примерок.

VII. ПРАВО НА ИСПРАВКА И ОДГОВОР

Член 35

Доколку во некој од облиците на изборно медиумско претставување се изнесени неточни информации за учесник во изборната кампања, радиодифузерот е должен да му овозможи на учесникот во изборната кампања право на исправка или одговор.

Барањето за објавување на исправката, односно одговорот се поднесува во рок од три дена од објавувањето на информацијата.

Исправката или одговорот треба да се ограничат само на демантирање на неточните податоци или информации и да бидат приближно со иста должина како и изворно објавената информација, односно делот на информацијата на кој се однесуваат.

Радифузерите се должни исправката или одговорот да го објават во најку можен рок, а најдоцна 24 часа по добивањето.

Исправката или одговорот се објавува во приближно ист временски термин, во иста или слична емисија.

VIII. ЗАВРШНИ ОДРЕДБИ

Член 36

Постојните јавни претпријатија кои вршат радиодифузна дејност на локално ниво не смеат да емитуваат платено политичко рекламирање.

Во другите облици на изборно медиумско претставување треба да го почитуваат принципот на еднаквост според утврдените листи на кандидати за пратеници на подрачјето на кое вршат радиодифузна дејност.

Член 37

Оваа одлука влегува во сила по денот на објавувањето во „Службен весник на Република Македонија“.

Бр. 07-2084/122
мај 2006 година
Скопје

Претседател на Собранието на
Република Македонија,
д-р Љупчо ЈОРДАНОВСКИ, с.р.

Abstract

On a proposal by the Council for Radio-difusion on 22 May 2006 the Parliament enacted the decision for equal media presentation for the Parliamentary elections in 2006. It contains the rules and obligations for all media in Macedonia for providing equal media access and presentation for any election campaign organizer.

За авторите

Иван Бимбиловски докторирал право на Централноевропскиот универзитет во Будимпешта, со истражувачки престој на Универзитетот Хумболт во Берлин и Универзитетот во Торонто. Негови сфери на интерес и експертиза се уставно право, човекови права, јавно меѓународно право, право на Европската унија и економска анализа на правото. Работи во Центарот за истражување и креирање политики во Скопје, како главен аналитичар. Контакт адреса: bimbilovski@crpm.org.mk.

Дејан Донеv, роден 1976, демонстратор по етика на Филозофскиот факултет во Скопје - Катедра за одбранбени и мировни студии и Катедра за психологија, како и по етика на комуницирањето на Интердисциплинарните студии по новинарство на Правниот факултет.

Љупчо Ѓорѓински е дипломиран политиколог и економист, а магистер по дипломатија и информатичко-комуникациски технологии. Има работено за покојниот претседател Трајковски, како и за претседателот Глигоров. Предава раководење на интернетот при Медитеранската дипломатска академија, а работи во УНДП.

Гордана Јанкуловска е магистер по меѓународно деловно право на Универзитетот во Кент. Таа е генерален секретар на ВМРО-ДПМНЕ и е шеф на Републичкиот изборен штаб за Парламентарните избори 2006.

Анета Јовевска, професорка при Институтот за социолошки, политолошки и правни истражувања (ИСП-ПИ) во Скопје. Експерт е за избори и изборни системи.

Тања Каракамишева е доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје на научната област Уставно право и политички систем. Докторирала на Правниот факултет во Љубљана, Република Словенија во 2002 година на тема: „Развојот на изборните системи во некогашните социјалистички држави со посебен осврт на Република Македонија“ под менторство на редовниот професор по уставно право, д-р Цирил Рибичич. Како визитинг-професор е ангажирана и на Интердисциплинарните студии по јавна администрација во Битола на предметите уставно право и политички систем. Има напишано и објавено бројни научни и стручни трудови, статии и мислења во домашни и странски публикации, како и учествувано на бројни семинари и конференции. Автор е на четири книги, а коавтор е на неколку факултетски и учебници за средно образование.

Улрих Клепман, роден е во 1968 г., дипломиран економист, официјален претставник на фондацијата „Конрад Аденауер“ во Република Македонија.

Ненад Марковиќ, роден е во 1989 г., проект-менаџер и истражувач во Институтот за демократија, солидарност и цивилно општество. Магистер по демократија и човекови права во рамките на Европската регионална магистерска програма – демократија и човекови права во Југоисточна Европа во организација на Универзитетот во Болоња и Универзитетот во Сараево.

Владимир Мисев, роден е во 1980 г., работи како извршен директор на ИДСЦС. Тој е дипломиран политиколог, а моментално е магистрант по европски студии при Универзитетот во Грац, Австрија.

Дејан Мицковиќ е доктор по правни науки и професор на Правниот факултет во Скопје. Тој е член на Претседателството на СДСМ и е портпарол на Изборниот штаб на СДСМ за Парламентарните избори во 2006.

Васко Наумовски, роден е во 1980 г., дипломирал право на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, магистрирал европски студии на Рајнскиот универзитет „Фридрих Вилхелмс“ во Бон, и магистрирал меѓународно право на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Работи како асистент на Факултетот за меѓународни односи на Универзитетот Њујорк во Скопје.

Александар Спасеновски, роден е во 1980 г., магистрант по меѓународно право и политика на Правниот факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, демонстратор по политички систем и по современи политички системи на истиот факултет и стипендист на Фондацијата „Конрад Аденауер“.

Анета Стојановска, родена е во 1982 г.. Дипломирала политички науки, на Правниот факултет „Јустинијан први“, во Скопје. Во моментот ги посетува постдипломските студии по меѓународно право и меѓународна политика на истиот факултет.

Дане Талески, докторанд на Политички науки на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Член е на ИДСЦС и е „AFP Returning Scholar“ на политички науки на Правниот факултет.

Наташа Хронеска е родена во 1983 година. Дипломира политички науки на Катедрата за политички науки на Правниот факултет во Скопје, каде е ангажирана како демонстратор по предметот јавно мислење и масовни комуникации, а во моментот работи и во ИЦИС.

Илина Цаневска, студентка во четврта година на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Скопје.